నారాయణపణ్డితవిరచితః

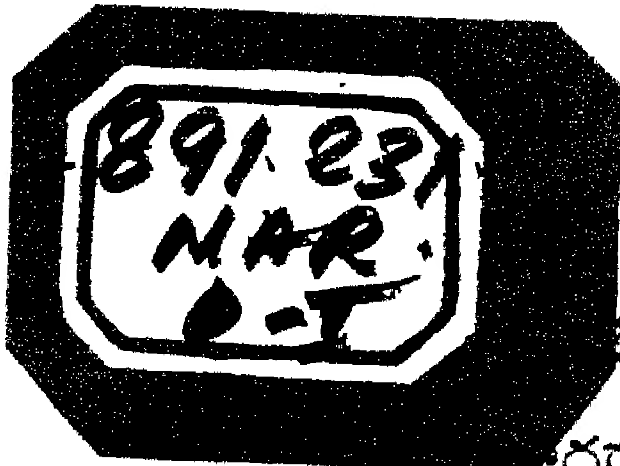
హితోపదేశః

ప్రథమభాగః

మిత్రలాభః, సుహృద్భేదశ్చ

ఆంధ్రానువాదకః

శ్రీ జీరెడ్డి బాలచెన్నారెడ్డిః



...భాషా ప్రచార సమితి

...దరాబాదు - 500 001

నారాయణపండిత రచిత

హితోపదేశము

ప్రథమభాగము

(మిత్రలాభము, సుహృద్భేదము)



ఆంధ్రానువాదకులు

శ్రీ జీరెడ్డి బాలచెన్నారెడ్డి

ప్రకాశకులు :

సంస్కృత భాషా ప్రచార సమితి

హైదరాబాదు-500 001.

తొలిపలుకు

అతిప్రాచీనమైన పంచతంత్రాన్ని అనుకరిస్తూ బయలుదేరిన అనేక నీతి బోధక కథాసంగ్రహ గ్రంథాలలో హితోపదేశం చాలా ప్రధానమైనది. దీన్ని రచించిన నారాయణపండితుడు వంగదేశీయుడు. దీని రచన క్రీ.శ. 1000–1300 సంవత్సరాల మధ్య జరిగి ఉంటుందని విమర్శకుల అభిప్రాయం. చాలా వరకు పంచతంత్రాన్ని అనుకరించినా నారాయణపండితుడు కొన్ని మార్పుళ్ళు కూడా చేశాడు. పంచతంత్రంలో మిత్రభేదం, మిత్రప్రాప్తికం, కాకోలూకీయం, లబ్ధప్రకాశం, అపరీక్షితకారకం అనే ఐదు విభాగాలుంటే హితోపదేశంలో మిత్ర లాభం, సుహృద్భేదం, విగ్రహం, సంధి అనే నాలుగు విభాగాలున్నాయి. పంచ తంత్రంలోని కొన్ని కథలు విడిచివేసి కొన్ని కొత్త కథలు చేర్చడం జరిగింది. శ్లోకాలు కూడా ఎక్కువ ఉన్నాయి. కామందకనీతిశాస్త్రంనుండి చాలా శ్లోకాలు చేర్చబడ్డాయి. పంచతంత్రం వలెనే ఇది కూడా అతిసులభమైన శైలిలో వ్రాయ బడడంచేత బహుళప్రచారాన్ని పొందినది.

సంస్కృతభాషాప్రచారసమితి ద్వారా 1988-89 సంవత్సరాలలో పంచ తంత్రం ఉత్తమసంస్కృతవిద్వాంసులు శ్రీ జీరెడ్డి బాలచెన్నారెడ్డిగారి తెలుగు అనువాదంతో ప్రచురించబడింది. ఇప్పుడు వారే రచించిన అనువాదంతో హితోప దేశం మొదటి సంపుటాన్ని ప్రచురిస్తున్నాము. రెండవ సంపుటం కూడా అనతి కాలంలో వెలువడగలదు. ఈ పుస్తకాన్ని ప్రచురించడానికి దయతో ఆర్థిక సాహాయ్యం అందజేసిన శ్రీ తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానాధికారులకు సమితి పక్షాన కృతజ్ఞత తెలుపుచున్నాను. ఈ సమితికోరికను మన్నించి అనువాదాన్ని అంద జేసిన శ్రీ జీరెడ్డి బాలచెన్నారెడ్డిగారికి కృతజ్ఞత తెలుపుతూ ఆంధ్రానువాదసహిత మైన ఈ హితోపదేశం తెలుగునాట ఇంటింట నైతికజ్ఞానజ్యోతిని ప్రసరింపచేయ గలదని ఆశిస్తున్నాను.

పుల్లెల శ్రీరామచంద్రుడు
కులపతి
సంస్కృత భాషా ప్రచారసమితి

హైదరాబాదు,
24-7-1993

హితోపదేశము

విషయసూచిక

హితోపదేశము - మిత్రలాభము

కథాముఖము

1. మఙ్గలాచరణము

శ్లో. సిద్ధిః సాధ్యే సతామస్తు ప్రసాదాత్తస్య ధూర్జటేః,
జాహ్నవీఫేనలేఖేవ యన్మూర్ధ్ని శశినః కలా. 1

తా. శిరమున గంగాతరంగాల నురుగువలె ఉండే చంద్రకళచే శోభిల్లే పరమేశ్వరుని కరుణచే సజ్జనులకు అభీష్టసిద్ధి గల్గుగాక.

2. గ్రన్థప్రాశస్త్యము

శ్లో. శ్రుతో హితోపదేశోఽయం పాటవం సంస్కృతోక్తిషు,
వాచాం సర్వత్ర వైచిత్ర్యం నీతి విద్యాం దదాతి చ. 2

తా. ఈ "హితోపదేశం" అనే గ్రంథాన్ని చదివినచో సంస్కృతభాషా సూక్తులందు నేర్పు, అన్నియెడల వాక్కులలోని వైచిత్ర్యం, నీతిజ్ఞానం అలవడును.

[శ్రుతః = అధీతః, గురుముఖతః శ్రావణ ప్రత్యక్షవిషయీకృత ఇతి భావః]

3. విద్యాప్రశంస

శ్లో. అజరామరవత్ ప్రాజ్ఞో విద్యామర్థఞ్చ సాధయేత్,
గృహీత ఇవ కేశేషు మృత్యునా ధర్మమాచరేత్. 3

తా. బుద్ధిమంతుడు "ముసలితనం చావు తనకు లేవు" అని తలంచి

ధనాన్ని విద్యను సంపాదించవలెను. ఇక మృత్యువుచే జుట్టుపట్టుబడిన వాడువలె ధర్మమును ఆచరించవలయును.

శ్లో. సర్వద్రవ్యేషు విద్యైవ ద్రవ్యమాహురనుత్తమమ్,
అహార్యత్వాదనర్ఘత్వా దక్షయత్వాచ్చ సర్వదా. 4

తా. అన్ని పదార్థాలలో విద్యయే సాటిలేని ధనం అని విజ్ఞులు అందురు. ఏలననగా- అది అపహరింపబడదు. గృహాదికం వలె అమ్మబడదు. నిత్యం ఇతరులకు ఇచ్చుచుండిననూ తగ్గిపోదు.

శ్లో. సంయోజయతి విద్యైవ నీచగాఽపి నరం సరిత్,
సముద్రమివ దుర్ధర్షం నృపం భాగ్యమతఃపరమ్. 5

తా. పల్లమునకు ప్రవహించే నది, గడ్డి మొదలైన తుచ్ఛ వస్తు సముదాయాన్ని చేరరాని సముద్రమునకు చేర్చునట్లు, కులాదిహీనుని చేరిన విద్యయూ అతనికి దుర్లభ రాజసన్నిధిని చేర్చును. ఆ పైన భాగ్యాన్నిబట్టి ఫలం లభిస్తుంది.

[నీచగా = 1. నీచకులీనుని చేరినది; 2. పల్లానికి ప్రవహించేది]

శ్లో. విద్యా దదాతి వినయం వినయాద్యాతి పాత్రతామ్.
పాత్రత్వాద్ధనమాప్నోతి ధనాద్ధర్మం తతః సుఖమ్. 6

తా. విద్య వినయాన్ని గల్గించును, వినయంచే యోగ్యత నందును, యోగ్యతచే ధనాన్ని పొందును. ధనంచే ధర్మకార్యాలు చేయును. అందుచే ఉభయలోకాలలో సుఖాలు పొందును.

శ్లో. విద్యా శస్త్రస్య శాస్త్రస్య ద్వే విద్యే ప్రతిపత్తయే,
ఆద్యా హాస్యాయ వృద్ధత్వే ద్వితీయాఽఽద్రియతే సదా. 7

తా. శస్త్రవిద్య అని శాస్త్రవిద్య అని రెండు విద్యలు అభీష్టసాధకాలుగా ప్రసిద్ధాలు. ఇందులో మొదటిదైన శస్త్రవిద్య ముసలితనంలో హాస్యకారణంఅగును. శాస్త్రవిద్య మాత్రం సర్వదా ఆదరింపబడును.

శ్లో. యన్నవే భాజనే అగ్నః సంస్కారో నాఽన్యథా భవేత్,
కథాచ్ఛలేన బాలానాం నీతిస్తదిహ కథ్యతే. 8

తా. క్రొత్త పాత్ర పైపడిన రేఖాధికం స్థిరంగా ఉండునట్లు నిర్మలచిత్తులైన బాలురు శాశ్వతంగా తమ మనస్సులందు నిలుపుకొనేందుకై కథలు అనే నెపంతో ఇచ్చట నీతి బోధింపబడుచున్నది.

శ్లో. మిత్రలాభః సుహృద్భేదో విగ్రహః సన్ధిరేవ చ,
పఞ్చతన్త్రాత్ తథాఽన్యస్మాద్ గ్రన్థాదాకృష్య లిఖ్యతే. 9

తా. నేను పంచతంత్రంనుండియూ ఇతర గ్రంథాలనుండియు నీతిబోధక కథలను సేకరించి మిత్రలాభం, సుహృద్భేదం మిత్రభేదం విగ్రహం (యుద్ధం) సంధి అనే నాల్గు ప్రకరణములతో కూడిన హితోపదేశం అనే గ్రంథం వ్రాయు చున్నాము.

4. కథాముఖము (కథాప్రస్తావన)

గద్య. అస్తి భాగీరథీతీరే పాటలిపుత్రనామధేయం నగరమ్. తత్ర సర్వ స్వామిగుణోపేతః సుదర్శనో నామ నరపతి రాసీత్. స భూపతిరేకదా కేనాపి పఠ్యమానం శ్లోకద్వయం శుశ్రావ-

శ్లో. అనేకసంశయోచ్ఛేది పరోక్షార్థస్య దర్శకమ్,
సర్వస్య లోచనం శాస్త్రం యస్య నాస్త్యన్ధ ఏవ సః. 10

శ్లో. యౌవనం ధనసమ్పత్తిః ప్రభుత్వమవివేకితా,
ఏకైకమప్యనర్థాయ కిము యత్ర చతుష్టయమ్. 11

అను. భాగీరథీ తీరమున పాటలిపుత్రం అనే నగరం ఉంది. అందు సుదర్శనుడు అనే రాజు గలడు. అతనికి రాజులకు ఉండదగిన సుగుణాలు అన్నీ గలవు. అతడు ఒకనాడు ఎవడో చదువుచుండగా ఈ క్రింది రెండు శ్లోకాలు విన్నాడు. వాటి భావం-

శాస్త్రం అందరికీ మఱియొక కన్ను వంటిది. ఇది బహువిధ సంశయాలను తొలగిస్తుంది. ఇంద్రియాలకు కనబడనిదానిని కనబడునట్లు చేస్తుంది. ఇది లేనివాడు గ్రుడ్డివాడే. 10

యౌవనం ధనవైభవం రాజ్యాధికారం అవివేకం- అనే ఈ నాల్గింటిలో ఒక్కొక్కటియే ఎంతో అనర్థం గల్గిస్తాయి. ఇక నాలుగు ఉన్నచో ఏమనగలం.

గ. ఇత్యాకర్ణ్యాఽఽత్మనః పుత్రాణా మనధిగతశాస్త్రాణాం నిత్యమున్మార్గగామినాం శాస్త్రాఽననుష్ఠానేనోద్విగ్నమనాః స రాజా చిన్తయామాస-

అను. ఆ రాజా ఇది విన్నాడు- తన పుత్రులు శాస్త్రాన్ని నేర్వకపోవడం నిత్యం చెడుదారిని పయనించడం తలంచాడు. వారి శాస్త్రవిరుద్ధ ప్రవర్తనకు దుఃఖితుడై ఇలా విచారింపసాగాడు-

శ్లో. కోఽర్థః పుత్రేణ జాతేన యో న విద్వాన్ న ధార్మికః,
కాణేన చక్షుషా కిం వా చక్షుఃపీడైవ కేవలమ్. 12

అను. విద్వాంసుడు ధర్మవర్తనుడు కాని పుత్రుడిచే ఏమి ఉపయోగం గలదు? గ్రుడ్డికంటిచే కంటిబాధ తప్ప ఇతర ప్రయోజనము లేదు గదా!

శ్లో. అజాతమృతమూర్ఖాణాం వరమాద్యౌ న చాన్తిమః,
సకృద్దుఃఖకరావాద్యావన్తిమస్తు పదే పదే. 13

అను. పుట్టనివాడు, పుట్టి చచ్చినవాడు, పుట్టి మూర్ఖుడైనవాడు- అనే ముగ్గురు పుత్రులలో మొదటివారు ఇరువురూ కొంతమేలు. ఏలనన- వారు ఒక్కసారియే దుఃఖము గల్గిస్తారు. మూర్ఖపుత్రుడు యావజ్జీవితం అడుగడుగునా దుఃఖం గల్గిస్తాడు.

కిఞ్చ-

శ్లో. వరం గర్భస్రావో వరమపి చ నైవాభిగమనం
వరం జాతః ప్రేతో వరమపి చ కన్యాఽవజనితా,
వరం వన్ధ్యా భార్యా వరమపి చ గర్భేషు వసతిః
న వాఽవిద్వాన్ రూపద్రవిణగణయుక్తోఽపి తనయః 14

అను. మరియూ గర్భస్రావం గల్గడం, ఋతుకాలంలో భార్యను కలియకపోవడం, ఏతోవిధంగా సంతానం గల్గినా అది పుట్టుకతోనే చావడం, కన్యయే పుట్టడం, భార్య గొడ్డురాలు కావడం, సంతానం గర్భంలోనే ఉండడం, ఇవి కొంత మంచివి. రూపధనాది యుక్తుడైనా విద్వాంసుడు కాని పుత్రుడు జనించడం మాత్రం మంచిది కాదు.

శ్లో. స జాతో యేన జాతేన యాతి వంశః సమున్నతిమ్,
పరివర్తిని సంసారే మృతః కోవా న జాయతే. 15

అను. ఎవని జన్మచే వంశం కీర్తిచే సమున్నతి నందునో వాని జన్మయే ధన్యం. నిత్యం మార్పునొందే ఈ ప్రపంచంలో చచ్చినవారంతా పుట్టుచునే ఉన్నారు.

అన్యచ్చ-

శ్లో. గుణిగణగణనారమ్భే న పతతి కఠినీ ససమ్భ్రమా యస్య,
తేనాఽమ్బా యది సుతినీ వద వన్ధ్యా కీదృశీ భవతి. 16

అను. మరియూ- గుణవంతుల సంఘాన్ని లెక్కింప మొదలుపెట్టినచో, ఎవని పేరు చెప్పగానే చిటికెనవ్రేలు వెంటనే వంగదో- అలాంటి పుత్రుడు ఉన్న తల్లి సైతం పుత్రవతి అయితే లోకంలో గొడ్డురాలు ఎవరు?

అపి చ-

శ్లో. దానే తపసి శౌర్యే చ యస్య న ప్రథితం మనః,
విద్యాయా మర్థలాభే చ మాతురుచ్చార ఏవ సః. 17

అను. ఇంకనూ- ఎవని మనస్సు దానకర్మయందూ, తపశ్చర్యయందూ, పరాక్రమ కార్యమందూ, విద్యను ధనాన్ని సంపాదించుటయందూ, ఉత్సాహ యుక్తంగా ఉండదో వాడి జన్మ తల్లివదలిన మలంతో సమానం.

అపరఞ్చ-

శ్లో. వరమేకో గుణీ పుత్రో న చ మూర్ఖశతైరపి,
ఏకశ్చన్ద్రస్తమో హన్తి న చ తారాగణైరపి. 18

అను. మరియూ- గుణవంతుడైన పుత్రుడు ఒక్కడైననూ శ్రేష్ఠం. మూర్ఖులు వందలకొలది ఉండిననూ నిరుపయోగం. చంద్రుడు ఒక్కడే చీకటిని తొలగిస్తున్నాడు. నక్షత్రాలు ఎన్ని ఉండినా ఉపయోగం ఏమీ లేదు.

శ్లో. పుణ్యతీర్థే కృతం యేన తపః క్వాఽప్యతిదుష్కరమ్,
తస్య పుత్రో భవేద్వశ్యః సమృద్ధో ధార్మికః సుధీః. 19

అను. పుణ్యతీర్థమున నెచ్చటనైన కఠోరమైన తపస్సు చేసిన సుకృత చరిత్రునకే విధేయుడూ, ఐశ్వర్యసమృద్ధుడూ, ధర్మవర్తనుడూ, బుద్ధిమంతుడూ అయిన పుత్రుడు జన్మిస్తాడు.

తథా చోక్తమ్-

శ్లో. అర్థాగమో నిత్యమరోగితా చ
ప్రియా చ భార్యా ప్రియవాదినీ చ,
వశ్యశ్చ పుత్రోఽర్థకరీ చ విద్యా
షడ్ జీవలోకేషు సుఖాని రాజన్. 20

అను. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు-

ఓ రాజా! ఈ ప్రాణిలోకంలో యావజ్జీవితం తగినంత ధనం సమకూరుచుండడం, 2. ఆరోగ్యం 3. ప్రియురాలూ, 4. మధురభాషిణీ అయిన భార్యా, 5. విధేయుడైన పుత్రుడూ, 6. పురుషార్థసాధకమైన విద్య- అనే ఈ ఆరు సుఖదాయకములు.

శ్లో. కో ధన్యో బహుభిః పుత్రైః కుశూలాఽఽపూరణాఽఽఢకైః,
వరమేకః కులాఽఽలమ్బీ యత్ర విశ్రూయతే పితా. 21

అను. పొట్టుచే నింపబడిన ఆఢకములవంటి (ఆఢకం = ముంత తవ్వ వంటి కొలతపాత్ర) పెక్కురు పుత్రులచే ఏ తండ్రి ధన్యుడైనాడు? వంశాభ్యున్నతికి కారకుడూ తండ్రికి కీర్తిని కల్గించేవాడూ అయిన పుత్రుడు ఒక్కడే శ్రేష్ఠం. (కుశూలం = పొట్టు)

శ్లో. ఋణకర్తా పితా శత్రుః మాతా చ వ్యభిచారిణీ,
భార్యా రూపవతీ శత్రుః పుత్రః శత్రురపణ్డితః. 22

అను. అప్పులు చేసే తండ్రి, జారిణి అయిన తల్లి, బాహ్యసౌందర్యం మాత్రమే ఉండే భార్య, విద్వాంసుడు కాని పుత్రుడు ఈ నల్గురు శత్రుసమానులు

శ్లో. యస్య కస్య ప్రసూతోఽపి గుణవాన్ పూజ్యతే నరః,
ధనుర్వంశవిశుద్ధోఽపి నిర్గుణం కిం కరిష్యతి. 23

అను. ఎచ్చట పుట్టినా గుణవంతుడైన మానవుడు గౌరవింపబడును. వంశ విశుద్ధమైనా నిర్గుణమైన ధనుస్సు ఏమీ చేయలేదు.

గుణం = అల్లెత్రాడు, సౌశీల్యం. వంశం = వెదురు, కులం. అలంకారము వ్యతిరేకవిధిని, దృష్టాంతము.

శ్లో. హా హా పుత్రక! నాఽధీతం గతాస్వేతాసు రాత్రిషు,
తేన త్వం విదుషాం మధ్యే పఙ్కే గౌరివ సీదసి. 24

అను. అయ్యో! అయ్యో! ఓ పుత్రా, నీవు గడచిన రాత్రులందు (గడచిన కాలమందు) చదువవైతివి. అందుచే బురదలో దిగబడిన గోవువలె, విద్వాంసుల సభలో చిక్కుపడి విషాద మందుచున్నావు.

గ. తత్ కథ మిదానీమేతే మమ పుత్రా గుణవన్తః క్రియన్తామ్??

శ్లో. ఆహారనిద్రాభయమైథునఞ్చ
సమానమేతత్ పశుభిర్నరాణామ్,
ధర్మో హి తేషా మధికో విశేషో
ధర్మేణ హీనాః పశుభిః సమానాః. 25

అను. అందువలన ఇప్పుడు నా యీ పుత్రులను గుణవంతులుగా ఎలా చేయగలను? ఏలనన-

తినడం, నిద్రించడం, భయపడడం, మైథునం చేయడం అనే ఈ నాలుగు మానవులకూ పశువులకూ సమానగుణాలు. ధర్మమొక్కటియే మానవులలో అధిక గుణం. ధర్మరహితులు పశుతుల్యులు.

యతః

శ్లో. ధర్మార్థకామమోక్షాణాం యస్యైకోఽపి న విద్యతే,
అజాగలస్తనస్యేవ తస్య జన్మ నిరర్థకమ్. 26

అను. ఏలనన- ధర్మం అర్థం కామం మోక్షం - అనే నాల్గుపురుషార్థాలలో ఏ ఒక్కటియూ లేనివాని జన్మ మేకమెడలో వ్రేలాడే చన్నువలె నిష్ఫలం.

యచ్చోచ్యతే-

శ్లో. ఆయుః కర్మ చ విత్తఞ్చ విద్యా నిధనమేవ చ,
పఞ్చైతాన్యపి సృజ్యన్తే గర్భస్థస్యైవ జన్తునః. 27

కిఞ్చ-

శ్లో. అవశ్యంభావినో భావా భవన్తి మహతామపి,
నగ్నత్వం నీలకణ్ఠస్య మహాహిశయనం హరేః. 28

అన్యచ్చ-

శ్లో. యదభావి న తద్భావి భావిచేన్న తదన్యథా,
ఇతి చిన్తావిషఘ్నోఽయమగదః కిం న పీయతే. 29

ఏతత్ కార్యాఽక్షమాణం కేషాఞ్చిదాలస్యవచనమ్.

అను. కొందరు ఇలా అందురు -

ఆయువు, కర్మ, ధనం, విద్య, మరణం అనే ఈ అయిదు గర్భంలో ఉండగానే ప్రాణికి నిశ్చితములు. (27) మరియు - ఎంతటి మహాత్ములకైనా అవశ్యం సంభవింపదగిన సుఖదుఃఖాలు తప్పక సంభవిస్తాయి. పరమేశ్వరుడి దిగంబరత లక్ష్మీనాథుడి సర్పశయనం - ఇందుకు దృష్టాంతాలు. (28)

ఇంకా - ఏది భాగ్యమున లేదో అది సంభవింపదు. ఏది కలదో అది వేఱుగా గాదు - అనే చింతానివారకం అయిన ఈ ఔషధం ఎందుకు పానం చేయరు? (29)

ఇది (ఇలా పల్కడం) కార్యాన్ని సాధింపజాలని సోమరులు కొందరు నుడివే వాక్కు.

శ్లో. యథా హ్యేకేన చక్రేణ న రథస్య గతిర్భవేత్,
తథా పురుషకారేణ వినా దైవం న సిద్ధ్యతి. 30

అను. ఒక్క చక్రంచే రథం పయనించజాలదు. అలాగే ఎంతటి అదృష్ట యోగం ఉండినన్నూ పురుషప్రయత్నం లేనిచో అది ఫలింపదు.

తథా చ-

శ్లో. పూర్వజన్మకృతం కర్మ తద్దైవమితి కథ్యతే,
తస్మాత్ పురుషకారేణ యత్నం కుర్యాదతన్ద్రితః. 31

అను. అటులనే- పూర్వజన్మలో చేసిన శుభాశుభరూపమైన కర్మయే దైవం లేక అదృష్టం అనబడును. అందుచే సోమరితనం వీడి ఉత్సాహంగా పురుష ప్రయత్నం చేయవలయును.

శ్లో. న దైవమితి సఞ్చిన్త్య త్యజేదుద్యోగమాత్మనః,
అనుద్యోగేన తైలాని తిలేభ్యో నాప్తుమర్హతి. 32

అను. దైవం అని తలంచి తన ప్రయత్నం విడువరాదు. ప్రయత్నం చేయనిచో తిలలనుండి తైలం లభింపదు.

అన్యచ్చ-

శ్లో. ఉద్యోగినం పురుషసింహముపైతి లక్ష్మీః
దైవేన దేయమితి కాపురుషా వదన్తి,
దైవం నిహత్య కురు పౌరుషమాత్మశక్త్యా
యత్నే కృతే యది న సిద్ధ్యతి కోఽత్ర దోషః. 33

అను. మరియూ - ప్రయత్నశీలుడైన పురుషశ్రేష్ఠున్ని సంపద స్వయంగా వరిస్తుంది. సోమరులైనవారు (కాపురుషులు) దైవంచే - అదృష్టంచే లభిస్తుంది - అని అందురు. కాని దైవం (భాగ్యం) అనే మాటను లక్ష్యంచేయక యథాశక్తి యత్నింపుము. ప్రయత్నించినా కార్యసిద్ధి గల్గనిచో అందు నీ దోషం ఏముంది.

శ్లో. యథా మృత్పిణ్డతః కర్తా కురుతే యద్యదిచ్ఛతి,
ఏవమాత్మకృతం కర్మ మానవః ప్రతిపద్యతే. 34

అను. ఎలా కుమ్మరివాడు మట్టిముద్దవలన కోరిన వస్తువును తయారు చేయగల్గుచున్నాడో అలాగే మానవుడు ప్రయత్నానురూపంగా ఫలితం పొందును.

అపరఞ్చ-

శ్లో. కాకతాలీయవత్ ప్రాప్తం దృష్ట్వాఽపి నిధిమగ్రతః,
న స్వయం దైవమాదత్తే పురుషార్థమపేక్షతే. 35

అను. మరియూ - కాకతాలీయంగా ధననిధి ఎదురుగా కనబడిననూ పురుషప్రయత్నం లేనిచో దైవం (అదృష్టం) తెచ్చి స్వయంగా చేతిలో ఉంచదు.

గమనిక :- కాకి తాటిచెట్టుపై వ్రాలినది. ఆ క్షణమందే తాటిపండు పడినది. ఈ రెండు పనులు యాదృచ్ఛికంగా జరిగినవి. ఇలా అతర్కితోపనతములందు కాకతాలీయం - అజాకృపాణీయం ఇత్యాదిన్యాయములను శాస్త్రజ్ఞులు వాడుదురు.

శ్లో. ఉద్యమేన హి సిద్ధ్యన్తి కార్యాణి న మనోరథైః,
న హి సుప్తస్య సింహస్య ప్రవిశన్తి ముఖే మృగాః. 36

అను. ప్రయత్నంచే పనులు సిద్ధిస్తాయి. కోరికలచే గాదు. నిద్రించే సింహంయొక్క నోటిలోనికి మృగాలు స్వయంగావచ్చి చొరబడవు.

తథా చోక్తమ్-

శ్లో. మాతా శత్రుః పితా వైరీ యేన బాలో న పాఠితః,
న శోభతే సభామధ్యే హంసమధ్యే బకో యథా. 37

అను. అటులనే విజ్ఞులచే తెలుపబడినది - బాలుని చదివించని తల్లిదండ్రులు శత్రువులు అనబడుదురు. ఆ బాలుడు హంసలనడుమ కొంగవలె పండితసభయందు విరాజిల్లడు.

శ్లో. రూపయౌవనసమ్పన్నా విశాలకులసమ్భవాః,
విద్యాహీనా న శోభన్తే నిర్గన్ధా ఇవ కింశుకాః. 38

అను. సౌందర్యం, యవ్వనం, సత్కులీనత గల్గిఉండిననూ విద్యలేని వారు పరిమళం లేని మోదుగుపూలవలె ఆదరింపబడరు.

అపరఞ్చ-

శ్లో. పుస్తకేషు చ నాఽధీతం నాఽధీతం గురుసన్నిధౌ,
న శోభతే సభామధ్యే జారగర్భ ఇవ స్త్రియాః.

అను. యథాశక్తి స్వయంగా గానీ లేక గురుసన్నిధిని గానీ శాస్త్రాధ్యయనం చేయనివాడు తరుణియొక్క జారగర్భంవలె సభాస్థలిని గౌరవం పొందడు. [జారగర్భః = జారాత్ సంజాతః గర్భః - మధ్యమపదలోపిసమాసః]

గ. ఎతచ్చిన్తయిత్వా రాజా పణ్డితసభాం కారితవాన్. రాజోవాచ-"భో భోః పణ్డితాః శ్రూయతాం మమ వచనమ్ - అస్తి కశ్చిదేవమ్భూతో విద్వాన్, యో మమ పుత్రాణాం నిత్యమున్మార్గగామినాం అనధిగత శాస్త్రాణాం ఇదానీం నీతి శాస్త్రోపదేశేన పునర్జన్మ కారయితుం సమర్థః.

అను. ఇలా తలంచి సుదర్శనుడు అనే ఆ ప్రభువు పండితులను సమావేశ పరచాడు. ఇలా విన్నవించాడు- ఓ పండితులారా ! నా విన్నపం వినండి. నా పుత్రులు శాస్త్రజ్ఞానం లేనందున నిత్యం చెడుదారిని చరిస్తున్నారు. ఇప్పుడు వీరికి నీతిశాస్త్రాన్ని ఉపదేశించి పునర్జన్మ గల్గించే సమర్థుడైన పండితుడు ఎవరైనా ఉన్నారా.

యతః-

శ్లో. కాచః కాఞ్చనసంసర్గాద్ ధత్తే మారకతీర్ద్యుతీః,
తథా సత్సన్నిధానేన మూర్ఖో యాతి ప్రవీణతామ్. 40

ఉక్తఞ్చ-

శ్లో. హ్రీయతే హి మతిస్తాత హీనైః సహ సమాగమాత్,
సమైశ్చ సమతామేతి విశిష్టైశ్చ విశిష్టతామ్. 41

అను. ఏలనన- గాజుముక్క బంగారంతో సంబంధంచే మరకతమణి కాంతిని పొందుచున్నది. అలాగే మూర్ఖుడు సజ్జనస్నేహంచే నేర్పరి అగును. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు-

"ఓ తండ్రీ, నీచస్నేహంచే బుద్ధి నీచగుణాలను, సమానుల స్నేహంచే సమానగుణాలను- శ్రేష్ఠులస్నేహంచే శ్రేష్ఠమైన గుణాలను పొందుచున్నది."

గ. అత్రాన్తరే విష్ణుశర్మా నామ మహాపణ్డితః సకలనీతిశాస్త్రతత్త్వజ్ఞో బృహస్పతిరివాఽబ్రవీత్- 'దేవ ! మహాకులసమ్భూతా ఏతే రాజపుత్రాః. తన్మయా నీతిం గ్రాహయితుం శక్యన్తే.

యతః-

శ్లో. నాఽద్రవ్యే నిహితా కాచిత్ క్రియా ఫలవతీ భవేత్,
న వ్యాపారశతేనాఽపి శుకవత్ పాఠ్యతే బకః. 42

అను. ఏలననగా- అయోగ్యవస్తువుయెడ చేసిన క్రియ ఎంత ప్రయత్న వంతమైననూ ఫలవంతం గానేరదు. ఎన్ని ప్రయత్నాలు చేసిననూ కొంగను చిలుకవలె పలికింప వీలుగాదు గదా.

అన్యచ్చ -

శ్లో. అస్మింస్తు నిర్గుణం గోత్రే నాఽపత్యముపజాయతే,
ఆకరే పద్మరాగాణాం జన్మ కాచమణేః కుతః. 43

అను. మరియూ- ఈ రాజవంశమున గుణహీనమైన సంతానం జనింపదు. పద్మరాగమణులగనిలో గాజుముక్కలు ఏల పుట్టును?

గ. అతోఽహం షణ్మాసాఽభ్యన్తరే భవత్పుత్రాన్ నీతిశాస్త్రాఽభిజ్ఞాన్ కరిష్యామి. రాజా సవినయం పునరువాచ-

శ్లో. కీటోఽపి సుమనఃసఙ్గాదారోహతి సతాం శిరః,
అశ్మాఽపి యాతి దేవత్వం మహద్భిః సుప్రతిష్ఠితః. 44

అను. కనుక నేను ఆరునెలలలోగా తమ పుత్రులను నీతిశాస్త్రంలో విద్వాంసులను చేసెదను.

అది విని సుదర్శనమహారాజు మరల వినయంగా ఇలా పల్కాడు-

పురుగుసైతం పుష్పసంబంధంవల్ల సజ్జనుల శిరస్సును ఆరోహించుచున్నది. రాయియూ మహాత్ములచే ప్రతిష్ఠితమై దేవత్వం పొందుచున్నది.

అన్యచ్చ -

శ్లో యథోదయగిరేర్ద్రవ్యం సన్నికర్షేణ దీప్యతే,
తథా సత్సన్నిధానేన హీనవర్ణోఽపి దీప్యతే.

అను. మరియూ- స్వయంగా కాంతిహీనములైన శిలలు మొదలైన వస్తువులు ఉదయపర్వతసంబంధంచే ప్రకాశించునట్లు గుణహీనుడు అయినవాడుసైతం సజ్జనసన్నిధానంచే విరాజిల్లును.

శ్లో. గుణా గుణజ్ఞేషు గుణా భవన్తి
తే నిర్గుణం ప్రాప్య భవన్తి దోషాః,
ఆస్వాద్యతోయాః ప్రవహన్తి నద్యః
సముద్రమాసాద్య భవన్త్యపేయాః. 46

గ. తదేతేషామస్మత్పుత్రాణాం నీతిశాస్త్రోపదేశాయ భవన్తః ప్రమాణమ్- ఇత్యుక్త్వా తస్య విష్ణుశర్మణః కరే బహుమాన పురస్సరం పుత్రాన్ సమర్పితవాన్.

అను. సత్యాదిసద్గుణాలు గుణజ్ఞులయందే సద్గుణాలై భాసిల్లును. గుణహీనుడియెడ అవి దోషములు అగుచున్నవి. ఎట్లనగా తియ్యని నీటితో ప్రవహించే నదులు సముద్రాన్ని చేరగనే త్రాగడానికి పనికిరాని నీరుగలవి అగుచున్నాయి.

కనుక ఈ నా పుత్రులకు నీతిశాస్త్రం ఉపదేశించడానికి తామే సమర్థులు. ఇలా పల్కి- ఆ విష్ణుశర్మచేతికి పుత్రులను బహుమానపూర్వకంగా సమర్పించాడు.

అథ మిత్రలాభప్రస్తావః

గ. అథ ప్రాసాదపృష్ఠే సుఖోపవిష్టానాం రాజపుత్రాణాం పురస్తాత్ ప్రస్తావ క్రమేణ స పణ్డితోఽబ్రవీత్- 'భో రాజపుత్రాః శృణుత-

శ్లో. కావ్యశాస్త్రవినోదేన కాలో గచ్ఛతి ధీమతామ్,
వ్యసనేన చ మూర్ఖాణాం నిద్రయా కలహేన చ. 1

గ. తద్భవతాం వినోదాయ కాకకూర్మాదీనాం విచిత్రాం కథాం కథయిష్యామి

అను. అంత ఒకనాడు రాజభవనానికి పైభాగమున సుఖంగా రాజపుత్రుల యెదుట సందర్భవశమున ఆ పండితుడు ఇలా అన్నాడు- 'ఓ రాజపుత్రులారా ! వినుడు-

బుద్ధిమంతులు కావ్యాలను శాస్త్రాలను చర్చించడం అనే వినోదంచే కాలాన్ని గడుపుదురు- మూర్ఖులు నిద్రతో తగవులాడడంతో మద్యపానాదివ్యసనంతో గడుపుదురు. 1

అందుచే ఆనందం గల్గించేందుకై కాకి తాబేలు మొదలైన వాటియొక్క విచిత్రమైన కథను దెల్పెదను.

గ. రాజపుత్రైరుక్తమ్- 'ఆర్య! కథ్యతామ్'ఇతి. విష్ణుశర్మోవాచ-' శృణుత యూయమ్, సమ్ప్రతి మిత్రలాభః ప్రస్తూయతే, యస్యాఽయమాద్యః శ్లోకః-

శ్లో. అసాధనా విత్తహీనా బుద్ధిమన్తః సుహృత్తమాః,
సాధయన్త్యాశు కార్యాణి కాకకూర్మమృగాఽఽఖువత్. 2

అను. రాజపుత్రులు అన్నారు- 'ఆర్యా ! తెలుపండి' విష్ణుశర్మ ఇలా చెప్పాడు- మీరు వినండి. ఇప్పుడు మిత్రలాభం ఆరంభిస్తున్నాను. దానికి ఇది మొదటి శ్లోకం.

సాధనశూన్యులు ధనహీనులు అయినవారైనా బుద్ధిబలం గలవారై మైత్రితో ప్రవర్తిస్తే, కాకి, తాబేలు, జింక, ఎలుక అనే నాల్గింటివలె కార్యాలను శీఘ్రంగా సాధిస్తారు.

గ. రాజపుత్రా ఊచుః- 'కథమేతత్' సోఽబ్రవీత్-

అను. రాజపుత్రులు అడిగారు- ఆ కథను తెలుపండి. అతడు (విష్ణుశర్మ) ఇలా చెప్ప నారంభించాడు.

1. చిత్రగ్రీవవృత్తాన్తః

గ. అస్తి గోదావరీతీరే విశాలః శాల్మలీతరుః. తత్ర నానాదిగ్దేశాదాగత్య రాత్రౌ పక్షిణో నివసన్తి । అథ కదాచిద్ అవసన్నాయాం రాత్రావస్తాఽచలచూడా ఽవలమ్బిని భగవతి కుముదినీనాయకే చన్ద్రమసి లఘుపతనకనామా వాయసః ప్రబుద్ధః కృతాన్తమివ ద్వితీయమటన్తం పాశహస్తం వ్యాధమపశ్యత్. తమాలోక్యాఽచిన్తయత్- 'అద్య ప్రాతరేవాఽనిష్టదర్శనం జాతమ్ । న జానే కిమనభిమతం దర్శయిష్యతి' ఇత్యుక్త్వా తదనుసరణక్రమేణ వ్యాకులశ్చలితః.

అను. గోదావరీతీరమున పెద్ద బూరుగుబెట్టు కలదు. నలుదిక్కులనుండి పక్షులు వచ్చి ఆ చెట్టుపై రాత్రివేళ నివసించేవి. అంత తెల్లవారుచున్నది. భగవానుడూ కలువలఱేడూ అయిన చంద్రుడు పడమటికొండను చేరాడు. అప్పుడు లఘుపతనకుడు అనే కాకి నిద్రనుండి మేల్కొనింది. ఒక వేటకానిని చూచింది. వాడిచేతిలో వల ఉంది. మఱియొక యముడో అనునట్లు అచ్చట తిరుగాడుచున్నాడు. వాడిని చూచి లఘుపతనకుడు ఇలా తలంచాడు- 'నేడు వేకువనే అప్రియదర్శనం సంభవించింది. ఏ కీడును చూపునో ఎరుగజాలను'. ఇలా తలంచి విచారంతో ఆ వేటకాణ్ణి వెంబడిస్తూ పోయాడు.

యతః -

శ్లో. శోకస్థానసహస్రాణి భయస్థానశతాని చ,
దివసే దివసే మూఢమావిశన్తి న పణ్డితమ్. 3

గ. అన్యచ్చ; విషయిణా మిదమవశ్యం కర్తవ్యమ్.

శ్లో. ఉత్థాయోత్థాయ బోద్ధవ్యం మహద్భయముపస్థితమ్,
మరణ-వ్యాధి-శోకానాం కిమద్య నిపతిష్యతి. 4

అను. ఏలనన- మూర్ఖునికి ప్రతిదినం వేలకొలది దుఃఖాలు వందలకొలది భయాలు గల్గుచుండును. పండితుడికి గల్గవు. (3) మరియూ - విషయలంపటులు

దీన్ని తప్పక చేయాలి. ఏమన- వేకువన నిద్ర లేవగనే, మరణం-వ్యాధి-దుఃఖం అనే ఈ మూడింటిలో ఏ మహాభయం నేడు దాపురించి మీదపడునో అనేది గ్రహించాలి. (నివారణమార్గం అన్వేషించాలి).

గ. అథ తేన వ్యాధేన తణ్డులకణాన్ వికీర్య జాలం విస్తీర్ణమ్. స చ తత్ర ప్రచ్ఛన్నో భూత్వా స్థితః. అస్మిన్నేవ కాలే చిత్రగ్రీవనామా కపోతరాజః సపరివారో వియతి విసర్పంస్తాం స్తణ్డులకణానాలోకయామాస. తతః కపోతరాజ స్తణ్డులకణలుబ్ధాన్ కపోతాన్ ప్రాహ - కుతోఽత్ర నిర్జనే వనే తణ్డులకణానాం సమ్భవః? తన్నిరూప్యతాం తావత్. భద్రమిదం న పశ్యామి, ప్రాయేణాఽనేన తణ్డుల కణలోభేనాఽస్మాభిరపి తథా భవితవ్యమ్.

శ్లో. కఙ్కణస్య తు లోభేన మగ్నః పఙ్కే సుదుస్తరే,
వృద్ధవ్యాఘ్రేణ సమ్ప్రాప్తః పథికః స మృతో యథా. 5

గ. కపోతా ఊచుః - కథమేతత్ ? సోఽబ్రవీత్

అను. పిమ్మట ఆవేటకాడు బియ్యపునూకలు చల్లాడు. వాటిపై వలను పఱిచాడు. దాపున ఒకచోట దాగి కూర్చున్నాడు. అంతలో చిత్రగ్రీవుడు అనే పావురముల ఱేడు పరివారసమేతంగా ఆకసమున పోవుచూ ఆ బియ్యపునూకలను చూచాడు. ఆ నూకలపై ఆశగొన్న తోటి పావురములను గాంచాడు. వాటితో ఇలా అన్నాడు. 'ఈ జనశూన్యమైన అడవిలో ఈ తండులకణాలు ఎలా సంభవిస్తాయి. వీటిని తినగోరడం శుభంగా తలంపను. ఈ తండులకణలోభంచే సామాన్యంగా మనమును అలా [కంకణలోభంచే మృతుడైన పాంథునివలె] అగుదుము.

'ఒక బాటసారి సువర్ణకంకణంమీది ఆశచే సుదుస్తరమైన చిక్కులోపడ్డాడు. ముసలిపులిచే ఆక్రాంతుడై మరణించాడు", పావురాలు అడిగాయి-అది ఎట్లు? చిత్రగ్రీవుడు ఆ కథను ఇలా వక్కాణించాడు.

2 కఙ్కణలుబ్ధపాన్థకథా

గ. అహమేకదా దక్షిణాఽరణ్యే చరన్నపశ్యమ్. ఏకో వృద్ధో వ్యాఘ్రః స్నాతః కుశహస్తః సరస్తీరే బ్రూతే - 'భోః భోః పాన్థాః ఇదం సువర్ణకఙ్కణం గృహ్యతాం

తామ్ ఇతి. తతో లోభాఽఽవిష్టేన కేనచిత్ పాన్థేన ఆలోచితమ్- "భాగ్యేనైతత్ సమ్భవతి. కిన్త్వస్మిన్నాత్మసన్దేహే ప్రవృత్తిర్న విధేయా.

యతః—

శ్లో. అనిష్టాదిష్టలాభేఽపి న గతిర్జాయతే శుభా,
యత్రాఽఽస్తే విషసంసర్గోఽమృతం తదపి మృత్యవే." 6

2. కంకణలుబ్ధుడైన బాటసారి కథ

(ముసలిపులి - బాటసారి కథ)

అను. నేను ఒకప్పుడు దక్షిణారణ్యమున (దండకారణ్యంలో) ఒక చెఱువు ఒడ్డున ఒక ముసలి పెద్దపులిని చూచాను. అది స్నానం చేసి చేతిలో దర్భలు పట్టుకొని ఉంది. బాటసారులతో ఇలా చెప్పసాగింది- 'ఓ ఓ బాటసారులారా! ఈ బంగారుకంకణం గ్రహించండి.' ఆ మాటలు ఒక బాటసారి విన్నాడు. ఆశచే ఆకర్షితుడు అయ్యాడు. ఇలా తలంచాడు- 'అదృష్టంచే ఇది సంభవించింది. అయినా ప్రాణాపాయకరమైన ఇలాంటి కార్యంలో సాహసప్రవృత్తి చేయరాదు. ఏలనన—

అనిష్టపదార్థంవలన ఇష్టవస్తువు లభించేటట్లు ఉండిననూ దానికై ప్రవర్తించడం శుభంగాదు- అమృతం విషసంబంధంగలది అయినచో మరణహేతువు అగును గదా!

గ. కిన్తు సర్వత్రాఽర్థాఽర్జనప్రవృత్తౌ సన్దేహ ఏవ తథా చోక్తమ్-

శ్లో. న సంశయమనారుహ్య నరో భద్రాణి పశ్యతి,
సంశయం పునరారుహ్య యది జీవతి పశ్యతి. 7

తన్నిరూపయామి తావత్. ప్రకాశం బ్రూతే- 'కుత్ర తవ కఙ్కణమ్?' ఇతి. వ్యాఘ్రో హస్తం ప్రసార్య దర్శయతి. పాన్థోఽవదత్- 'కథం మారాత్మకే త్వయి విశ్వాసః' ఇతి-

అను. కాని అంతటా ధనసంపాదనప్రయత్నంలో అశుభమైన సందేహం గల్గుచూనే ఉండును. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు-

"మానవుడు కార్యప్రవృత్తిలో సంశయం పొందక శుభములను గాంచలేడు. ఆత్మనాశకమైన సంశయం పొంది దాన్ని తొలగించుకొని జీవించినచో కార్యసిద్ధి అనే శుభం చూడగలడు." 7

అందుచే మొదట కంకణం ఉన్నదీ లేనిదీ నిర్ణయం చేస్తాను. ఇలా తలంచి పులితో ఇలా అన్నాడు-"ఓయీ! నీ కంకణం ఎచ్చట?"(దాన్ని చూపుము). అంత పులి చేతిని చాపి కంకణం చూపింది. అంత బాటసారి ఇలా పల్కాడు- మృత్యురూపమైన నిన్ను నమ్మడం ఎట్లు?

గ. వ్యాఘ్ర ఉవాచ- "శృణు రే పాన్థ ప్రాగేవ యౌవనదశాయాం మహమతీవ దుర్వృత్త ఆసమ్। అనేకగోమానుషాణాం వధాన్మే పుత్రా మృతా దారాశ్చ. వంశహీనశ్చాహమ్। తతః కేనచిద్ధార్మికేణాఽహముపదిష్టః–"దానధర్మాదికం చరతు భవాన్" ఇతి. తదుపదేశాదిదానీమహం స్నానశీలో దాతా వృద్ధో గలిత-నఖ-దన్తో న కథం విశ్వాసభూమిః.

అను. పెద్దపులి ఇలా అంది- "ఓయీ బాటసారీ! వినుము. నేను మొదట యవ్వనంలో మిక్కిలి దుష్టతను. గోవులను మనుష్యులను అధికంగా వధించాను. (ఆ పాపఫలంగా) భార్యయు పుత్రులూ మరణించారు. కులనాశంచే మోడుగా మిగిలాను. అంత ఒకానొక ధర్మవర్తనుడు నాకు ఇలా ఉపదేశించాడు- 'ఓయీ! దానధర్మాదులైన సత్కార్యాలు ఆచరింపుము. అతడి ఉపదేశాన్ని అనుసరించి నేను ప్రస్తుతం వేకువనే స్నానసంధ్యాదులు నిర్వహిస్తాను. ఉన్నంతలో ఏదో ఒకటి దానం చేస్తాను. ముసలివాడను అయ్యాను, గోళ్లు ఊడిపోయాయి. పండ్లు రాలిపోయాయి. ఇట్టి నన్ను ఎందుకు నమ్మరాదు?

గ. ఉక్తఞ్చ-

శ్లో. ఇజ్యాఽధ్యయనదానాని తపః సత్యం ధృతిః క్షమా,
అలోభ ఇతి మార్గోఽయం ధర్మస్యాఽష్టవిధః స్మృతః. 8

శ్లో. తత్ర పూర్వచతుర్వర్గో దమ్భార్థమపి సేవ్యతే,
ఉత్తరస్తు చతుర్వర్గో మహాత్మన్యేవ తిష్ఠతి. 9

అను. శాస్త్రములందు ఇలా చెప్పబడినది- "1) యజ్ఞం 2) వేదాదులఅధ్యయనం, 3) దానం, 4) తపస్సు, 5) సత్యం, 6) ధృతి (ఇంద్రియనిగ్రహం) 7) సహనం, 8) లోభరాహిత్యం- ఇట్లు ధర్మం ఎనిమిరి విధాలుగా ఉంది." (8)

"వీటిలో మొదటి నాల్గింటిని, అనగా-యజ్ఞం, అధ్యయనం, దానం, తపస్సు అనేవాటిని కొందరు కీర్తిప్రతిష్ఠాదులను ఆశించి డాంబికంగా చేస్తారు. రెండవ భాగంలోని నాల్గింటిని అనగా- సత్యం, ఇంద్రియనిగ్రహం, శాంతి, అలోభం అనే వాటిని మహాత్ములు మాత్రమే ఆచరింపగలరు." 9

గ. మమ చైతావాన్ లోభవిరహః, యేన స్వహస్తస్థమపి సువర్ణ కఙ్కణం యస్మైకస్మైచి ద్దాతుమిచ్ఛామి. తథాపి "వ్యాఘ్రో మానుషం ఖాదతి"- ఇతి లోకాఽపవాదో దుర్నివారః యతః-

శ్లో. గతానుగతికో లోకః కుట్టనీముపదేశినీమ్,
ప్రమాణయతి నో ధర్మే యథా గోఘ్నమపి ద్విజమ్. 10

అను. నేను ఎంత లోభశూన్యుడనో గుర్తింపుము. చేతిలో ఉండే బంగారు కంకణాన్ని సైతం ఎవరికో ఒకరికి దానం చేయదలచాను. అయినా- 'పులి మనుష్యున్ని భక్షిస్తుంది'- అనే లోకనింద మాత్రం నివారింపరానిదై ఉంది. ఏల ననగా-

"లోకులు ఒకరు పోయినదారినే పోదురు. (స్వయంగా ఆలోచింపరు). ఒకప్పుడు తార్పుడుకత్తె(కుట్టని) అయినది ప్రస్తుతం గుణం మార్చుకొని ధర్మబోధ చేయుచుండిననూ-అలాగే ఒకప్పుడు గోహత్యచేసిన బ్రాహ్మణుడు ప్రస్తుతం ఎంత పవిత్రవర్తనుడైననూ ఈ ఇరువురినీ లోకంలో ఎవరూ నమ్మరు."

గ. మయా చ ధర్మశాస్త్రాణి పఠితాని శృణు-

శ్లో. మరుస్థల్యాం యథా వృష్టిః క్షుధార్తే భోజనం తథా,
దరిద్రే దీయతే దానం సఫలం పాండునన్దన. 11

శ్లో. ప్రాణా యథాఽఽత్మనోఽభీష్టా భూతానామపి తే తథా,
ఆత్మౌపమ్యేన భూతానాం దయాం కుర్వన్తి సాధవః. 12

అను. నేనుసైతం ధర్మశాస్త్రాలు పఠించాను వినుము-

"ఓ పాండుతనయా! ఎడారిలో కురిసిన వర్షం, ఆకలిగొన్న వానికి పెట్టిన భోజనం ఎలా సఫలములో అలాగే దరిద్రుడికి ఇచ్చిన దానం సఫలం అగును" 11

"ఎలా తన ప్రాణాలు ప్రియంగా ఉండునో అలాగే అన్ని ప్రాణులకు వాటి ప్రాణాలు ప్రియంగా ఉండును. అందుచే సజ్జనులు ఆత్మతుల్యముగా భావించి అన్ని ప్రాణులయెడ దయ వహింతురు." 12

గ. అపరఞ్చ-

శ్లో. ప్రత్యాఖ్యానే చ దానే చ సుఖదుఃఖే ప్రియాఽప్రియే,
ఆత్మౌపమ్యేన పురుషః ప్రమాణమధిగచ్ఛతి. 13

అన్యచ్చ-

శ్లో. మాతృవత్పరదారేషు పరద్రవ్యేషు లోష్టవత్,
ఆత్మవత్సర్వభూతేషు యః పశ్యతి స పణ్డితః. 14

అను. మరియు- "జ్ఞానియైన పురుషుడు-అవమానం(తిరస్కారం), దానం, సుఖం, దుఃఖం-ప్రియం, అప్రియం ఇత్యాదులు సంభవిస్తే తనకు గల్గే అనుభూతిని ప్రమాణంగా గ్రహిస్తాడు. తనవలెనే ఇతరులకు అని నిశ్చయిస్తాడు." 13

ఇంకనూ-"పరస్త్రీలను తల్లులవలెను, పరధనాన్ని మట్టిముద్దవలెను, సర్వ ప్రాణులను తనవలెను ఎవడు భావించునో అతడే పండితుడు అనబడును." 14

గ. త్వఞ్చాఽతీవ దుర్గతః. తేన తత్తుభ్యం దాతుం సయత్నోఽహమ్. తథా చోక్తమ్-

శ్లో. దరిద్రాన్ భర కౌన్తేయ। మా ప్రయచ్ఛేశ్వరే ధనమ్,
వ్యాధితస్యౌషధం పథ్యం నీరుజస్య కిమౌషధైః. 15

అన్యచ్చ-

శ్లో. దాతవ్యమితి యద్దానం దీయతేఽనుపకారిణే,
దేశే కాలే చ పాత్రే చ తద్దానం సాత్త్వికం విదుః. 16

తదత్ర సరసి స్నాత్వా సువర్ణకఙ్కణం గృహాణ ఇతి.

అను. నీవు మిక్కిలి బీదవాడవు. అందుచే నేను దానిని నీకు ఇవ్వ యత్నించితిని. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు-

"ఓ ధర్మరాజా: దరిద్రులను పోషింపుము. ఐశ్వర్యసమృద్ధుడికి ధనం ఇవ్వవద్దు. రోగికి ఇచ్చిన ఔషధం సఫలం అగును. రోగహీనుడికి ఔషధాలతోడి ఉపయోగం ఏమి గలదు?" 15

మరియూ-"ప్రతిఫలం ఆశింపక దానం చేయడం తనకర్తవ్యంగా భావించి దేశాన్ని కాలాన్ని గుర్తించి, ఉపకారం చేయనివానికినీ దానం చేయాలి- అదియే సాత్త్వికదానం అని విజ్ఞులు అందురు." 16

కనుక ఈ సరస్సులో స్నానం చేసి ఈ బంగారుకంకణం తీసికొనుము".

గ. తతో యావదసౌ తద్వచఃప్రతీతో లోభాత్ సరః స్నాతుం ప్రవిష్టః, తావన్మహాపఙ్కే నిమగ్నః పలాయితుమక్షమః. తం పఙ్కే పతితం దృష్ట్వా వ్యాఘ్రోఽవదత్- "అహహ మహాపఙ్కే పతితోఽసిః అతస్త్వామహముత్థాపయామి". ఇత్యుక్త్వా శనైః శనైరుపగమ్య తేన వ్యాఘ్రేణ ధృతః స పాన్థోఽచిన్తయత్-

అను. అంత ఆ బాటసారి ఆ పులిమాటను నమ్మాడు. వెంటనే కంకణం మీది ఆశచే స్నానం చేసేందుకై చెఱువులోనికి పూర్తిగా దిగాడో లేదో గొప్ప బురదలో కూరుకొని పోయాడు- పాఱిపోవుటకు శక్తిహీనుడు ఆయ్యాడు. ఆలా బురదలో చిక్కుపడిన అతన్ని చూచి పెద్దపులి ఇలా అది- 'అయ్యయ్యో! గొప్ప బురదలో పడిపోయావే, నేను వచ్చి నిన్ను పైకితీసెదను' ఇట్లు పలికి

మెల్లమెల్లగా సమీపించింది- అతన్ని పట్టుకొంది (ఆక్రమించింది). అప్పుడు ఆ బాటసారి ఇలా విచారించాడు-

శ్లో. న ధర్మశాస్త్రం పఠతీతి కారణం
న చాపి వేదాఽధ్యయనం దురాత్మనః,
స్వభావ ఏవాత్ర తథాఽతిరిచ్యతే
యథా ప్రకృత్యా మధురం గవాం పయః. 17

కిఞ్చ-

శ్లో. అవశేన్ద్రియచిత్తానాం హస్తిస్నానమివ క్రియా,
దుర్భగాఽఽభరణప్రాయో జ్ఞానం భారః క్రియాం వినా. 18

అను. "సహజగుణం అన్నిటికంటె బలవత్తమమైంది. దుర్జనుడు ఎన్ని ధర్మశాస్త్రాలు చదివినా, ఎంతగా వేదాధ్యయనం చేసినా చెడుబుద్ధిని వీడలేదు. అలాగే సజ్జనుడునూ ఎట్టి పరిస్థితులలోను సద్గుణం వీడడు. గోవులు ఎచ్చట ఉండినా, ఏమి తినినా తియ్యని పాలనే ఇచ్చును." 17

మరియూ-"చపలచిత్తుల వేదశాస్త్రాదిజ్ఞానం అంతా ఆచరణశూన్యం అగుటచే గజస్నానం వలె నిరుపయోగం. మరియూ భారహేతువైన విధవరాలి ఆభరణ సమూహంమాదిరి శోభావిహీనం అగుచున్నది." 18

గ. తన్మయా భద్రం న కృతమ్ యదత్ర మారాఽఽత్మకే విశ్వాసః కృతః. తథా చోక్తమ్-

శ్లో. నదీనాం శస్త్రపాణీనాం నఖినాం శృఙ్గిణాం తథా,
విశ్వాసో నైవ కర్తవ్యః స్త్రీషు రాజకులేషు చ. 19

అను. కనుక నేను చేసింది శుభమైనది గాదు. మృత్యురూపమైన ఈ పెద్దపులిని నమ్మాను. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు-

"ప్రవహించే నదులను- ఆయుధాలు ధరించినవారిని- గోళ్ల ఆయుధాలు

ఉండే పులి, సింహం మొదలైనవాటిని- కొమ్ములు ఆయుధాలుగా ఉండే ఎద్దు, దున్న మొదలైనవాటిని- స్త్రీలను- రాజులను నమ్మరాదు. 19

గ. అపరఞ్చ-

శ్లో. సర్వస్య హి పరీక్ష్యన్తే స్వభావా నేతరే గుణాః,
అతీత్య హి గుణాన్ సర్వాన్ స్వభావో మూర్ధ్ని వర్తతే. 20

అన్యచ్చ—

శ్లో. స హి గగనవిహారీ కల్మషధ్వంసకారీ
దశశతకరధారీ జ్యోతిషాం మధ్యచారీ,
విధురపి విధియోగాద్ గ్రస్యతే రాహుణాఽసౌ
లిఖితమపి లలాటే ప్రోజ్ఝితుం కః సమర్థః. 21

గ. ఇతి చిన్తయన్నేవాఽసౌ వ్యాఘ్రేణ ధృత్వా వ్యాపాదితః ఖాదితశ్చ.

అను. మరియు- "విజ్ఞులైనవారు అన్ని ప్రాణులయెడనూ వాటియొక్క సహజగుణాలనే పరీక్షిస్తారు. ఇతరములైన ఆగంతుకగుణాలను తలంవరు. ఏల నన- అన్నిగుణాలను మించి సహజగుణమే శిరోభూషణమై ఉంటుంది''. 20

ఇంకనూ-"ఆకాశసంచారియూ అందరిపాపాలను హరించేవాడూ, వెయ్యికిరణాలు (చేతులు) గలవాడూ అయిన ఆ సూర్యభగవానుడూ అటులనే జ్యోతిర్మయాలైన గ్రహనక్షత్రాల మధ్యన సంచరించేవాడు అయిన చంద్రుడూ- ఈ ఇరువురూ దైవయోగంచే రాహువుచే కబలింపబడుచున్నారు. నొసటివ్రాతను తప్పింప సమర్థుడు ఎవడు గలడు''. 21

ఇలా ఆ బాటసారి తలంచుచుండగనే ఆ పెద్దపులి తన పంజాతో ఆక్రమించింది. చంపి తినివేసింది కూడ.

గ. అతోఽహం బ్రవీమి- 'కఙ్కణస్య తు లోభేన' ఇత్యాది. అత ఏవ సర్వథాఽవిచారితం కర్మ న కర్తవ్యమితి ;

యతః—

శ్లో. సుజీర్ణమన్నం సువిచక్షణః సుతః
సుశాసితా స్త్రీ నృపతిః సుసేవితః,
సుచిన్త్య చోక్తం సువిచార్య యత్కృతం
సుదీర్ఘకాలేఽపి న యాతి విక్రియామ్. 22

అను. అందువల్ల నేను (చిత్రగ్రీవుడు-అనే నేను) చెప్పుచున్నాను- 'కంకణ లోభంచే' ఇత్యాది. కనుక అన్ని విధాలుగా ఆలోచన చేయక ఏ పనినీ చేయరాదు. ఏల ననగా-

సుజీర్ణమైన ఆహారం- సువివేకి (సువిద్వాంసుడు)అయిన పుత్రుడు- సుశాసిత అయిన భార్య- సుసేవితుడైన ప్రభువు- సుచింతితమై పలుకబడిన వాక్కు- సువిచారితమైన కార్యం, సుదీర్ఘకాలానికినీ వికృతి నందవు. 22

గ. ఏతద్వచనం శ్రుత్వా కశ్చిత్ కపోతః సదర్ప మాహ- 'ఆః కిమేవ ముచ్యతే'।

శ్లో. వృద్ధస్య వచనం గ్రాహ్యమాపత్కాలే హ్యుపస్థితే,
సర్వత్రైవం విచారే చ భోజనేఽపి ప్రవర్తనమ్. 23

అను. ఈ మాటను విని ఒకానొక పావురం గర్వంతో ఇలా అంది- ఆఁ ఎందుకు ఇట్లు అనుచున్నారు. "ఆపద వచ్చినచో వృద్ధుల వాక్కును అనుసరించాలి. అంతేగాని ప్రతి చిన్న విషయానికి ఇలా విచారణ చేస్తూ ఉంటే ఆహారం సైతం గ్రహింపలేము". 23

గ. యతః-

శ్లో. శఙ్కాభిః సర్వమాక్రాన్తమన్నం పానఞ్చ భూతలే,
ప్రవృత్తిః కుత్ర కర్తవ్యా జీవితవ్యం కథం ను వా. 24

అథా చోక్తమ్-

శ్లో. ఈర్ష్యీ ఘృణీ త్వసన్తుష్టః క్రోధనో నిత్యశఙ్కితః,
పరభాగ్యోపజీవీ చ షడేతే దుఃఖభాగినః. 25

అను. ఈ ప్రపంచంలో ఆహారపానీయాది సమస్తం సంశయగ్రస్తమై ఉంది. అట్టి యెడ ఏ పనిని చేయాలి. ఎలా జీవించాలి? 24

విజ్ఞులు ఆటులనే అన్నారు-

ఈర్ష్య (అసూయ) గలవాడు, ఘృణా(తృష్ణా) వంతుడు, సంతోషరహితుడు- నిత్యశంకితుడు- పరుల సంపదచే జీవించేవాడు- అనే ఈ ఆరుగురు దుఃఖ భాగులు అనబడుదురు. 25

గ. ఏతచ్ఛ్రుత్వా తణ్డులకణలోభేన నభోమణ్డలాదవతీర్య సర్వే కపోతాస్తత్రోపవిష్టాః. యతః-

శ్లో. సుమహాన్త్యపి శాస్త్రాణి ధారయన్తో బహుశ్రుతాః,
చేత్తారః సంశయానాఞ్చ క్లిశ్యన్తే లోభమోహితాః. 26

అను. ఇది వినగానే పావురములకు అన్నిటికి తండులకణాలపై లోభం కల్గింది. ఆకాశంనుండి దిగాయి. ధానపుగింజలపై వ్రాలాయి. ఏలనన-

"పెక్కు శాస్త్రాలను అధ్యయనం చేసినవారూ-అధికశాస్త్రజ్ఞాన సంపన్నులూ ఇతరుల సంశయాలను తొలగించేవారూ అయిన పండితులు సైతం లోభంచే మోహితులై ఆపదలను పొందుదురు." 26

గ. అన్యచ్చ-

శ్లో. లోభాత్ క్రోధః ప్రభవతి లోభాత్ కామః ప్రజాయతే,
లోభాన్మోహశ్చ నాశశ్చ లోభః పాపస్య కారణమ్. 27

గ. అన్యచ్చ-

శ్లో. అసమ్భవం హేమమృగస్య జన్మ
తథాఽపి రామో లులుభే మృగాయ,
ప్రాయః సమాసన్నవిపత్తికాలే,
ధియోఽపి పుంసాం మలినీభవన్తి. 28

అను. మరియూ- "లోభం వలన (కోరిన వస్తువును లభింపనట్లుచేసిన

వారిపై) క్రోధం జనిస్తుంది. లోభంవల్లనే విషయవాసనారూపమైన కామం సంభవిస్తుంది. లోభంవల్లనే ధర్మ-అధర్మవివేకం నశించడంతో అజ్ఞానభ్రాంతి,తద్వారా సర్వనాశం సంభవిస్తాయి." 27

ఇంకనూ- "బంగారులేడి జనించడం అసంభవం. అయినా శ్రీరాముడు దానికై లోభం చెందాడు. సామాన్యంగా చెడుకాలం దాపురించినప్పుడు మహాత్ముల బుద్ధులు సైతం మలినాలు అగును." 28

గ. అనన్తరం తే సర్వే జాలనిబద్ధా బభూవుః. తతో యస్య వచనాత్ తత్రావలమ్బితాస్తం సర్వే తిరస్కుర్వన్తి స్మ.

యతః—

శ్లో. న గణస్యాఽగ్రతో గచ్ఛేత్ సిద్ధే కార్యే సమం ఫలమ్,
యది కార్యవిపత్తిః స్యాన్ముఖరగస్తత్ర హన్యతే. 29

అను. పిమ్మట అవి అన్నీ వలలో బంధింపబడినాయి. అంత అందుకు ప్రోత్సహించిన పావురమును తక్కిన పావురములు అన్నీ నిందింపసాగాయి. ఏలననగా-

"ఏ పని చేయునప్పుడైనా సంఘానికి ముందు పోరాదు పని నెఱవేరినచో అందరితోపాటుగనే ఫలం లభిస్తుంది. పని చెడిపోయినచో అందరితో చీవాట్లు తప్పవు." 29

గ. తస్య తిరస్కారం శ్రుత్వా చిత్రగ్రీవ ఉవాచ-నాఽయమస్య దోషః.

యతః—

శ్లో. ఆపదామాపతన్తీనాం హితోఽప్యాయాతి హేతుతామ్,
మాతృజఙ్ఘా హి వత్సస్య స్తమ్భీభవతి బన్ధనే. 30

అన్యచ్చ—

శ్లో. స బన్ధుర్యో విపన్నానామాపదుద్ధరణక్షమః,
న తు భీతపరిత్రాణవస్తూపాలంభపణ్డితః. 31

అను. అతన్ని నిందించడం విని చిత్రగ్రీవుడు ఇలా అన్నాడు- 'ఇది ఇతని దోషం గాదు. ఏలననగా-

"ఆపదలు తప్పక రావలసినట్లు ఉండినచో హితకర్తలు సైతం కారణం అయ్యెదరు. పరమహితకారియైన తల్లి తొడయు ఒకప్పుడు శిశువునకు బంధనోపకరణమైన స్తంభం అగుచుండును."

మరియూ-"ఆపద గల్గినప్పుడు రక్షించేవాడే బంధువు. ఇక ఆపదలు గల్గినప్పుడు రక్షించడానికి బదులు ఎత్తిపొడుపు మాటలతో వేధించడంలో నేర్పరియైనవాడు బంధువు గాదు. (భీతానాం పరిత్రాణాత్మకం యద్వస్తు-కార్యం తస్మిన్. ఉపాలంభే-తిరస్కారే పణ్డితః. ఆపన్నానాం తిరస్కర్తా ఇతి భావః)".

గ. విపత్కాలే విస్మయ ఏవ కాపురుషలక్షణమ్. తదత్ర ధైర్యమవలమ్బ్య ప్రతీకారశ్చిన్త్యతామ్. యతః

శ్లో. విపది ధైర్య మథాఽభ్యుదయే క్షమా
సదసి వాక్పటుతా యుధి విక్రమః,

యశసి (రతి) చాభిరుచిర్వ్యసనం శ్రుతౌ
ప్రకృతిసిద్ధమిదం హి మహాత్మనామ్. 32

అను. ఆపద గల్గినచో కలత చెందడం అల్పచిత్తుల (కుపురుషుల) లక్షణం. కనుక ఈ విషయంలో ధైర్యం తెచ్చుకొని ప్రతిక్రియను ఆలోచించాలి. ఏలననగా.

"ఆపదయందు ధైర్యం- సంపదయందు ఓర్పు - సభయందు వాక్చాతుర్యం యుద్ధమునందు పరాక్రమం - కీర్తియెడ ఆసక్తి శాస్త్రాధ్యయనమందు మిక్కిలి పట్టుదల- ఇత్యాదులు మహాత్ములకు పుట్టుకతో వచ్చిన సుగుణాలు." (32)

శ్లో. 'సమ్పది యస్య న హర్షో విపది విషాదో రణే చ భీరుత్వమ్,
తం భువనత్రయతిలకం జనయతి జననీ సుతం విరలమ్.

అన్యచ్చ -

శ్లో. షడ్దోషాః పురుషేణేహ హాతవ్యా భూతిమిచ్ఛతా,
నిద్రా తన్ద్రా భయం క్రోధ ఆలస్యం దీర్ఘసూత్రతా. 34

అను. "సంపద గల్గినచో హర్షం - ఆపద గల్గినచో దుఃఖం - యుద్ధంలో పిరికితనం లేనట్టి త్రిలోకదీపమైన పురుషునికి ఏ తల్లియో అరుదుగా జన్మను ఇస్తుంది."

మరియూ - ఈ ప్రపంచంలో అభివృద్ధిని కోరే పురుషుడు నిద్ర - జడత (అశ్రద్ధ) భయం - క్రోధం - ఆలస్యం [సోమరితనం] - దీర్ఘసూత్రత [బహువిధ విపరీతభావనలతో ఆలోచించడం] అనే ఈ ఆరు దోషాలను పరిత్యజించాలి.

గ. ఇదానీమప్యేవం క్రియతామ్ - సర్వైరేకచిత్తీభూయ జాలమాదాయోడ్డీయతామ్.

శ్లో. అల్పానామపి వస్తూనాం సంహతిః కార్యసాధికా,
తృణై ర్గుణత్వ మాపన్నై ర్బధ్యన్తే మత్తదన్తినః. 35

శ్లో. సంహతిః శ్రేయసీ పుంసాం స్వకులైరల్పకైరపి,
తుషేణాఽపి పరిత్యక్తా న ప్రరోహన్తి తణ్డులాః. 36

అను. ఇప్పుడైనా అందరం కలిసి ఐకమత్యంగా వలను ఎత్తుకొని ఎగిరిపోవడం సముచితం.

"దుర్బలములైన వస్తువులు సైతం సంఘంగా చేరినచో కార్యాన్ని సాధిస్తాయి. గడ్డిపరకలును పురి పెట్టబడి త్రాడుగా తయారైనచో మదగజాలను బంధిస్తున్నాయి." (35)

"తనవారిని అల్పులైనవారిని సైతం దూరం చేసికొనరాదు. అందరు ఐకమత్యంగా వర్తిల్లిననే శ్రేయస్సు గల్గును. పైపొట్టు పోయినను వడ్లగింజలు మొలక లెత్తవు.'' (36)

గ. ఇతి విచిన్త్య పక్షిణః సర్వే జాలమాదాయోత్పతితాః. అనన్తరం వ్యాధః సుదూరాజ్జాలాఽపహారకాంస్తానవలోక్య పశ్చాద్ధావితోఽచిన్తయత్.

శ్లో. సంహతాస్తు హరన్త్యేతే మమ జాలం విహఙ్గమాః,
యదా తు నిపతిష్యన్తి వశమేష్యన్తి మే తదా. 37

అను. ఇలా తలంచి ఆ పావురములు అన్నీ ఐకమత్యంగా వలను ఎత్తు

కొని ఎగిరాయి. అప్పుడు వేటకాడు దూరంనుండి వలను అపహరించుకొని పోయే ఆ పక్షులను చూచాడు. వాటివెనుక కొంత దూరం పరుగెత్తాడు. ఇలా తలంచాడు-

"ఈ పక్షులు ఐకమత్యంతో నా వలను ఎత్తుకొని పోవుచూ ఉన్నాయి. కాని ఎప్పుడు నేలపై పడునో అప్పుడు నేను పట్టుకొందును." (37)

గ. తతస్తేషు చక్షుర్విషయ మతిక్రాన్తేషు పక్షిషు స వ్యాధో నివృత్తః. అథ లుబ్ధకం నివృత్తం దృష్ట్వా కపోతా ఊచుః "స్వామిన్..? కిమిదానీం కర్తు ముచితమ్?" చిత్రగ్రీవ ఉవాచ.

శ్లో. మాతా మిత్రం పితా చేతి స్వభావాత్ త్రితయం హితమ్,
కార్యకారణతశ్చాన్యే భవన్తి హితబుద్ధయః. 38

అను. అంత ఆ పక్షులు కన్నులకు కనబడనంతదూరం పోగానే ఆ వేటకాడు వెనుదిరిగాడు. వాడు మరలుటను గుర్తించి పక్షులు [చిత్రగ్రీవునితో] ఇలా అన్నాయి - 'ప్రభూ ! ఇప్పుడు ఏమి చేయడం మంచిది?' చిత్రగ్రీవుడు ఇట్లు బదులు పల్కాడు 'తల్లి, మిత్రుడు, తండ్రి - ఈ ముగ్వురు స్వభావంగా మేలు కోరుదురు, ఇక తక్కినవారు అవసరం కొద్దీ మేలు కోరుదురు. (38)

గ. "తన్మే మిత్రం హిరణ్యకో నామ మూషికరాజో గణ్డకీతీరే చిత్రవనే నివసతి. సోఽస్మాకం పాశాంశ్ఛేత్స్యతి'- ఇత్యాలోచ్య సర్వే తే హిరణ్యక-వివర సమీపం గతాః. హిరణ్యకశ్చ సర్వదాఽపాయశఙ్కయా శతద్వారం వివరం కృత్వా నివసతి.

అను. అందువల్ల నా మిత్రుడైన హిరణ్యకుడు అనే ఎలుకలరాజు దగ్గరకు పోవుదము. అతడు గండకీ నదీతీరమున చిత్రవనంలో గలడు. మన వల త్రాళ్లను ఛేదించగలడు.

ఇలా తలంచి అవి అన్నీ హిరణ్యకుడి బొరియసమీపంలో వ్రాలాయి. హిరణ్యకుడును నిత్యం అపాయాన్ని శంకిస్తూ నూరుద్వారాలు గల తొఱ్ఱలో నివసిస్తూ ఉన్నాడు.

గ. తతో హిరణ్యకః కపోతాఽవపాతభయాచ్చకితస్తూష్ణీం స్థితః. చిత్రగ్రీవ ఉవాచ - 'సఖే హిరణ్యక కథమస్మాన్న సమ్భాషయసే తతో హిరణ్యక

స్తద్వచనం ప్రత్యభిజ్ఞాయ ససమ్భ్రమం బహిఃనిఃసృత్వాఽబ్రవీత్ - 'అః పుణ్యో వానస్మి. ప్రియసుహృన్మే చిత్రగ్రీవః సమాయాతః-

శ్లో. యస్య మిత్రేణ సమ్భాషో యస్య మిత్రేణ సంస్థితిః,
యస్య మిత్రేణ సంలాపస్తతో నాస్తీహ పుణ్యవాన్. 39

అను. అంత హిరణ్యకుడు రెక్కలు ఆడిస్తూ పావురములు వేగంగా వ్రాలిన శబ్దం విన్నాడు. భయంచే కంగారు నొందాడు. నిశ్చలంగా తొఱ్ఱలో ఉన్నాడు. భొరియను సమీపించి చిత్రగ్రీవుడు బిగ్గరగా ఇలా పల్కాడు - మిత్రమాః హిరణ్యకా ఎందుకు నాతో ప్రేమతో మాట్లాడవు ? అప్పుడు హిరణ్య కుడు చిత్రగ్రీవుడి కంఠధ్వనిని గుర్తించాడు. తొట్రుపాటుతో తొఱ్ఱనుండి వెలు పలికి వచ్చాడు - ఆదరంగా ఇలా అన్నాడు 'అహో పుణ్యవంతుడను. నా ప్రియ మిత్రుడు చిత్రగ్రీవుడు వచ్చాడు. "ఎవనికి మిత్రుడితోడి సంభాషణయూ కలిసి వసించడమూ - రహస్యగోష్ఠిరూపమైన సంలాపమూ ఉండునో వానితో సమాన మైన పుణ్యాత్ముడు ఈ లోకంలో లేడు". (39)

గ. అథ పాశబద్ధాంశ్చైతాన్ దృష్ట్వా సవిస్మయః క్షణం స్థిత్వా ఉవాచ; 'సఖే కిమేతత్' చిత్రగ్రీవ ఉవాచ- 'సఖేః అస్మాకం ప్రాక్తనజన్మకర్మణః ఫలమేతత్.

శ్లో. యస్మాచ్చ యేన చ యథా చ యదా చ యచ్చ
యావచ్చ యత్ర చ శుభాశుభమాత్మకర్మ,
తస్మాచ్చ తేన చ తథా చ తదా చ తచ్చ
తావచ్చ తత్ర చ విధాతృవశాదుపైతి. 40

అను. పిమ్మట వలలో చిక్కువడిన (బద్ధములైన) పావురములను చూచాడు. ఆశ్చర్యంచే క్షణకాలం నిశ్చలత నొందాడు. తర్వాత ఇలా అడి గాడు - 'మిత్రమా ఇది ఏమి ?' చిత్రగ్రీవుడు ఇలా సమాధానం చెప్పాడు - 'మిత్రమా ఇది మా పూర్వజన్మపాప కర్మకు ఫలం.

ఏ కారణం వలన - ఏ సాధనంచే - ఏ విధంగా - ఏ కాలంలో ఏది ఏ పరిమాణంలో ఏ ప్రదేశంలో తాను చేసికొన్న పుణ్యఫలంగాని పాపఫలంగాని

అనుభవింపవలసి ఉండునో, ఆ కారణంవలన - ఆ సాధనంచే - ఆ విధంగా - ఆ కాలంలో - అది - ఆ పరిమాణంలో - ఆ ప్రదేశంలో పరిణతమై విధాతృ వశమున అనుభవానికి వచ్చును. (40)

శ్లో. రోగ - శోక - పరీతాప - బన్ధన - వ్యసనాని చ,
ఆత్మాఽపరాధవృక్షాణాం ఫలాన్యేతాని దేహినామ్. 41

అను. రోగం - శోకం - బాధ - బంధనం - వ్యసనం మొదలైన ఆపదలు అన్నీ తాను చేసిన పాపం అనే వృక్షముయొక్క ఫలములు అని మానవుడు గ్రహింపవలయును. (41)

గ. ఏతచ్ఛ్రుత్వా హిరణ్యకః (స మూషికః) చిత్రగ్రీవస్య బన్ధనం ఛేత్తుం సత్వర ముపసర్పతి. తత్ర చిత్రగ్రీవ ఉవాచ- 'మిత్ర! మా మైవం కురు. (కిన్తు) ప్రథమమస్మదాశ్రితానామేతేషాం తావత్ పాశాంశ్ఛిన్ధి. మమ పాశాన్ పశ్చాచ్ఛేత్స్యసి'. హిరణ్యకోఽప్యాహ- 'అహమల్పశక్తిః దన్తాశ్చ మే కోమలాః. తదేతేషాం పాశాంశ్ఛేత్తుల కథం సమర్థో భవామి. తద్యావన్మే దన్తా న త్రుట్యన్తి తావత్తవ పాశం ఛినద్మి! తదనన్తరమప్యేతేషాం బన్ధనం యావచ్ఛక్యం ఛేత్స్యామి' ఇతి. చిత్రగ్రీవ ఉవాచ- 'అస్త్వేవం, తథాపి యథాశక్తి బన్ధనమేతేషాం ఖణ్డయ'ఇతి. హిరణ్యకేనోక్తమ్- 'ఆత్మపరిత్యాగేన యదాశ్రితానాం పరిరక్షణం తన్న నీతి వేదినాం సమ్మతమ్.

యతః-

శ్లో. ఆపదర్థే ధనం రక్షేద్దారాన్ రక్షేద్ధనైరపి,
ఆత్మానం సతతం రక్షేద్దారైరపి ధనైరపి. 42

అన్యచ్చ-

శ్లో. ధర్మార్థ-కామ-మోక్షాణాం ప్రాణాః సంస్థితిహేతవః,
తాన్నిఘ్నతా కిన్న హతం రక్షతా కిం న రక్షితమ్. 43

అను. ఇది విని హిరణ్యకుడు చిత్రగ్రీవుని బంధనాలను ఛేదించడానికై వేగంగా సమీపించాడు. అప్పుడు చిత్రగ్రీవుడు ఇలా అన్నాడు- 'మిత్రమా ఇలా

చేయవద్దు. (మరేమనగా) ముందుగా నన్ను ఆశ్రయించి ఉండే వీరి బంధాలను చేదింపుము. తర్వాత నా బంధాలు చేదింపవచ్చును. అందులకు హిరణ్యకుడు అన్నాడు- 'నేను అల్పబలుడను, నా దంతములునూ కోమలములైనవి. అట్టి యెడ వీరి బంధాలను ఎలా చేదింపగలను, కనుక నా దంతాలు విరుగకముందే నీ బంధనములను చేదిస్తాను. ఆ మీదట యథాశక్తి వీరి బంధాలను సైతం చేదిస్తాను. అంత చిత్రగ్రీవుడు అన్నాడు- 'అలాగే శక్తిఉన్నంతవరకు మొదట వీరి బంధాలనే కొఱికివేయుము.' అందులకు హిరణ్యకుడు ఇలా పల్కాడు-'తన్ను విడి ఆశ్రితులను రక్షించడం అనేది నీతిశాస్త్రవేత్తలకు సమ్మతం గాదు. ఏలనన-

''ఆపద వచ్చినప్పుడు ఉపయోగపడేందుకై ధనాన్ని సేకరించి రక్షించాలి. ధనం కంటె కూడ(విశేషించి) భార్యను రక్షించుకొనాలి. ధనంకంటె భార్యకంటె కూడా (విశేషించి) తన్నురక్షించుకొనాలి". 42

మరియూ- "ప్రాణములే ధర్మార్థ-కామ-మోక్షాలు అనే పురుషార్థాలు నాల్గింటికినీ కారణములు. అందుచే వాటిని పోగొట్టుకొన్నచో అన్నీ పోగొట్టుకొన్నట్లే. వాటిని రక్షించుకొన్నచో అన్నిటినీ రక్షించుకొన్నట్లే". 43

గ. చిత్రగ్రీవ ఉవాచ- 'సఖే, నీతిస్తావదీదృశ్యేవ. కిన్త్వహమస్మదాశ్రితానాం దుఃఖం సోఢుం సర్వథాఽసమర్థస్తేనేదం బ్రవీమి.

యతః—

శ్లో. ధనాని జీవితఞ్చైవ పరార్థే ప్రాజ్ఞ ఉత్సృజేత్,
సన్నిమిత్తే వరం త్యాగో వినాశే నియతే సతి. 44

అయమపరశ్చాఽసాధారణో హేతుః—

శ్లో. జాతి-ద్రవ్య-బలానాఞ్చ సామ్యమేషాం మయా సహ,
మత్ప్రభుత్వఫలం బ్రూహి కదా కిం తద్భవిష్యతి. 45

అను. అందులకు చిత్రగ్రీవుడు ఇలా సమాధానం పల్కాడు- "మిత్రమా! రాజనీతి అయితే ఇలాగే ఉంటుంది. కాని నేను ఎట్టి పరిస్థితులలోనూ నన్ను ఆశ్రయించినవారి దుఃఖాన్ని సహింపజాలను. అందుచే ఇలా చెప్పుచున్నాను. ఏలననగా-

"బుద్ధిమంతుడైనవాడు తన ధనాన్నీ జీవితాన్నీ పరుల మేలుకై ఉపయోగిం లి. ధనజీవితాల వినాశం అవశ్యం సంభవించేదియై ఉన్నప్పుడు మంచిపనికై టిని ఉపయోగించడం ఎంతయూ ప్రశస్తం." 44

ఇక ఈ చెప్పబోవునదియూ మరియొక ముఖ్యకారణం ఏమన- వీరికి జాతి, నం, కులం- అనే ఈ మూడుగుణాలు నాతో సమానంగా ఉన్నాయి. ఇప్పుడు క్షింపనిచో నా ప్రభుత్వంవల్ల వీరికి ఎప్పుడేని గల్గే ఉపయోగం ఏమిటో (అది) ల్పుము. 45

గ. అన్యచ్చ-

శ్లో. వినా వర్తనమేవైతే న త్యజన్తి మమాన్తికమ్,
తన్మే ప్రాణవ్యయేనాஉపి జీవయైతాన్ మమాశ్రితాన్. 46

ఇచ్చ-

శ్లో. మాంస-మూత్ర-పురీషాస్థి-పూరితేஉత్ర కలేబరే,
వినశ్వరే విహాయాஉఽస్థాం యశః పాలయ మిత్ర మే. 47

అను. ఇంకనూ-"వీరు జీతం ఏమీ లేకయే నన్ను విడువక సేవిస్తూన్నారు. ందుచే నా ప్రాణాలకు బదులుగా నా ఆశ్రితులను రక్షింపుము". 46

మరియూ- "ఈ శరీరం మలమూత్రాలతో అస్థిమాంసాలతో నిండినది. వశ్యం నశించేది. ఇట్టి ఈ శరీరంపై మమకారం వదులుము. ఓ మిత్రమా శాశ్వతమైన) నా కీర్తిని పాలింపుము". 47

గ. అపరఞ్చ పశ్య—

శ్లో. యది నిత్యమనిత్యేన నిర్మలం మలవాహినా,
యశః కాయేన లభ్యేత తన్న లబ్ధం భవేన్ను కిమ్. 48

యతః-

శ్లో. శరీరస్య గుణానాఞ్చ దూరమత్యన్తమన్తరమ్,
శరీరం క్షణవిధ్వంసి కల్పాన్తస్థాయినో గుణాః. 49

3)

అను. మరియు (ఆలోచించి) చూడుము-"అనిత్యం, అపరిశుద్ధం (మల మూత్రాదిభరితం) అయిన శరీరంచే నిత్యం, నిర్మలం అయిన కీర్తి లభించినచో ఇక లభింపనిది ఏమున్నది''? 48

ఏల ననగా-"శరీరానికీ గుణాలకు ఎంతో మహత్తరమైన భేదం గలదు. అదేమన- శరీరం క్షణికం అయింది. ధర్మాదిగుణాలు కల్పాంతస్థిరములు''. 49

గ. ఇత్యాకర్ణ్య హిరణ్యకః ప్రహృష్టమనాః పులకితః సన్న బ్రవీత్- "మిత్ర! అనేనాఽఽశ్రితవాత్సల్యేన త్రైలోక్యస్యాఽపి ప్రభుత్వం త్వయి యుజ్యతే"- ఏవముక్త్వా తేన సర్వేషాం కపోతానాం బన్ధనాని ఛిన్నాని.తతో హిరణ్యకః సర్వాన్ సాదరం సమ్పూజ్య ఆహ-'సఖే చిత్రగ్రీవ! సర్వథాఽత్ర జాలబన్ధనవిధౌ సతి దోషమాశఙ్క్యాఽఽత్మన్యవజ్ఞా న కర్తవ్యా.

యతః-

శ్లో. యోఽధికాద్యోజనశతాత్ పశ్యతీహాఽఽమిషం ఖగః,
స ఏవ ప్రాప్తకాలస్తు పాశబన్ధం న పశ్యతి. 50

అను. అది విని హిరణ్యకుడు మిక్కిలి సంతుష్టుడు అయ్యాడు- గగుర్పాటు నొందుచూ ఇలా పల్కాడు- "మిత్రమా ! ఈ ఆశ్రితవాత్సల్యంచే మూడు లోకాలకూ ప్రభువు అగుటకు తగియున్నావు." ఇలా పల్కి పావురాలకు అన్నింటికి బంధనాలను అతడు ఛేదించాడు. తరువాత ఆ పావురాలను అన్నింటినీ సగౌరవంగా ఆదరించి హిరణ్యకుడు ఇలా అన్నాడు- "మిత్రమా చిత్రగ్రీవా! అనాలోచితంగా ఈ వలలో చిక్కుపడిన దోషాన్ని గూర్చి విచారిస్తూ నిన్ను నీవు చులకనగా భావింపకుము. ఏల ననగా-

''ఈ ప్రపంచంలో డేగ నూరామడల దూరంనుండియే తన ఆహారమైన మాంసాన్ని చూడగలదు. కాని అంతటి శక్తివంతమైన ఆ పక్షియూ పోయేకాలం దాపురించినప్పుడు దాపున ఉండే వలను సైతం చూడలేదు''. 50

గ. అపరఞ్చ-

శ్లో॥ శశిదివాకరయో ర్గ్రహపీడనం
గజభుజఙ్గమయోరపి బన్ధనమ్,
మతిమతాఞ్చ విలోక్య దరిద్రతాం
విధిరహో బలవానితి మే మతిః. 51

అను. మరియూ- "సూర్యచంద్రులకు గ్రహబాధ- ఏనుగునకు, పామునకు బంధనయోగం, విద్వాంసులకు దారిద్ర్యబాధ-ఇత్యాదికం విచారించినచో ప్రారబ్ధం బలవంతం అని నాకు తోస్తూ ఉంది."

గ. అన్యచ్చ-

శ్లో॥ వ్యోమైకాన్తవిహారిణోఽపి విహగాః సమ్ప్రాప్నువన్త్యాపదం
బధ్యన్తే నిపుణైరగాధసలిలాన్మత్స్యాః సముద్రాదపి,
దుర్నీతం కిమిహాస్తి కిం సుచరితం కః స్థానలాభే గుణః
కాలో హి వ్యసనప్రసారితకరో గృహ్ణాతి దూరాదపి. 52

అను. ఇంకనూ-"కేవలం ఆకాశంలో తిరుగునవి అయిననూ పక్షులు ఆపదలను పొందుతూ ఉన్నాయి. అగాధసముద్రంలో ఉండిననూ చేపలు నిపుణులైన బెస్తలచే పట్టుకొనబడుతున్నాయి. ఈ ప్రపంచంలో 'ఇది మంచిది; ఇది చెడ్డది'- అనిఎవరు నిర్ణయింపగలరు. సురక్షితస్థానలాభంవల్లనూ అంతగా ఉపయోగం కనబడదు. మృత్యువు వ్యసనాసక్తి అనే చేతిని చాపి, అనగా ఏదో ఒక వ్యసనంలో ప్రాణిని లగ్నం చేసి, దూరంనుండికూడా కబలిస్తుంది". 52

గ. ఇతి ప్రబోధ్య ఆతిథ్యం కృత్వాఽఽలిఙ్గ్య చ తేన సమ్ప్రేషిత శ్చిత్రగ్రీవోఽపి సపరివారో యథేష్టదేశాన్ యయౌ. హిరణ్యకోఽపి స్వవివరం ప్రవిష్టః.

శ్లో. యాని కాని చ మిత్రాణి కర్తవ్యాని శతాని చ,
పశ్య మూషికమిత్రేణ కపోతా ముక్తబంధనాః. 53

అను. ఇట్లు పల్కి- హిరణ్యకుడు వాటికి ఆతిథ్యం ఇచ్చాడు. ప్రేమతో

కౌగలించుకున్నాడు. పిమ్మట వీడ్కోలు ఒసగి సాగనంపాడు. పిమ్మట చిత్రగ్రీవుడు సపరివారంగా యథేష్టప్రదేశాలకు వెళ్లాడు. హిరణ్యకుడునూ తన బొఱియలో చొఱబడ్డాడు.

''(మానవుడు) ఎలాంటివారినైనా మిత్రులను పెక్కండ్రను సంపాదించుకొనవలయును. చూడుము- మిత్రమైన ఎలుకచే పావురాలు బంధవిముక్తిని పొందాయి.'' 53

గ. అథ లఘుపతనకనామా కాకః సర్వవృత్తాన్తదర్శీ సాశ్చర్య మిదమాహ- "అహో హిరణ్యక శ్లాఘ్యోఽసి. అతోఽహమపి త్వయా సహ మైత్రీం కర్తు మిచ్ఛామి. అత స్త్వం మైత్రేణాఽనుగ్రహీతు మర్హసి" ఇతి. ఏతచ్ఛ్రుత్వా హిరణ్యకోఽపి వివరాభ్యన్తరాదాహ- "క స్త్వమ్?" స బ్రూతే–"లఘుపతనకనామా వాయసోఽహమ్" ఇతి. హిరణ్యకో విహస్యాఽఽహ- "కా త్వయా సహ మైత్రీ"?

యతః-

శ్లో. యద్యేన యుజ్యతే లోకే బుధ స్తత్తేన యోజయేత్,
అహమన్నం భవాన్ భోక్తా కథం ప్రీతిర్భవిష్యతి. 54

అను. అంత లఘుపతనకం అనే కాకి ఇదంతా చూచింది. మిక్కిలి ఆశ్చర్యం పొందింది. హిరణ్యకుడి బొఱియను సమీపించింది సగౌరవంగా ఇలా పల్కింది. ''ఆహా హిరణ్యకా ! ప్రశంసనీయుడవు. అందువల్ల నేనూ నీతోడి స్నేహం చేయదలచాను. కనుక నన్ను స్నేహితునిగా స్వీకరించి అనుగ్రహింపుము". అది విన్నాడు హిరణ్యకుడు. తన బొఱియలోపలినుండియే యిలా అడిగాడు- 'నీవు ఎవరు?' లఘుపతనకుడు-'నేను కాకిని. నా పేరు లఘుపతనకుడు'. హిరణ్యకుడు (నవ్వుచూ) 'నీతో మైత్రి ఎట్లు పొసగును?

ఏల ననగా- "ఈ ప్రపంచంలో బుద్ధిమంతులైనవారు తమకు యోగ్యులైనవారితోనే స్నేహం చేయాలి. నేను ఆహారం- నీవు భోక్తవు. ఇట్టియెడ మనకు స్నేహం ఎట్లు యుక్తంగా ఉండును''? 54

గ. అపరఞ్చ-

శ్లో. భక్ష్యభక్షకయోః ప్రీతిర్విపత్తేః కారణం మతమ్,
శృగాలాత్ పాశబద్ధోఽసౌ మృగః కాకేన రక్షితః. 55

గ. వాయసోఽబ్రవీత్- 'కథమేతత్'? హిరణ్యకః కథయతి-

అను. మరియూ-

"భక్ష్య-భక్షకులమైత్రి ఆపదకు కారణం అగును. నక్కచే వలలో చిక్కువడిన లేడి కాకిచే రక్షింపబడింది." 55

అంత కాకి(లఘుపతనకం) అడిగింది-'అది ఎట్లు?' హిరణ్యకుడు ఆ కథను ఇలా చెప్ప నారంభించాడు.

3 చిత్రాఙ్గ (మృగ) కథా

గ. అస్తి మగధదేశే చమ్పకవతీ నామాఽరణ్యానీ. తస్యాం చిరాత్ మహతా స్నేహేన మృగకాకౌ నివసతః. స చ మృగః స్వేచ్ఛయా భ్రామ్యన్ హృష్ట-పుష్టాఙ్గః కేనచిచ్ఛృగాలేనాఽవలోకితః. తం దృష్ట్వా శృగాలోఽచిన్తయత్- ఆః కథమేతన్మాంసం సులలితం భక్షయామి? భవతు, విశ్వాసం తావదుత్పాదయామి" ఇత్యాలోచ్యోపసృత్యాఽబ్రవీత్- "మిత్ర, కుశలం తే"? ఇతి. మృగేణోక్తమ్-"కస్త్వమ్?"ఇతి. స బ్రూతే- క్షుద్రబుద్ధి నామా జమ్బుకోఽహమ్. అత్రారణ్యే బన్ధుహీనో మృతవదేకాకీ నివసామి. ఇదానీం త్వాం మిత్రమాసాద్య పునః సబన్ధుర్జీవలోకం ప్రవిష్టోఽస్మి.అధునా తవాఽనుచరేణ మయా భవితవ్యమ్' ఇతి. మృగేణోక్తమ్- 'ఏవమస్తు' ఇతి.

అను. మగధదేశమున చంపకవతి అనే గొప్ప అడవి ఉంది. ఆ అడవిలో

ఒక లేడి, ఒక కాకి చాలకాలంగా మిక్కిలి మైత్రితో నివసిస్తూ ఉండేవి. లేడి అచ్చట స్వేచ్ఛగా తిరుగుచూ పచ్చిక మేస్తూ బలిసి చాలా అందంగా కనబడేది. దానిని ఒకనాడు ఒకానొక నక్క చూచింది. ఇలా తలంచింది- 'ఆహా! మిక్కిలి రుచిగా ఉండే దీని మాంసం ఎలా తినగలను? కానిమ్ము, మొదట దీనికి నమ్మకం గల్గేటట్లు చేస్తాను'- ఇలా తలంచి ఆ జింకవద్దకు పోయింది. ప్రేమతో ఇలా అడిగింది- 'మిత్రమా! కుశలంగా ఉన్నావా?

లేడి(జింక)- 'ఎవరు నీవు?'

నక్క- 'నేనొక నక్కను. నాపేరు క్షుద్రబుద్ధి. ఈ అరణ్యంలో బంధువులు ఎవరూ లేక శవంవలె ఒంటరిగా నివసిస్తున్నాను. ఇప్పుడు నిన్ను చేరాను. మరల బంధుసహితుడను అయినాను. ప్రాణిలోకంలో ప్రవేశించాను. నేటినుండి నిత్యం నీకు అనుచరుడను(వెంటనుండేవాడు) కాదలంచాను.

జింక- 'అటులనే కానిమ్ము'.

గ. తతః పశ్చాదస్తంగతే సవితరి భగవతి మరీచిమాలిని తౌ మృగస్య వాసభూమిం గతౌ. తత్ర చమ్పకవృక్షశాఖాయాం సుబుద్ధి నామా కాకో మృగస్య చిరమిత్రం నివసతి. తౌ దృష్ట్వా కాకోఽవదత్ 'సఖే, చిత్రాఙ్గ కోఽయం ద్వితీయః'? మృగో బ్రూతే- "జమ్బుకోఽయ మస్మత్సఖ్య మిచ్ఛన్నాగతః". కాకో బ్రూతే- "మిత్ర ! అకస్మాదాగన్తునా సహ మైత్రీ న యుక్తా. తన్న భద్రమాచరితమ్.తథా చోక్తమ్"-

శ్లో. అజ్ఞాతకులశీలస్య వాసో దేయో న కస్యచిత్,
మార్జారస్య హి దోషేణ హతో గృధ్రో జరద్గవః. 56

తావాహతుః- 'కథమేతత్' ఇతి.

కాకః కథయతి-

అను. పిమ్మట భగవానుడూ కిరణమాలాలిరాజమానుడూ అయిన సూర్యుడు అస్తమింపగానే జింక, నక్క రెండూ కలిసి జింకనివాసానికి పోయాయి. అచ్చట చంపకవృక్షంయొక్క కొమ్మమీద సుబుద్ధి అనే కాకి నివసిస్తూ ఉంది. అది జింకకు చిరకాలమిత్రం. ఆ కాకి ఈ ఇరువురిని చూచింది- ఇలా జింకను

అడిగింది- 'మిత్రమా, చిత్రాంగా! ఈ రెండవవాడు ఎవడు?

జింక ఇలా బదులు పల్కింది- 'ఇతడు నక్క. మన స్నేహం కోరి వచ్చాడు'. మరల కాకి ఇలా అంది- 'మిత్రమా, అకస్మాత్తుగా క్రొత్తగా వచ్చిన వాడితో స్నేహం సముచితం గాదు. అందువల్ల నీవు చేసినది యుక్తంగా లేదు. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు-

"కులం-స్వభావం తెలిసికొనక ఎవరికినీ ఆశ్రయం ఇవ్వరాదు. ఏలనన- అలా ఆశ్రయం ఇచ్చి జరద్గవం అనే గ్రద్ద పిల్లి చేసిన తప్పిదానికి బలియైంది".

అవి (మృగం-నక్క) అడిగాయి- 'అది ఎట్లు? ఆ కథ తెలుపుము'. కాకి ఇలా చెప్పసాగింది.

4. జరద్గవ-దీర్ఘకర్ణయోః కథా

గ. అస్తి భాగీరథీతీరే గృధ్రకూటనామ్ని పర్వతే మహాన్ పర్కటీవృక్షః. తస్య కోటరే దైవదుర్విపాకాద్ గలితనఖ-నయనో జరద్గవనామా గృధ్రః ప్రతివసతి. అథ కృపయా తజ్జీవనాయ తద్వృక్షవాసినః పక్షిణః స్వాఽఽహారాత్ కిఞ్చిత్ కిఞ్చిదుద్ధృత్య తస్మై దదతి, తేనాఽసౌ జీవతి; తేషాం శాబకరక్షాఞ్చ కరోతి. అథ కదాచిద్దీర్ఘకర్ణనామా మార్జారః పక్షిశాబకాన్ భక్షయితుం తత్రాఽఽగతః. తతస్తమాయాన్తం దృష్ట్వా పక్షిశాబకైర్భయార్తైః కోలాహలః కృతః. తచ్ఛ్రుత్వా జరద్గవేనోక్తమ్- 'కోఽయమాయాతి'ఇతి. దీర్ఘకర్ణో గృధ్రమవలోక్య సభయమాహ- "హా! హతోఽస్మి". యతోఽయం మాం వ్యాపాదయిష్యతి.

అను. గంగాతీరమున గృధ్రకూటం అనే పర్వతం గలదు. ఆ పర్వతమున ఒక పెద్ద జువ్విచెట్టు ఉంది. ఆ చెట్టున ఉండే ఒకానొక తొఱ్ఱలో జరద్గవం

అనే ముదుసలి అయిన గ్రద్ధ నివసిస్తూ ఉంది. దౌర్భాగ్యంవలన దానికి గోళ్లు ఊడిపోయాయి. కన్నులు సరిగా కనబడవు. అయినా ఆ చెట్టుమీద నివసించే తక్కిన పక్షులు దాన్ని దయతో చూచేవి. తాము సంపాదించిన ఆహారంలో ప్రతి పక్షి ఏదో కొంత దానికి ఇచ్చేవి. ఆ ఆహారంతో ఆ ముసలిగ్రద్ధ జీవించేది. ఆ పక్షుల పిల్లలను (పక్షులు వేటకు పోయినప్పుడు) కాపాడుతూ ఉండేవి. అంతే ఒకనాడు దీర్ఘకర్ణుడు అనే పిల్లి ఆ పక్షుల పిల్లలను భక్షించేందుకై ఆ చెట్టుమీదికి వచ్చింది. అలా వచ్చే పిల్లిని పక్షుల పిల్లలు చూచాయి. భయంతో అఱుచుటకు ఆరంభించాయి. జరద్గవం ఆ గోలను వినింది- 'ఎవరు (ఇచ్చటికి)వచ్చుచున్నారు' అని బిగ్గరగా అడిగింది. దీర్ఘకర్ణుడు జరద్గవాన్ని చూచాడు- భయంతో గడగడ వణకిపోయాడు. ఇలా తలంచాడు- 'అయ్యో! చచ్చాను. ఇతడు చంపివేస్తాడు.''

గ. అథవా-

శ్లో. తావద్భయస్య భేతవ్యం యావద్భయమనాగతమ్,
ఆగతం తు భయం వీక్ష్య నరః కుర్యాద్యథోచితమ్. 57

అధునాఽతిసన్నిధానే పలాయితు మక్షమః. తద్యథా భవితవ్యం తథా భవతు; తావద్విశ్వాసముత్పాద్యాఽస్య సమీప ముపగచ్ఛామి''- ఇత్యాలోచ్య తముపసృత్యాఽబ్రవీత్-

అను. అట్లుగానిచో-"భయకారణం దూరంగా ఉంటే భయం చెందాలి. భయహేతువు మిక్కిలి దగ్గరగా ఉన్నచో భయపడి లాభం లేదు. తగిన ప్రతీకారాన్ని ఏదో ఒకదాన్ని మానవుడు ఆలోచించాలి''. 57

ఇప్పుడు ఈ గ్రద్దకు మిక్కిలి దగ్గరలో ఉన్నాను. అందువలన పాఱిపోవ డానికినీ సాధ్యం గాదు. ఏది జరుగాలో అది జరుగును. అయినా దీనికి నమ్మకం గల్గించి సమీపిస్తాను. ఇలా తలంచి గ్రద్దకు దగ్గరగా పోయింది- ఇలా పల్కింది-

గ. 'ఆర్య! త్వా మభివన్దే' గృధ్రోఽవదత్-'క స్త్వమ్'? సోఽవదత్- 'మార్జారోఽహమ్'. గృధ్రో బ్రూతే- 'దూరమపసర. నో చేత్ హ న్తవ్యోఽసి మయా'. మార్జారోఽవదత్- "శ్రూయతాం తావన్మద్వచనమ్. తతో యద్యహం వధ్య స్తదా హ న్తవ్యః".

అను. దీర్ఘకర్ణుడు(పిల్లి)-"అయ్యా! నమస్కారం."

జరద్గవుడు (గ్రద్ద)- 'ఎవరు నీవు'?

దీర్ఘకర్ణుడు- 'నేను పిల్లిని'.

జరద్గవుడు- 'దూరంగా తొలగిపొమ్ము. లేనిచో చంపివేస్తాను'.

దీర్ఘకర్ణుడు-''నా మాట వినండి. ఆమీదట నేను వధార్హుడనైనచో చంపి వేయండి".

గ. యతః-

శ్లో. జాతిమాత్రేణ కిం కశ్చిద్ వధ్యతే పూజ్యతే క్వచిత్,
వ్యవహారం పరిజ్ఞాయ వధ్యః పూజ్యోఽథవా భవేత్. 58

అను. ఏల ననగా - ''కేవలం జాతిమాత్రంచే ఎచ్చటనూ ఎవడూ పూజార్హుడు గాని వధార్హుడు గాని కాజాలడు. నడవడికవల్లనే వధ్యుడో పూజ్యుడో అగును.''

గ. గృధ్రో బ్రూతే- 'బ్రూహి కిమర్థమాగతోఽసి?" సోఽవదత్- "అహమత్ర గఙ్గాతీరే నిత్యస్నాయీ నిరామిషాశీ బ్రహ్మచారీ చాన్ద్రాయణ వ్రతమాచరంస్తిష్ఠామి। యుష్మాన్- 'ధర్మజ్ఞానరతాః ప్రేమవిశ్వాస భూమయః'- ఇతి పక్షిణః సర్వే సర్వదా మమాఽగ్రే ప్రస్తువన్తి. అతో భవద్భ్యో విద్యావయోవృద్ధేభ్యో ధర్మం శ్రోతుమిహాగతః. కిన్తు భవన్త శ్చైతాదృశా ధర్మజ్ఞాః, యన్మామతిథిం హన్తుముద్యతాః. గృహస్థ ధర్మశ్చైషః-

శ్లో. అరావప్యుచితం కార్యమాతిథ్యం గృహమాగతే,
ఛేత్తుః పార్శ్వగతాం ఛాయాం నోపసంహరతే ద్రుమః. 59

అను. అది విని గ్రద్ద (జరద్గవం) అడిగింది- "ఎందుకు వచ్చావో తెలుపుము"? అతడు (పిల్లి) చెప్పసాగాడు- "నేను ఇచ్చట గంగాతీరంలో నివసిస్తున్నాను. గంగలో త్రిసంధ్యల స్నానం చేస్తాను. మాంసభక్షణ మానివేశాను. బ్రహ్మచర్యం పాటిస్తూ చాంద్రాయణవ్రతం ఆచరిస్తూ ఉన్నాను. ఇచ్చటి పక్షులు

అన్నీ నాయెదుట తమ్ముగూర్చి నిత్యం- ధర్మజ్ఞానతత్పరులు అనియూ, ప్రేమ విశ్వాసనివాసు లనియూ పొగడుతూ ఉంటాయి. అందుచే- విద్యచే జ్ఞానంచే వృద్ధులు అయిన తమవలన ధర్మాన్ని వినదలచి ఇచ్చటికి వచ్చాను- కాని తాము ఇంటికి వచ్చిన నన్ను- 'అతిథి' అనియూ తలంపక చంపడానికి యత్నించే ధర్మజ్ఞులై ఉన్నారు. విజ్ఞులు గృహస్థధర్మాన్నిగూర్చి ఇలా తెల్పారు-

"శత్రువు అయినా తన యింటికి వచ్చినచో ఆతిథ్యం ఇవ్వవలయును. వృక్షం తనను ఛేదించేందుకై ప్రక్కన చేరినవానినుండి తన నీడను ఉపసంహరింపదు". 59

గ. కిఞ్చ యద్యన్నం నాస్తి తదా సుప్రీతేనాఽపి వచసా తావదతిథిః పూజ్య ఏవ. తథా చోక్తమ్-

శ్లో. తృణాని భూమిరుదకం వాక్ చతుర్థీ చ సూనృతా,
ఏతాన్యపి సతాం గేహే నోచ్ఛిద్యన్తే కదాచన. 60

అన్యచ్చ-

శ్లో. బాలో వా యది వా వృద్ధో యువా వా గృహమాగతః,
తస్య పూజా విధాతవ్యా సర్వస్యాఽభ్యాగతో గురుః. 61

అను. మరియూ "ఆహారం లేనియెడల ప్రేమపూర్వకమైన వాక్కుతో నైనా అతిథిని గౌరవించాలి. పెద్దలు ఇలా పల్కారు- దర్భలతో అల్లిన చాప- విశుద్ధ ప్రదేశం, నిర్మలమైన నీరు, సత్యప్రియమైన వాక్కు- అనే ఈ నాలుగు సజ్జనుల ఇంటిని వదలిపోవు". 60

ఇంకనూ-"బాలుడైనా, వృద్ధుడైనా, యువకుడైనా తన యింటికి వచ్చినచో ఆదరించాలి. అందరికి అతిథి అయినవాడు గురుతుల్యంగా పూజనీయుడు." 61

గ. అపరఞ్చ-

శ్లో. నిర్గుణేష్వపి సత్త్వేషు దయాం కుర్వన్తి సాధవః,
న హి సంహరతే జ్యోత్స్నాం చన్ద్రశ్చాణ్డాలవేశ్మనః. 62

అన్యచ్చ-

శ్లో. అతిథిర్యస్య భగ్నాశో గృహాత్ ప్రతినివర్తతే,
స తస్మై దుష్కృతం దత్త్వా పుణ్యమాదాయ గచ్ఛతి. 63

అను. "సజ్జనులు గుణహీనులు అయిన ప్రాణులయెడను దయతో ప్రవర్తిస్తారు. చంద్రుడు చండాలగృహంనుండియు తన వెన్నెలను ఉపసంహరింపడు".

అన్యవిధంగానూ- "ఏవని ఇంటినుండి అతిథి విఫలమనోరథుడై మరలి పోవునో- ఆ యింటియజమానునికి తన పాపం ఇచ్చి అతని పుణ్యం తీసికొని పోవుచున్నాడు." 63

గ. అన్యచ్చ-

శ్లో. ఉత్తమస్యాఽపి వర్ణస్య నీచోఽపి గృహమాగతః,
పూజనీయో యథాయోగ్యం సర్వదేవమయోఽతిథిః. 64

అను. ఇంకనూ- 'ఉత్తమజాతివాడైననూ తన యింటికి వచ్చిన నీచకులం వానిని సైతం తగినట్లు ఆదరించాలి. ఏలనన- అతిథి సర్వదేవతాస్వరూపుడు'. 64

గ. గృధ్రోఽవదత్- 'మార్జారో హి మాంసరుచిః. పక్షిశాబకాశ్చాత్ర నివసన్తి. తేనాఽహమేవం బ్రవీమి'. తచ్ఛ్రుత్వా మార్జారో భూమిం స్పృష్ట్వా కర్ణౌ స్పృశతి. బ్రూతే చ- 'మయా ధర్మశాస్త్రం శ్రుత్వా వీతరాగేణేదం దుష్కరం వ్రతం చాన్ద్రాయణమధ్యవసితమ్. యతః పరస్పరం వివదమానానామపి ధర్మశాస్త్రాణామ్-'అహింసా పరమో ధర్మః'- ఇత్యత్రైకమత్యమ్.

యతః-

శ్లో. సర్వహింసానివృత్తా యే నరాః సర్వసహాశ్చ యే,
సర్వస్యాఽఽశ్రయభూతాశ్చ తే నరాః స్వర్గగామినః. 65

అను. గ్రద్ద ఇలా అన్నది- 'పిల్లికి మాంసం ఇష్టంగా ఉంటుంది. ఇచ్చట పక్షుల పిల్లలు నివసిస్తూన్నాయి. అందుచే నేను అలా అన్నాను'.

అది విని పిల్లి భూమిని తగిలి చెవులను తాకింది. పిమ్మట ఇట్లు పల్కింది- "నేను ధర్మశాస్త్రాలు విన్నాను. అందుచే కోరికలు అన్నీ వదలివేశాను. ఇప్పుడు ఈ కఠోరమైన (దుష్కరం అయిన) చాంద్రాయణవ్రతం ఆచరిస్తూన్నాను. పరస్పరం భేదభావాలతో ఉండే ధర్మశాస్త్రాలు సైతం 'అహింస పరమధర్మం' అని ఏకకంఠంతో అంగీకరిస్తున్నాయి. ఏల ననగా_'ఏ మానవులు, ఏవిధమైన హింసలను చేయరో, సర్వసుఖదుఃఖాది ద్వంద్వాలను సహిస్తారో- అన్నిప్రాణులకు ఆశ్రయదాతలో, వారు స్వర్గసుఖం పొందెదరు'. 65

గ. అన్యచ్చ-

శ్లో. ఏక ఏవ సుహృద్ధర్మో నిధనేఽప్యనుయాతి యః,
శరీరేణ సమం నాశం సర్వమన్యత్తు గచ్ఛతి. 66

కిఞ్చ—

శ్లో. యోఽత్తి యస్య యదా మాంసముభయోః పశ్యతాన్తరమ్,
ఏకస్య క్షణికా ప్రీతిరన్యః ప్రాణైర్విముచ్యతే. 67

అను. మరియూ- 'మైత్రీధర్మం అనేది ఒక్కటియే మరణమునందునూ వెంబడించును. తక్కిన పుత్రాదిసంబంధాలు అన్నీ శరీరంతోపాటు నశిస్తాయి'. 66

ఇంకనూ- 'ఎవడైనా ఎవని మాంసాన్నైనా తిన్నచో ఈ ఇరువురికీ భేదం చూడుము- ఒకనికి క్షణికమైన తృప్తి గల్గగా వేఱొకడు ప్రాణాలు పోగొట్టుకొనుచున్నాడు'. 67

గ. అపిచ-

శ్లో. మర్తవ్యమితి యద్దుఃఖం పురుషస్యోపజాయతే.
శక్యస్తేనానుమానేన పరోఽపి పరిరక్షితుమ్. 68

శృణు పునః-

శ్లో. స్వచ్ఛన్దవనజాతేన శాకేనాఽపి ప్రపూర్యతే,
అస్య దగ్ధోదరస్యాఽర్థే కః కుర్యాత్ పాతకం మహత్. 69

అను. మరియూ- 'మానవుడు తనకు మరణం దాపురిస్తే ఎలా దుఃఖిస్తాడో ఇతరుడునూ అలాగే దుఃఖిస్తాడు-అని భావించి ఇతరున్ని రక్షించాలి'. 68

ఇంకనూ వినుము- 'అడవిలో తమంతగా పుట్టిన ఫల మూల పత్రాదుల వల్లనూ జీవింపవచ్చును. అట్టియెడ ఈ పాడుపొట్టకై హింసాదికమైన పాపకార్యాన్ని ఎందుకు చేయాలి'? 69

గ. ఏవం విశ్వాస్య స మార్జార స్తరుకోటరే స్థితః. తతో దినేషు గచ్ఛత్సు అసౌ పక్షిశాబకానాక్రమ్య స్వకోటరమానీయ ఖాదతి. అథ యేషామపత్యాని ఖాదితాని, తైః శోకాఽఽర్తై ర్విలపద్భి రిత స్తతో జిజ్ఞాసా సమారబ్ధా. తత్పరిజ్ఞాయ మార్జారః కోటరాన్నిస్సృత్య బహిః పలాయితః. పశ్చాత్ పక్షిభిరిత స్తతో నిరూపయద్భి స్తత్ర తరుకోటరే శాబకాః ఖాదితా ఇతి (సర్వైః పక్షిభిః)నిశ్చిత్య స గృధ్రో వ్యాపాదితః. అతోఽహం బ్రవీమి— 'అజ్ఞాతకులశీలస్య , ఇత్యాది.

అను. ఇలా నమ్మకం గల్గించి ఆ చెట్టుతొఱ్ఱలోనే నివసింపసాగింది. ఇట్లు కొన్ని దినాలు గడిచాయి. తర్వాత అది పక్షుల పిల్లలను పట్టుకొనేది. తన తొఱ్ఱకు తెచ్చుకొని తినివేసేది. పిల్లలను పోగొట్టుకొనిన పక్షులు దుఃఖంతో అటు ఇటు వెదక నారంభించాయి. ఆ పిల్లి, అలా పక్షులు వెదకడం గమనించింది- తొఱ్ఱనుండి జాగ్రత్తగా వెలుపలికి వచ్చింది. పక్షుల కన్ను గప్పి పాఱిపోయింది. పిమ్మట తమ పిల్లలకై వెదకే పక్షులు పిల్లి వదలిన చెట్టుతొఱ్ఱను చేరాయి. అందులో తమ పిల్లల ఈకలు మొదలైనవాటిని గుర్తించాయి. ఆ ముసలిగ్రద్దయే (జరద్గవమే)తమ పిల్లలను తినివేసింది అని నిశ్చయించాయి. వెంటనే ఆ గ్రద్దను చంపివేసాయి. అందుచే నేను చెప్పుచున్నాను- 'కులశీలాలు తెలియక చోటు ఇవ్వరాదు'- ఇత్యాదిగా.

గ. ఇత్యాకర్ణ్య స జమ్బుకః సకోప మిద మాహ- "మృగస్య ప్రథమదర్శనదినే భవానపి అజ్ఞాతకులశీల ఏవాసీత్. తత్కథం భవతా సహైతస్య స్నేహానువృత్తిరుత్తరోత్తరం వర్ధతే?"

అథవా-

శ్లో. యత్ర విద్వజ్జనో నాఽస్తి శ్లాఘ్య స్తత్రాఽల్పధీరపి,
నిరస్తపాదపే దేశే ఏరణ్డోఽపి ద్రుమాయతే. 70

అను. ఇది విని నక్క కోపంతో ఇలా అంది- 'ఈ లేడిని చూచిన మొదటిదినాన తాము గూడ అజ్ఞాతకులశీలురుగానే ఉంటిరి. అలాంటప్పుడు తమతో ఇతనికి మైత్రి దినదినానికి ఎట్లు వర్ధిల్లుతూ వచ్చింది?

మరియూ-'ఎచ్చట విద్వాంసులు లేరో అచ్చట అల్పబుద్ధులు సైతం కొని యాడబడుదురు. చెట్లు లేనిచోట ఆముదముచెట్టే గొప్ప వృక్షంగా విరాజిల్లుతుంది'.

గ. అన్యచ్చ-

శ్లో. అయం నిజః పరో వేతి గణనా లఘుచేతసామ్,
ఉదారచరితానాన్తు వసుధైవ కుటుమ్బకమ్. 71

గ. యథా చాయం మృగో మమ బన్ధుస్తథా భవానపి. మృగోఽబ్రవీత్- 'కిమనేనోత్తరోత్తరేణ. సర్వైరేకత్ర విశ్రమ్భాలాపైః సుఖమను భవద్భిః స్థీయతామ్'.

యతః-

శ్లో. న కశ్చిత్ కస్యచిన్మిత్రం న కశ్చిత్ కస్యచిద్రిపుః,
వ్యవహారేణ మిత్రాణి జాయన్తే రిపవస్తథా. 72

అను. 'వీడు నావాడు లేక పరాయివాడు అనే భావం అల్పబుద్ధులకే ఉం టుంది. ఉదారచిత్తులకు లోకం అంతా తమ కుటుంబంగానే ఉండును'. 71

ఈ లేడి నాకు ఎలా బంధువో అలాగే నీవును". లేడి ఇలా అంది-"ఇట్లు మాటకు మాట పెంచుకొనడంవలన ఉపయోగం ఏముంది? అందరం ఒకచోట చేరి సార్థకమైన గోష్ఠీసుఖం అనుభవించుదము. ఏలననగా.

'ఎవడు ఎవనికీ మిత్రుడుగాని శత్రువుగానీ (సహజంగా)గాడు. నడవడికచే మిత్రులుగాని శత్రువులుగాని అగుచుందురు'. 72

గ. కాకేనోక్తమ్- 'ఏవమస్తు'. అథ ప్రాతః సర్వే యథాఽభిమతదేశం గతాః. ఏకదా నిభృతం శృగాలో బ్రూతే- 'సఖే మృగ। ఏతస్మిన్నేవ వనైకదేశే సస్యపూర్ణం క్షేత్రమస్తి. తదహం త్వాం తత్ర

నీత్వా దర్శయామి' ఇతి. తథా కృతే సతి మృగః ప్రత్యహం తత్ర గత్వా ఖాదతి. తతో దినకతిపయేన క్షేత్రపతినా తద్దృష్ట్వా పాశాస్తత్ర యోజితాః. అనన్తరం పునరాగతో మృగస్తత్ర చరన్ పాశబద్ధోఽచిన్తయత్-'కో మామితః కాలపాశాదివ వ్యాధపాశాత్ త్రాతుం మిత్రాదన్యః సమర్థః' ఇతి. అత్రాన్తరే జమ్బుకస్తత్రాఽఽగత్యోపస్థితోఽచిన్తయత్-'ఫలితస్తావదస్మాకం కపటప్రబన్ధః, మనోరథ-సిద్ధిరపి బాహుల్యాన్మే భవిష్యతి. యత ఏతస్యోత్కృత్యమానస్య మాంసాఽసృగ్లిప్తాన్యస్థీని మయాఽవశ్యం ప్రాప్తవ్యాని. తాని చ బాహుల్యేన మమ భోజనాని భవిష్యన్తి-

అను. కాకి చెప్పింది- 'అలాగే కానిమ్ము'. పిమ్మట వేకువన అవి అన్నీ (మూడూ) తమకు నచ్చిన ప్రదేశాలకు వెళ్ళినాయి. ఒకనాడు ఒంటరిగా నక్క జింకతో ఇలా అంది- ''ఈ అడవిలోనే ఒకచోట పైరుతో నిండిన సుక్షేత్రం ఉంది. దానిని నీకు చూపెదను.' నక్క అలాగే చేసింది. జింక ప్రతిదినం అచ్చటికి పోయి మేయసాగింది. అంత కొన్ని దినాలకు క్షేత్రస్వామి ఇది గ్రహించాడు. జింక వచ్చేదారిలో ఉచ్చులు(వలత్రాళ్ళు) పన్నినాడు. మరుదినం జింక వచ్చింది. మేస్తూ పోయి ఉచ్చుల్లో చిక్కుపడింది- ఇలా విచారింపదొడగింది- 'మృత్యు పాశాలవంటి ఈ వేటకాడి ఉచ్చుత్రాళ్లనుండి మిత్రునికంటె ఇతరు డెవడు నన్ను రక్షింపగలడు'. ఇంతలో నక్క ఆ పొలంవద్దకు వచ్చింది- జింక ఉచ్చులలో చిక్కుపడడం తెలుసుకొంది- సంతోషంతో ఇలా ఆలోచన చేయసాగింది-''నా కపటవ్యూహం ఫలించింది. కోరికయూ సంపూర్ణంగా సిద్ధిస్తుంది. ఏలనన- దీనిని ముక్కలుముక్కలుగా నఱకునప్పుడు నెత్తురుతో పూయబడినవీ, మాంసశేషం గలవీ అయిన ఎముకలు నాకు తప్పక లభిస్తాయి. అవి నాకు వలసినంత భోజన పదార్థాలు అగును.

గ. స చ మృగస్తం దృష్ట్వోల్లాసితో బ్రూతే- "సఖే! ఛిన్ధి తావన్మమ బన్ధనమ్. సత్వరం త్రాయస్వ మామ్.

యతః-

శ్లో. ఆపత్సు మిత్రం జానీయాద్యుద్ధే శూరమృణే శుచిమ్,
భార్యాం క్షీణేషు విత్తేషు వ్యసనేషు చ బాన్ధవాన్. 73

అపరఞ్చ-

శ్లో. ఉత్సవే వ్యసనే చైవ దుర్భిక్షే రాష్ట్రవిప్లవే,
రాజద్వారే శ్మశానే చ యస్తిష్ఠతి స బాన్ధవః. 74

అను. ఆ జింకయూ ఆ నక్కను చూచింది. మిక్కిలి ఆనందం పొందింది. ఇలా పల్కింది- "మిత్రమా, నా బంధనాన్ని ఛేదింపుము. వేగంగా నన్ను రక్షింపుము. ఏలననగా-

'ఆపదలందు మిత్రుడూ- యుద్ధంలో వీరుడూ- అప్పులబాధలో పరిశుద్ధ వర్తనుడూ- ధనహీనదశలందు భార్యా- కష్టదశలందు బంధువులను తెలిసికొనవలయును. 73

మరియూ- 'ఆనందంలో, దుఃఖంలో, కఱువులో, దేశబాధలో, రాజద్వారంలో, శ్మశానంలో తోడుగా ఉండేవాడే బంధువు అనబడును'. 79

గ. జమ్బుకః పాశం ముహుర్ముహుర్విలోక్యాఽచిన్తయత్- 'దృఢస్తావదయం బన్ధః'. బ్రూతే చ- 'సఖే! స్నాయు నిర్మితాః పాశాః। తదద్య భట్టారకవాసరే కథమేతాన్ దన్తైః స్పృశామి? మిత్ర। యది చిత్తే నాఽన్యథా మన్యసే తదా ప్రభాతే యత్త్వయా వక్తవ్యం తత్ కర్తవ్యమ్' ఇతి. అనన్తరం స కాకః ప్రదోషకాలే మృగమనాగతమవలోక్య ఇతస్తతోఽన్విష్యన్ తథావిధం తం దృష్ట్వోవాచ- "సఖే ! కిమేతత్" ఇతి. మృగేణోక్తమ్- "అవధీరితసుహృద్వాక్యస్య ఫలమేతత్.

తథా చోక్తమ్-

శ్లో. సుహృదాం హితకామానాం యః శృణోతి న భాషితమ్,
విపత్సన్నిహితా తస్య స నరః శత్రునన్దనః. 75

అను. అప్పుడు నక్క వలను మాటిమాటికి చూచి ఇలా తలంచింది- 'ఈ బంధం చాల గట్టిది'. ఇట్లు తలంచి జింకతో ఇలా అంది-"ఈ ఉచ్చుత్రాళ్ళు నరాలతో చేసినట్టివి. నేడు రవివాసరం(ఆదివారం). కనుక దంతాలతో ఎట్లు తాకగలను? నీవు మనస్సులో వేఱుగా దలంపనిచో నేను చెప్పేది వినుము. రేపు వేకువ వస్తాను- అప్పుడు నేను చేయదగినది ఏదియో తెలుపుము" అని నక్క వెళ్ళిపోయింది. పిమ్మట కాకి సాయంకాలమున మిత్రుడు రాకపోవడం గుర్తించింది. ఇటు అటు వెదకుచూ తిరిగింది. పొలంలో అలా పాశబద్ధుడైన మిత్రుణ్ణి చూచింది. ఇలా అడిగింది- 'మిత్రమా! ఇది ఏమి? జింక సమాధానం చెప్పింది- 'ఇది మిత్రుడి మాటను తిరస్కరించినందులకు లభించిన ఫలం. విజ్ఞులు అన్నారు-

'మేలు కోరే మిత్రుల మాటలను విననివానికి ఆపదలు వెంటనే దాపురిస్తాయి. వాన్ని చూచి శత్రువులు సంతోషపడెదరు'. 75

గ. కాకో బ్రూతే- 'స వఞ్చకః క్వాఽఽస్తే?' మృగేణోక్తమ్- 'మన్మాంసార్థీ తిష్ఠత్యత్రైవ'. కాకో బ్రూతే- మిత్ర। ఉక్తమేవ మయా పూర్వమ్-

శ్లో. అపరాధో న మేఽస్తీతి నైతద్విశ్వాసకారణమ్,
విద్యతే హి నృశంసేభ్యో భయం గుణవతామపి. 76

అను. కాకి అడిగింది- 'ఆ వంచకుడు ఎచ్చట ఉన్నాడు?'

జింక చెప్పింది- 'నా మాంసం తినగోరి ఇచ్చటనే (ఒకచోట) దాగి ఉన్నాడు'.

కాకి మరలా ఇలా అంది- "మిత్రమా! నేను మొదటనే చెప్పాను". 'నా యందు దోషం లేదు. నాకు ఎవరివలననూ భయం లేదు'-అని విశ్వాసంతో ఉండడం సముచితం గాదు. ఎంతవారికైనా దుష్టులవల్ల అపాయభయం ఉండుట ప్రసిద్ధం.' 76

శ్లో. దీపనిర్వాణగన్ధఞ్చ సుహృద్వాక్యమరున్ధతీమ్,
న జిఘ్రన్తి న శృణ్వన్తి న పశ్యన్తి గతాయుషః. 77

శ్లో. పరోక్షే కార్యహన్తారం ప్రత్యక్షే ప్రియవాదినమ్,
వర్జయేత్తాదృశం మిత్రం విషకుమ్భం పయోముఖమ్. 78

అను. ఆయువు మూడినవారు, దీపం ఆరిపోయినప్పుడు వచ్చే వాసనను గ్రహింపలేరు. మిత్రవాక్యాన్ని వినరు. అరుంధతీనక్షత్రాన్ని చూడలేరు. 77

పరోక్షంలో (అగుపడకుండా) కీడు చేసేవాడూ - ప్రత్యక్షంగా మధురవాక్కులు పల్కేవాడూ అయిన మిత్రుడు పయోముఖవిషకుంభంతో సమానం-అట్టి వాడి మైత్రిని చేయరాదు. దూరంగా ఉండాలి'. 78

గ. తతః కాకో దీర్ఘం నిశ్వస్య పునరువాచ- 'అరే వఞ్చక, కిం త్వయా పాపకర్మణా కృతమ్.

యతః-

శ్లో. సంలాపితానాం మధురైర్వచోభిః
మిథ్యోపచారైశ్చ వశీకృతానామ్,
ఆశావతాం శ్రద్దధతాఞ్చ లోకే
కిమర్థినాం వఞ్చయితవ్యమస్తి. 79

అను. ఇలా అని దీర్ఘంగా నిట్టూర్పు విడిచి కాకి మరల ఇలా అంది-"ఓరీ వంచకుడా! పాపకర్ముడవైన నీవు ఎందుకు ఈ కీడును చేశావు? ఏలనన-

ఈ లోకంలో తియ్యని మాటలచే సంలాపితులూ (=మాట్లాడింపబడినవారూ)-కపటోపచారాలచే లోబఱచుకొనబడినవారూ- అందువల్లనే నమ్మినవారూ- లేనిపోని కోర్కెల నొందింపబడినవారూ అయినవారిని వంచించడం మంచిది గాదు.'

గ. అన్యచ్చ-

శ్లో. ఉపకారిణి విశ్రబ్ధే శుద్ధమతౌ యః సమాచరతి పాపమ్,
తం జనమసత్యసన్ధం భగవతి వసుదే! కథం వహసి. 80

అను. మరియూ-'ఓ భగవతీ, భూమాతా! ఉపకారం చేసినవాడూ, నమ్మిన

వాడూ, నిర్మలచిత్తుడూ అయిన మానవుని విషయంలో పాపంగా ప్రవర్తించే (=కీడు చేసే) అసత్యదీక్షితున్ని ఎలా మోయుచున్నావు?' 80

శ్లో. దుర్జనేన సమం సఖ్యం వైరఞ్చాఽపి న కారయేత్,
ఉష్ణో దహతి చాఽఙ్గారః శీతః కృష్ణాయతే కరమ్. 81

అను. దుష్టునితో స్నేహంగానీ విరోధంగాని చేయరాదు. నిప్పు వేడిగా ఉన్నచో కాల్చును. చల్లారినచో చేతిని నల్లగా చేయును. 81

గ. అథవా స్థితిరియం దుర్జనానామ్–

శ్లో. ప్రాక్ పాదయోః పతతి ఖాదతి పృష్ఠమాంసం
కర్ణే కలం కిమపి రౌతి శనైర్విచిత్రమ్,
ఛిద్రం నిరూప్య సహసా ప్రవిశత్యశఙ్కః
సర్వం ఖలస్య చరితం మశకః కరోతి. 82

అను. దోమ దుర్జనుడి చరిత్రను పూర్తిగా అనుకరిస్తూ ఉంది. మొదట కాళ్లపై పడును (వ్రాలును). వీపున మాంసం తినును. చెవిని చేరి మధురంగా ఏదో మెల్లగా భాషించును. ఛిద్రం (లోపం-రంధ్రం) గమనించి వెంటనే నిశ్శంకగా లోనికి ప్రవేశించును. (కీడుచేయును).

గ. తథా చ-

శ్లో. దుర్జనః ప్రియవాదీ చ నైతద్విశ్వాసకారణమ్,
మధు తిష్ఠతి జిహ్వాగ్రే హృది హాలాహలం విషమ్. 83

అను. అటులనే-"దుర్జనుడు మధురంగా మాట్లాడవచ్చును. అయినా ఆమాత్రంచే విశ్వసింపరాదు. వానికి నాలుకచివరన తేనెయూ మనస్సులో హాలాహల విషం ఉండును.'' 83

గ. తతః ప్రభాతే స క్షేత్రపతి ర్లగుడహస్త స్తం ప్రదేశమాగచ్ఛన్ కాకేనాఽవలోకితః. తమవలోక్య కాకేనోక్తమ్-"సఖే మృగ! త్వమాత్మానం మృతవత్ సందర్శ్య వాతేనోదరం పూరయిత్వా పాదాన్

స్తబ్ధీకృత్య తిష్ఠ। అహం తవ చక్షుషీ కిమపి విలిఖామి. యదాఽహం శబ్దం కరోమి తదా త్వముత్థాయ సత్వరం పలాయిష్యసే" ఇతి. మృగ స్తథైవ కాకవచనేన స్థితః. తతః క్షేత్రపతినా హర్షోత్ఫుల్లలోచనేన తథావిధో మృగ ఆలోకితః. అథాఽసౌ "ఆః స్వయం మృతోఽసి"-ఇత్యుక్త్వా మృగం బన్ధనాన్మోచయిత్వా పాశాన్ సంవరీతుం (సజ్గ్రహీతుం) సత్వరో (సయత్నో) బభూవ. తతః కియద్దూరేఽన్తరితే క్షేత్రపతౌ స మృగః కాకస్య శబ్దం శ్రుత్వా సత్వరముత్థాయ పలాయితః. తముద్దిశ్య తేన క్షేత్రపతినా ప్రకోపాత్ క్షిప్తేన లగుడేన శృగాలో వ్యాపాదితః.

అను. అంత ప్రాతఃకాలమున కాకి కఱ్ఱను చేత ధరించి వచ్చే పొలం యజమానిని చూచింది. వెంటనే జింకతో ఇలా అంది-"మిత్రమా ! మృగమా ! నీవు చచ్చినట్లు గాలిచే పొట్ట ఉబ్బించి కాళ్లను బిగువుగా నిగుడచాచి కదలకుండ పఱుండుము. నేను నీ తలపై వ్రాలి కన్నులను గీకుచున్నట్లు నటిస్తాను-సమయం గుర్తించి నేను అరుస్తాను. వెంటనే నీవు లేచి పరుగెత్తుము." జింక అటులనే (కాకి చెప్పినట్లు) చేసింది. పిమ్మట పొలం యజమాని వచ్చాడు. అలా పడిఉండే జింకను చూచాడు. ఆనందంచే అతడి కన్నులు వికసించాయి. 'ఆహా! స్వయంగానే చచ్చినావే'- అని జింకనుగూర్చి అతడు అన్నాడు. జింకబంధనాలను అన్నింటిని విప్పాడు. ఆ త్రాళ్లను అన్నింటినీ సక్రమంగా చుట్టుకొనే త్వరలో అలా కొంత దూరం పోయాడు. వెంటనే కాకి అరచింది. అది విని జింక పరుగెత్తింది. క్షేత్రస్వామి అది గాంచి కోపోద్రిక్తుడు అయ్యాడు. తన చేతిలోని కఱ్ఱను జింకపైకి విసరి వేశాడు. ఆ కఱ్ఱ జింకకు బదులు (దగ్గరలో పొంచి ఉండే) నక్కకు తగిలింది. ఆ వ్రేటుతో నక్క చచ్చింది.

తథా చోక్తమ్-

శ్లో. త్రిభిర్వర్షై స్త్రిభిర్మాసై స్త్రిభిః పక్షై స్త్రిభి ర్దినైః,
అత్యుత్కటైః పుణ్యపాపై రిహైవ ఫల మశ్నుతే. 84

అతోఽహం బ్రవీమి- భక్ష్యభక్షకయోః ప్రీతిః' ఇత్యాది.

అను. అందుచే విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు-

'అత్యధికముతైన పుణ్యపాపాలచే ఇచ్చటనే మూడు సంవత్సరాలలో గానీ- మూడు నెలలలో గానీ- మూడు పక్షాలలో గానీ- మూడుదినాలలో గానీ ఫలం పొందును.' 84

అందుచే నేను (హిరణ్యకుడు అనే ఎలుకను) చెప్పుచున్నాను-'భక్ష్య-భక్షకులకు ప్రీతి'- ఇత్యాదిగా.

ఇది- మృగ-కాక-శృంగాలములకథ

గ. కాకః పునరాహ-

శ్లో. భక్షితేనాఽపి భవతా నాఽఽహారో మమ పుష్కలః,
త్వయి జీవతి జీవామి చిత్రగ్రీవ ఇవాఽనఘ. 85

అన్యచ్చ-

శ్లో. తిరశ్చామపి విశ్వాసో దృష్టః పుణ్యైకకర్మణామ్,
సతాం హి సాధుశీలత్వాత్ స్వభావో న నివర్తతే. 86

అను. అది విని లఘుపతనకుడు (కాకి) ఇలా మరల అన్నాడు- 'ఓ పాపరహితుడా! నిన్ను తిన్నంతమాత్రాన నాకు ఆహారం పరిపూర్ణం గాజాలదు. నీవు జీవిస్తే చిత్రగ్రీవుడివలె సంతోషంగా జీవిస్తాను. 85

మరియూ- పుణ్యకర్మపరాయణులైన పశుపక్ష్యాదులందును నమ్మదగినవి గలవు. సజ్జనులు సాధుస్వభావులు గనుక వారి గుణం మార్పును పొందదు. 86

గ. కిఞ్చ-

శ్లో. సాధోః ప్రకోపితస్యాఽపి మనో నాయాతి విక్రియామ్,
న హి తాపయితుం శక్యం సాగరామ్భ స్తృణోల్కయా. 87

అను. మరియూ ప్రకోపితుడు (రెచ్చగొట్టబడినవాడు) అయినా సజ్జనుడు మానసికంగా మార్పును పొందడు. గడ్డిపరకల అగ్నిచే సముద్రజలం వేడిమిని పొందదు గదా! 87

గ. హిరణ్యకో బ్రూతే- "చపలస్త్వమ్ చపలేన సహ స్నేహః సర్వథా న కర్తవ్యః.

తథా చోక్తమ్—

శ్లో. మార్జారో మహిషో మేషః కాకః కాపురుషస్తథా,
విశ్వాసాత్ ప్రభవన్త్యేతే విశ్వాసస్తత్ర నో హితః. 88

అను. హిరణ్యకుడు ఇలా అన్నాడు- 'నీవు చపలుడవు. చపలుడితో స్నేహం ఎట్టి పరిస్థితులలోనూ చేయరాదు. విజ్ఞులు అన్నారు.'

పిల్లి, దున్నపోతు, మేకపోతు, కాకి, దుర్జనుడు- ఈ అయిదుగురిని నమ్మరాదు. అలా నమ్మడంవల్లనే వీరు కీడు చేయడంలో సమర్థులు అగుచున్నారు. 88

గ. కిఞ్చాన్యత్- శత్రుపక్షో భవానస్మాకమ్. శత్రుణా సన్ధిర్న విధేయః.

ఉక్తఞ్చైతత్—

శ్లో. శత్రుణా న హి సన్దధ్యాత్ సంశ్లిష్టేనాఽపి సన్ధినా,
సుతప్తమపి పానీయం శమయత్యేవ పావకమ్. 89

అను. మరియూ ఇంకొక విషయం. నీవు మాకు శత్రుపక్షంవాడవు. శత్రువుతో సంధిని చేసికొనరాదు. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు-

"ఎట్టి దృఢమైన సంధిని అయినా శత్రువుతో చేసికొనరాదు. ఏలనన- ఎంతగా కాగిన నీరైననూ అగ్నిని ఆర్పుచునే ఉంది." 89

శ్లో. దుర్జనః పరిహర్తవ్యో విద్యయాఽలఙ్కృతోఽపి సన్,
మణినా భూషితః సర్పః కిమసౌ న భయఙ్కరః. 90

శ్లో. యదశక్యం న తచ్ఛక్యం యచ్ఛక్యం శక్యమేవ తత్,
నోదకే శకటం యాతి న చ నౌర్గచ్ఛతి స్థలే. 91

అను. దుర్జనుడు విద్యచే విరాజిల్లుచూ ఉండిననూ అతణ్ణి వదలిపెట్టవల యును. తలమీద మణిచే భాసిల్లుచుండిననూ పాము భయంకరమైనదియే గదా! 90

ఏది అసంభావ్యమో అది సంభవం గాదు. అలాగే ఏది సాధ్యమో అది సాధ్యమే అగును. నీటిపై బండి(రథం) పోలేదు: అలాగే నేలపై నౌక పయనింప జాలదు. 91

అపరఞ్చ-

శ్లో. మహతాఽప్యర్థసారేణ యో విశ్వసితి శత్రుషు.
భార్యాసు చ విరక్తాసు తదన్తం తస్య జీవితమ్. 92

అను. మరియూ- మహత్తరమైన ప్రయోజనాన్ని రక్షించి అయినా శత్రువును గాని అటులనే ప్రేమలేని భార్యలను గాని నమ్మి ఎవడైనా ప్రవర్తిల్లినచో వాడి జీవితం అంతటితోనే ముగిసినట్లు తలంచాలి-

గ. లఘుపతనకో బ్రూతే- "శ్రుతం మయా సర్వమ్. తథాపి మమైతావానేవ సఙ్కల్పః, యత్త్వయా సహ సౌహృద మవశ్యం కరణీయమితి. అన్యథాఽనాహారేణాఽఽత్మానం తవ ద్వారి వ్యాపాదయిష్యామీతి. తథాహి-

శ్లో. మృద్ఘటవత్ సుఖభేద్యో దుఃసన్ధానశ్చ దుర్జనో భవతి,
సుజనస్తు కనకఘటవద్ దుర్భేద్యశ్చాశు సన్ధేయః. 93

అను. అంత లఘుపతనకుడు ఇలా అనుచున్నాడు-'నేను తమ వాక్కును అంతా విన్నాను. అయినా నా సంకల్పం ఇదియే.' ఏమన-మీతో తప్పక మైత్రి చేయాలి. అలా కానిచో తమ ఇంటి ద్వారంవద్ద నిరాహారదీక్షచే మరణించాలి. అదియే తగిన పని.

దుర్జనుల స్నేహం మట్టికడవవలె తేలికగా పగిలిపోవును. దాన్ని అతికించడం సైతం చాలా కష్టం. ఇక సజ్జనస్నేహం బంగారుకడవవంటిది. అది తేలికగా పగిలిపోదు. ఒకవేళ పగిలినా అతికించడం సులభం. 93

కిఞ్చ —

శ్లో. ద్రవత్వాత్ సర్వలోహానాం నిమిత్తాన్మృగపక్షిణామ్,
భయాల్లోభాచ్చ మూర్ఖాణాం సఙ్గతం దర్శనాత్ సతామ్. 94

అను. కరిగిస్తే లోహాలు అన్నీ కలుస్తాయి. మృగాలూ పక్షులు ఆహారాది కారణంగా పొలాలు మొదలైనచోట్ల చేరుతాయి. మూర్ఖులు భయంవల్లగానీ దురాశ వల్లగాని స్నేహితులు అగుదురు. ఇక సజ్జనులుమాత్రం కేవలం సందర్శన భాగ్యంవల్లనే మిత్రులు అయ్యేదరు. 94

కిఞ్చ—

శ్లో. నారికేలసమాకారా దృశ్యన్తే హి సుహృజ్జనాః,
అన్యే బదరికాఽఽకారా బహిరేవ మనోహరాః. 95

అత ఏవ సతాం సఙ్గతిరిష్యతే. అన్యచ్చ—

శ్లో. స్నేహచ్ఛేదేఽపి సాధూనాం గుణా నాయాన్తి విక్రియామ్,
భఙ్గేఽపి హి మృణాలానా మనుబధ్నన్తి తన్తవః. 96

అను. ఇంకనూ- "శుభహృదయులైన సజ్జనులు టెంకాయ వంటివారు. దుర్జనులు పైకి అందంగా కనబడే రేగుపండ్లవంటివారు." 95

అందువల్లనే సజ్జనస్నేహాన్ని కోరుదురు.

మరియునూ- "సజ్జనులతో స్నేహం చెడినా వారిలో గుణాలు మార్పునొందవు. (సజ్జనులు కీడు చేయరు- అని భావం) తామరకాడ తెగిపోయిననూ లోపలి దారాలు తెగినకాడను వదలిపెట్టవు." 96

గ. అన్యచ్చ-

శ్లో. శుచిత్వం త్యాగితా శౌర్యం సామాన్యం సుఖదుఃఖయోః,
దాక్షిణ్యఞ్చానురక్తిశ్చ సత్యతా చ సుహృద్గుణాః. 97

'ఏతైర్గుణైరుపేతో భవదన్యో మయా కః సుహృత్ ప్రాప్తవ్యః'?

అను. ఇంకనూ పరిశుద్ధత-త్యాగం-సుఖదుఃఖాదులందు సమభావం- పక్షపాతరాహిత్యం, అనురాగం, సత్యభాషణం-అనే ఈ ఏడింటిని మిత్రగుణాలు అందురు. 97

ఈ గుణాలు నీయందు గలవు. ఇటువంటి నిన్ను వదలి వేరే మరియొక మిత్రుణ్ణి ఎవరిని పొందాలి!

గ. ఇత్యాది తద్వచనమాకర్ణ్య హిరణ్యకో బహిరాగత్యాఽఽహ- 'ఆప్యాయితోఽహం భవతా మేతేన వచనాఽమృతేన. తథా చో క్తమ్-

శ్లో. ఘర్మా ర్తం న తథా సుశీతలజలైః స్నానం న ముక్తావలీ
న శ్రీఖణ్డవిలేపనం సుఖయతి ప్రత్యఙ్గమప్యర్పితమ్,
ప్రీత్యై సజ్జనభాషితం ప్రభవతి ప్రాయో యథా చేతసః
సద్యుక్త్యా చ పరిష్కృతం సుకృతినా మాకృష్టిమన్త్రోపమమ్.

అను. ఈమొదలైన అతని (లఘుపతనకుని) మాటను విని హిరణ్యకుడు తన బొరియనుండి వెలుపలికి వచ్చాడు. ఇలా అన్నాడు- మీ వాక్యామృతం చేత సంతృప్తి చెందాను. ఇట్లు చెప్పుదురు:-

"శుభములైన నీతికథలచే అలంకృతమూ, వశీకరణమంత్రతుల్యమూ అయిన పుణ్యచరితుల సద్భాషితం ఎంతగా మనస్సునకు ప్రీతిదాయకం అగునో-అంతగా ఎండచే పీడితునికి శుభశీతలజలస్నానంగానీ ముత్యాలహారాలుగానీ సర్వాంగలిప్తమైన చందనంగానీ సుఖాన్ని గల్గింపవు.''

అన్యచ్చ-

శ్లో. రహస్యభేదో యాచ్నా చ నైష్ఠుర్యం చలచిత్తతా,
క్రోధో నిస్సత్యతా ద్యూతమేతన్మిత్రస్య దూషణమ్. 99

అనేన వచనక్రమేణ తదేకమపి దూషణం త్వయి న లక్ష్యతే.

అను. మరియూ- రహస్యవిషయాన్ని వెల్లడిచేయడం, యాచించడం, కాఠిన్యం, చపలచిత్తత, క్రోధం, అసత్యభాషణం-అనే ఈ ఆరు మిత్రదూషణాలు అనబడును. 99

ఈ వాక్కులను అనుసరించి విచారిస్తే ఈ దూషణగుణాలలో ఒక్కటియూ నీయందు కనబడడం లేదు.

యతః-

శ్లో. పటుత్వం సత్యవాదిత్వం కథాయోగేన బుధ్యతే,
అస్తబ్ధత్వ మచాపల్యం ప్రత్యక్షేణాఽవగమ్యతే. 100

గ. అపరఞ్చ-

శ్లో. అన్యథైవ హి సౌహార్దం భవేత్ స్వచ్ఛాన్తరాత్మనః,
ప్రవర్తతేఽన్యథా వాణీ శాఠ్యోపహతచేతసః. 101

శ్లో మనస్యన్యద్ వచస్యన్యత్ కర్మణ్యన్య ద్దురాత్మనామ్,
మనస్యేకం వచస్యేకం కర్మణ్యేకం మహాత్మనామ్. 102

"తద్భవతు భవతోఽభిమత మేవ"-ఇత్యుక్త్వా హిరణ్యకో మైత్రీం విధాయ భోజనవిశేషైర్వాయసం సన్తోష్య స్వవివరం ప్రవిష్టః. వాయసోఽపి స్వస్థానం గతః.

అను. ఏలనన- దక్షత, సత్యభాషణం అనే రెండు సుగుణాలు నీయందు గలవు. అని నీ సంభాషణచే తెలియుచున్నవి. ఇక జడతా రాహిత్యం చాపల్యశూన్యత్వం-అనే రెండుగుణాలు నీయందు ప్రత్యక్షంగా చూచుచున్నాను. 100

మరియూ- నిర్మలచిత్తుడి మైత్రి వేఱువిధంగా-అనగా ఉత్తమభావయుతమై ఉంటుంది. ఇక శఠ(వంచక) హృదయుని వాక్కు ఇందుకు భిన్నముగా ప్రవర్తిలును. 101

దురాత్ములకు మనస్సుతో తలంచేది- నోటితోచెప్పేది- శరీరంతోచేసేది- ఈ మూడు భిన్నభిన్నంగా ఉంటాయి. మహాత్ములు మనస్సులో తలంచినదానినే వాక్కుతో తెలుపుదురు. అట్టిదానినే శరీరంతో ఆచరిస్తారు.

'అటులనే నీ ఇష్టప్రకారమే అగుగాక'- అని హిరణ్యకుడు ఆతనితోడి (లఘుపతనకుడితోడి) స్నేహం అంగీకరించాడు. విశిష్టభోజనపదార్థములతో

అతనికి సంతోషం గల్గించాడు. పిమ్మట తన బొఱియలో ప్రవేశించాడు. కాకియు తన గూడు చేరింది.

గ. తతఃప్రభృతి తయో రన్యోన్యాఽఽహారప్రదానేన కుశల ప్రశ్నైః విశ్రమ్భాఽఽలాపైశ్చ కియత్కాలోఽతివర్తతే. ఏకదా లఘు పతనకో హిరణ్యక మాహ-"సఖే! వాయసస్య కష్టతర-లభ్యాఽఽహార మిదం స్థానమ్! తదేతత్ పరిత్యజ్య స్థానాన్తరం గన్తు మిచ్ఛామి" ఇతి హిరణ్యకో బ్రూతే-

శ్లో. స్థానభ్రష్టా న శోభన్తే దన్తాః కేశా నఖా నరాః,
ఇతి విజ్ఞాయ మతిమాన్ స్వస్థానం న పరిత్యజేత్. 103

అను. అదిమొదలు ఆ మూషిక- వాయసములు రెండూ పరస్పరం విందులు చేసికొనడం- కుశలవార్తలు అడుగడం- విశ్వాసంతో ఎన్నో విషయాలను చర్చించడం- ఇత్యాదిగా కొంతకాలం గడిపాయి. అంత ఒకనాడు లఘుపతనకుడు హిరణ్యకుడితో ఇలా అన్నాడు- 'మిత్రమా! ఇచ్చట కాకులకు ఆహారం సులభంగా లభింపదు. అందుచే ఇచ్చటినుండి వేఱే చోటుకు పోదలంచాను'. అందుకు హిరణ్యకుడు ఇలా అన్నాడు-

'మిత్రమా! దంతములు, శిరోజాలు(తలవెండ్రుకలు), నఖములు(గోళ్లు), మానవులు స్వస్థానమును వదలినచో విరాజిల్లరు. ఇది గుర్తించి బుద్ధిమంతుడైన వాడు స్వస్థానాన్ని వదలిపెట్టరాదు.' 103

గ. కాకో బ్రూతే-'మిత్ర! కాపురుషస్య వచనమేతత్.'

యతః-

శ్లో. స్థానముత్సృజ్య గచ్ఛన్తి సింహాః సత్పురుషా గజాః,
తత్రైవ నిధనం యాన్తి కాకాః కాపురుషా మృగాః. 104

అను. కాకి ఇలా అంది- మిత్రమా! అది కాపురుష (బుద్ధిహీన) లక్షణం. ఏలననగా- సింహాలు, సజ్జనులు, ఏనుగులు- జన్మభూమిని వదలి జీవనం సాగిస్తూ ఉన్నారు. కాకులు, మందబుద్ధులు, క్షుద్రజన్తువులు జీవితాధారం లేకపోయిననూ జన్మభూమిని వదలలేక అచ్చటనే మరణిస్తూ ఉన్నాయి. 104

గ. అన్యచ్చ-

శ్లో. కో ధీరస్య మనస్వినః స్వవిషయః కో వా విదేశః స్మృతః
యం దేశం శ్రయతే తమేవ కురుతే బాహుప్రతాపాఽఽర్జితమ్,
యద్దంష్ట్రా-నఖ-లాఙ్గుల-ప్రహరణః సింహో వనం గాహతే
తస్మిన్నేవ హతద్విపేన్ద్ర-రుధిరై స్తృష్ణాం ఛినత్త్యాత్మనః. 105

అను. విజ్ఞానియూ, సమర్థుడూ అయినవానికి ఇది స్వదేశం, ఇది విదేశం అనేది ఏమీ లేదు, పోయిన ప్రదేశాన్నే తన బలపరాక్రమాలచే సొంతం చేసుకుంటాడు. సింహం, తన కోరలు-గోళ్లు-తోక అనే ఈ మూడింటినీ ఆయుధాలుగా ఉపయోగించి తాను ప్రవేశించిన అడవిలో ఉండే మదపుటేనుగులను చంపి వాటి రక్తంచే తన దాహం తీర్చుకుంటుంది. 105

గ. హిరణ్యకో బ్రూతే - మిత్ర క్వ గన్తవ్యమ్ ? తథా చోక్తమ్

శ్లో. చలత్యేకేన పాదేన తిష్ఠత్యేకేన బుద్ధిమాన్,
నాఽసమీక్ష్య పరం స్థానం పూర్వమాయతనం త్యజేత్. 106

అను. హిరణ్యకుడు అడిగాడు - 'మిత్రమా, ఎచ్చటి కేగెదవు ? విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు - 'బుద్ధిమంతుడైనవాడు ఒక పాదమును పూర్తిగా నేలపై మోపిన తర్వాతనే రెండవపాదం ఎత్తును. అంతేగాని క్రొత్తచోటును సమగ్రంగా పరీక్షింపక పూర్వస్థానం విడువడు.'

గ. వాయసో బ్రూతే 'మిత్ర అస్తి సునిరూపితం స్థానమ్. హిరణ్యకోఽవదత్ - 'కిం తత్?' వాయసః కథయతి -'అస్తి దణ్డకారణ్యే కర్పూరగౌరాభిధానం సరః. తత్ర చిరకాలోపార్జితః ప్రియసుహృన్మే మన్థరాఽభిధానః కూర్మః సహజధార్మికః ప్రతివసతి. పశ్య మిత్ర-

శ్లో. పరోపదేశే పాణ్డిత్యం సర్వేషాం సుకరం నృణామ్,
ధర్మే స్వీయమనుష్ఠానం కస్యచిత్తు మహాత్మనః. 107

స చ భోజన విశేషైర్మాం సంవర్ధయిష్యతి ఇతి.

అను. కాకి - 'మిత్రమా ! చక్కగా విచారించినచోటు ఒకటి ఉంది !'
హిరణ్యకుడు - 'ఆ స్థలం ఎచ్చట ? ఏది ?'

లఘుపతనకుడు (కాకి) - 'దండకారణ్యంలో కర్పూరగౌరం అనే ఒక చెఱువు ఉంది. అచ్చట నాకు చిరకాలం క్రిందట సంపాదించుకొనిన ప్రియమిత్ర మైన ఒక తాబేలు గలదు. పేరు మంథరుడు. సహజంగానే ధర్మవర్తనుడు. చూడుము మిత్రమా ! "మానవులకు అందరకు ఇతరులకు బోధించడానికి పాండిత్యం తేలికగా అలవడుతుంది. స్వయంగా ధర్మమును ఆచరించడం ఒకానొక మహాత్ముడికి మాత్రమే సాధ్యం అగును." (107)

అందుచే ఆ [మహాత్ముడైన] మంథరుడు విందువంటకములచే నన్ను పోషింపగలడు".

గ. హిరణ్యకోఽప్యాహ -'కిమత్రాఽఽస్థాయ మయా కర్తవ్యమ్? యతః.

శ్లో. యస్మిన్ దేశే న సమ్మానో న వృత్తిర్న చ బాన్ధవః,
న చ విద్యాఽఽగమః కశ్చిత్తం దేశం పరివర్జయేత్. 108

అపరఞ్చ

శ్లో. ధనికః శ్రోత్రియో రాజా నదీ వైద్యస్తు పఞ్చమః,
పఞ్చ యత్ర న విద్యన్తే న కుర్యాత్ తత్ర సంస్థితిమ్. 109

అను. హిరణ్యకుడు ఇలా అన్నాడు - 'మిత్రమా ! నేను మాత్రం ఇచ్చట ఉండి ఏమి చేయాలి ! ఏలనన.

"ఏ దేశంలో గౌరవం - జీవనాధారం - బంధుజనం - ఏ విధమైన విద్యా ప్రాప్తి ఉండవో - ఆ దేశాన్ని విడువవలయును." (108)

మరియూ - "ధనికుడు - వేదవేత్త - ప్రభువు - నది - వైద్యుడు - అనే ఈ అయిదు పదార్థాలు లేనిచోట నివాసం చేయరాదు." (109)

అపరఞ్చ

శ్లో. లోకయాత్రా భయం లజ్జా దాక్షిణ్యం త్యాగశీలతా,
పఞ్చ యత్ర న విద్యన్తే తత్ర వాసం న కారయేత్. 110

అన్యచ్చ-

శ్లో. తత్ర మిత్ర ! న వస్తవ్యం యత్ర నాస్తి చతుష్టయమ్,
ఋణదాతా చ వైద్యశ్చ శ్రోత్రియః సుజలా నదీ. 111

అను. మరియూ - జీవనవృత్తి - రాజశాసనభయం - పాపకార్యలజ్జా - సమబుద్ధి - దాతృత్వం - అనే ఈ ఐదుగుణాలు లేనిచోట నివసింపరాదు. (110) ఇంకనూ - ఋణదాత - వైద్యుడు - వేదవేత్త - శుభజల అయిన నది - అనే ఈ నాలుగు లేనిచోట నివాసం చేయరాదు. (111)

గ. అతో మామపి తత్ర నయ. వాయసోఽవదత్ - 'ఏవమస్తు' ఇతి. అథ వాయసస్తేన మిత్రేణ సహ విచిత్రాఽఽలాపసుఖేన తస్య సరసః సమీపం యయౌ. తతో మన్థరో దూరాదేవ లఘుపతనక మవలోక్య ఉత్థాయ యథోచిత మాతిథ్యం విధాయ మూషికస్యాఽప్యతిథి-సత్కారం చకార.

అను. అందువలన నన్ను సైతం తీసికొని పొమ్ము. ఇది విని కాకి -'సరే, అటులనే కానిమ్ము' అనెను. పిమ్మట కాకి తన మిత్రమైన ఎలుకను నోట జాగ్రత్తగా పట్టుకొనింది. మధ్యమధ్యన ఆగుచూ విచిత్రసరసగోష్ఠులు చేస్తూ క్రమంగా ఆ సరస్సును చేరింది. అచ్చట నుండే మంథరకుడు (తాబేలు) దూరం నుండియే లఘుపతనకుడిని చూచాడు. లేచి గౌరవపూర్వకంగా ఎదురు వచ్చాడు-స్వాగతం పల్కాడు. ఇరువురికి తగినవిధంగా అతిథిసత్కారం చేశాడు.

యతః-

శ్లో. బాలో వా యది వా వృద్ధో యువా వా గృహమాగతః,
తస్య పూజా విధాతవ్యా సర్వత్రాఽభ్యాగతో గురుః. 112

తథా-

శ్లో. గురు రగ్ని ర్ద్విజాతీనాం వర్ణానాం బ్రాహ్మణో గురుః,
పతి రేకో గురుః స్త్రీణాం సర్వత్రాఽభ్యాగతో గురుః. 113

గ. అపరఞ్చ-

శ్లో. ఉత్తమస్యాపి వర్ణస్య నీచోఽపి గృహమాగతః,
పూజనీయో యథాయోగ్యం సర్వదేవమయోఽతిథిః. 114

అను. ఏలనన- తన యింటికి వచ్చిన అతిథి అయినవాడు బాలుడుగానీ వృద్ధుడుగానీ యువకుడుగానీ అతన్ని యథాశక్తి ఆతిథ్యాదులతో సత్కరించాలి. అన్ని ఆశ్రమములవారికి అతిథి గురుతుల్యుడు. అలాగే- బ్రాహ్మణక్షత్రియ వైశ్యులు అనే ద్విజాతులవారికి అగ్ని గురువు. నాలుగువర్ణములవారికి బ్రాహ్మణుడు గురువు. స్త్రీలకు భర్త గురువు- ఇక అతిథి అన్నచో అందరికిని గురువు.

మరియూ- అగ్రజాతివాని ఇంటికి నీచజాతివాడు అతిథిగా వచ్చిననూ వానిని తగినవిధంగా సత్కరించాలి. అతిథి సర్వదేవతారూపుడు. 114

గ. వాయసోఽవదత్- "సఖే, మన్థర ! సవిశేషపూజా మస్మై విధేహి. యతోఽయం పుణ్యకర్మణాం ధురీణః, కారుణ్యరత్నాకరో హిరణ్యకనామా మూషికరాజః. ఏతస్య గుణస్తుతిం జిహ్వాసహస్రద్వయేనాఽపి యదిసర్పరాజః కదాచిత్కర్తుంసమర్థఃస్యాత్!- ఇత్యుక్త్వా చిత్రగ్రీవోపాఖ్యానం వర్ణితవాన్. తతో మన్థరః సాదరం హిరణ్యకం సమ్పూజ్యాఽఽహ- "భద్ర! ఆత్మనో నిర్జన వనాఽఽగమనకారణ మాఖ్యాతు మర్హసి"ఇతి. హిరణ్యకోఽవదత్- కథయామి శ్రూయతామ్-

అను. కాకి ఇలా చెప్పింది- 'మిత్రమా మంథరా? ఈ మూషికరాజును (నాకంటె) అధికంగా సత్కరింపుము. ఇతని పేరు హిరణ్యకుడు. పుణ్యాత్ములలో మొదట గణింపదగినవాడు. దయాగుణంలో సముద్రం వంటివాడు. ఇతని సద్గుణాలను వర్ణించడానికి తన రెండువేల నాల్కలతో ఆదిశేషుడు సమర్థుడు అగునేమో.' ఇట్లు పల్కి చిత్రగ్రీవచరిత్రను విశదంగా వర్ణించి తెల్పాడు. పిమ్మట మంథరుడు హిరణ్యకుడిని ఆదరించి ఇలా అడిగాడు- 'ఓ శుభమూర్తీ? తాము ఈ నిర్జనమైన అడవికి ఎందుకు వచ్చితిరో తెలుపండి. అంత హిరణ్యకుడు ఇలా అన్నాడు- 'చెప్పెదను వినుడు'-

5. హిరణ్యక పూర్వవృత్తాన్తః

గ. అస్తి చమ్పకాభిధానాయాం నగర్యాం పరివ్రాజకాఽఽవసథః. తత్ర చూడాకర్ణో నామ పరివ్రాజకః ప్రతివసతి. స చ భోజనాఽవశిష్ట- భిక్షాఽన్నసహితం భిక్షాపాత్రం నాగదన్తకేఽవస్థాప్య స్వపితి. అహఞ్చ తదన్న ముత్ప్లుత్యోత్ప్లుత్య ప్రత్యహం భక్షయామి. అనన్తరం తస్య ప్రియసుహృద్ వీణాకర్ణో నామ పరివ్రాజకః సమాయాతః. తేన సహ నానాకథాప్రసఙ్గాఽవస్థితో మమ త్రాసార్థం జర్జరవంశఖణ్డేన చూడాకర్ణో భూమి మతాడయత్. తం తథావిధం దృష్ట్వా వీణాకర్ణ ఉవాచ-"సఖే కిమితి మమ కథావిరక్తోఽన్యాసక్తో భవాన్?"

అను. చంపక- అనే నగరంలో సంన్యాసులమఠం ఒకటి ఉంది. అందు చూడాకర్ణుడు అనే సంన్యాసి నివసించేవాడు. అతడు భుజించిన తర్వాత మిగిలిన భిక్షాన్నమును, భిక్షాపాత్రలో ఉంచి చిలుకకొయ్యకు తగిల్చి(రాత్రివేళ) నిద్రించేవాడు. పిమ్మట నేను ఎగిరెగిరి ఆ చిలుకకొయ్యను చేరి ఆ ఆహారం ప్రతిదినం భక్షించేవాడను. అంత ఒకనాడు అతని ప్రియమిత్రుడైన వీణాకర్ణుడు అనే సంన్యాసి అచ్చటికి వచ్చాడు. అతనితో నానాకథాంశాలను చర్చిస్తూనే మధ్యమధ్యన నన్ను భయపెట్టేందుకై చీలిన పాతవెదురుకఱ్ఱను నేలపై తట్టుచూ చూడాకర్ణుడు శబ్దం చేసేవాడు. అలా చేసే చూడాకర్ణుని చూచి వీణాకర్ణుడు అడిగాడు- "మిత్రమా! నేను చెప్పే కథాంశాల యెడ విరక్తుడవై పరధ్యానంగా ఉన్నావు.''

యతః-

శ్లో. ముఖం ప్రసన్నం విమలా చ దృష్టిః
కథాఽనురాగో మధురా చ వాణీ,
స్నేహోఽధికః సమ్భ్రమదర్శనఞ్చ
సదాఽనురక్తస్య జనస్య లక్ష్మ.

శ్లో. అదృష్టిదానం కృతపూర్వనాశనం
అమాననం దుశ్చరితాఽనుకీర్తనమ్,
కథాప్రసఙ్గేన చ నామవిస్మృతిః
విరక్తభావస్య జనస్య లక్షణమ్. 116

అను. ఏలననగా- ప్రసన్నమైన ముఖం, నిర్మలం అయిన చూపు- కథా శ్రవణంలో ఆసక్తి, మధురమైన వాక్కు, అధికమైన స్నేహం ఉత్సాహయుతంగా కనబడడం- అనే ఈ ఆరు గుణాలు ప్రేమయుక్తునికి లక్షణాలు అందురు. 115

చూడకపోవడం- పూర్వం చేసిన మేలును మఱువడం, గౌరవం చేయకుండడం, చెడునడవడికలను కీర్తించడం, కథాగోష్ఠులలోని నామములను విస్మరించడం- అనే ఈ అయిదింటిని విరక్తుని లక్షణములు అందురు.'' 116

గ. చూడాకర్ణే నోక్తమ్- "భద్ర ? నాఽహం విరక్తః కింతు పశ్యాఽయం మూషికో మమాఽపకారీ సదా పాత్రస్థం భిక్షాన్న ముత్ప్లుత్య భక్షయతి". వీణాకర్ణో నాగదన్త మవలోక్యాఽఽహ- 'కథమయం మూషికః స్వల్పబలోఽప్యేతావద్దూర ముత్పతతి. తదత్ర కేనాఽపి కారణేన భవితవ్యమ్ . క్షణం విచిన్త్య పరివ్రాజకేనో క్తమ్- 'కారణ ఞ్చాఽత్ర ధనబాహుల్యమేవ ప్రతిభాతి. యతః-

శ్లో. ధనవాన్ బలవాన్ లోకే సర్వః సర్వత్ర సర్వదా,
ప్రభుత్వం ధనమూలం హి రాజ్ఞామప్యుపజాయతే. 117

అను. అందుకు చూడాకర్ణుడు ఇలా చెప్పాడు- 'శుభమూర్తీ ! నేను విరక్తుడను గాను. కాని ఇటు చూడుము- ఈ ఎలుక ఎగిరి నిత్యం పాత్రలోని భిక్షాన్నం తింటూ నాకు కీడుచేస్తూ ఉంది'. అది విని వీణాకర్ణుడు చిలుకకొయ్యను (ఉట్టివంటిది) చూచి ఇట్లు పల్కాడు- 'కొలది బలం గలది అయిన ఈ ఎలుక ఇంత ఎత్తు ఎలా ఎగురగల్గుచున్నది? ఇందుకు ఏదేని కారణం తప్పక ఉండును'. ఇలా అని క్షణకాలం ఆలోచించి ఆ సంన్యాసి ఇట్లు చెప్పాడు-

"ఇందుకు కారణం అధికసంపద అనియే తోస్తూ ఉంది. ఏల ననగా-

'ధనం గల్గిన ప్రతివ్యక్తియూ అంతటా అన్నివేళలా బలవంతుడు అగును. రాజులకు సైతం అధికారం ధనప్రభావంవల్లనే లభిస్తుంది". 117

గ. తతః ఖనిత్ర మాదాయ తేన పరివ్రాజకేన వివరం ఖనిత్వా చిరసఞ్చితం మమ ధనం గృహీతమ్. తతఃప్రభృతి నిజశక్తి హీనః సత్త్వోత్సాహరహితః స్వాఽఽహారమ ప్యుత్పాదయితు మక్షమః సత్రాసం మన్దం మన్ద ముపసర్పన్ చూడాకర్ణేనాఽఽవలోకితః. తత స్తేనో క్తమ్-

శ్లో. ధనేన బలవాం ల్లోకో ధనాద్భవతి పణ్డితః,
పశ్యైనం మూషికం పాపం స్వజాతిసమతాంగతమ్. 118

అను. అంతట ఆ సంన్యాసి(వీణాకర్ణుడు) త్రవ్వుకోలను తెప్పించాడు. నా బొఱియను త్రవ్వాడు. చిరకాలంగా నేను సంపాదించిన ధనాన్ని అంతా గ్రహించాడు. అదిమొదలు నేను నా బలం అంతా పోగొట్టుకున్నాను. తెలివీ, ఉత్సాహం నశించాయి. కేవలం నా పొట్టకు సైతం ఆహారం సంపాదన చేయలేకపోయాను. ఒకనాడు భయంచే మెల్లమెల్లగా తిరుగుచుండగా ఆ సంన్యాసి నన్ను చూచాడు. ఇలా అన్నాడు- "ధనం గలవాడే బలవంతుడు, పండితుడు అనబడును. ఈ ఎలుకను చూడుము- ఈ పాపాత్ముడు తన సంపదనంతా పోగొట్టుకొని సామాన్యమైన ఎలుక అయ్యాడు." 118

కిఞ్చ-

శ్లో. అర్థేన తు విహీనస్య పురుషస్యాఽల్పమేధసః,
క్రియాః సర్వా వినశ్యన్తి గ్రీష్మే కుసరితో యథా. 119

గ. అపరఞ్చ-

శ్లో. యస్యార్థాస్తస్య మిత్రాణి యస్యార్థా స్తస్య బాన్ధవాః,
యస్యార్థాః స పుమాంల్లోకే యస్యార్థాః స హి పణ్డితః. 120

గ. అపరఞ్చ-

శ్లో. అపుత్రస్య గృహం శూన్యం సన్మిత్రరహితస్య చ,
మూర్ఖస్య చ దిశః శూన్యా సర్వశూన్యా దరిద్రతా. 112

అను. ఇంకనూ- ధనశూన్యుడైన అల్పబుద్ధి చేసే పనులు అన్నియూ ఎండ కాలంలోని చిన్నవాగులవలె నశించిపోవును. 119

మరియూ- ఈ ప్రపంచంలో ధనం గలవానికే మిత్రులూ బంధువులూ అధికంగా ఉందురు. అతడే ఉత్తమపురుషుడు అనబడును. అతడే పండితుడుగానూ గణింపబడును. 120

మరియూ- పుత్రహీనుని గృహం శూన్యంగా ఉండును. మంచి మిత్రులు లేని మూర్ఖునికి నాల్గుదిక్కులు శూన్యములై ఉండును. ఇక దరిద్రునికి అన్నచో సమస్తం శూన్యంగానే ఉండును. 121

గ. అపరఞ్చ-

శ్లో. దారిద్ర్యాన్మరణాద్వాఽపి ధారిద్ర్యమవరం స్మృతమ్,
అల్పక్లేశేన మరణం దారిద్ర్య మతిదుఃసహమ్. 122

అన్యచ్చ -

శ్లో. తానీన్ద్రియా ణ్యవికలాని తదేవ నామ
సా బుద్ధి రప్రతిహతా వచనం తదేవ,
అర్థోష్మణా విరహితః పురుషః స ఏవ
అన్యః క్షణేన భవతీతి విచిత్ర మేతత్. 123

అను. మరియూ- "దరిద్రత, మరణం- ఈ రెండింటిలో హెచ్చుతగ్గులు పరిశీలించినచో దారిద్ర్యమే గొప్పదిగా తోచును. ఏలనన- మరణం కొంతకాలం మాత్రమే దుఃఖం కల్గిస్తుంది. ఇక దారిద్ర్యం చిరకాలం సహింపరాని దుఃఖాన్ని గల్గిస్తుంది.'' 122

మరియూ-"ధనం ఉండేటప్పుడు ఏ ఇంద్రియాలూ, ఏ పేరూ, ఏ చురుకైన బుద్ధీ, ఏ వాక్కు ఉండేవో, అవియే ఉండిననూ ధనం అనే వేడిమి తొలగగానే క్షణంలో మానవుడు వేఱేవాడు(క్రొత్తవాడు) అగుచున్నాడు. ఇది చిత్రమైన విషయం." 123

గ. ఏతత్సర్వ మాకర్ణ్య మయాఽఽలోచితమ్- "మమాఽ

త్రాఽవస్థాన మయుక్త మిదానీమ్" తథా చోక్తమ్-

శ్లో. అత్యన్తవిముఖే దైవే వ్యర్థే యత్నే చ పౌరుషే,
మనస్వినో దరిద్రస్య వనాదన్యత్ కుతః సుఖమ్. 124

గ. అన్యచ్చ-

శ్లో. మనస్వీ మ్రియతే కామం కార్పణ్యం న తు గచ్ఛతి,
అపి నిర్వాణ మాయాతి నాఽనలో యాతి శీతతామ్. 125

అను. ఇది అంతా విని నేను ఇలా ఆలోచించాను- 'ఇక ఇప్పుడు ఇచ్చట నేను ఉండడం సముచితం గాదు. విజ్ఞులు అన్నారు-

"దైవం ప్రతికూలం అగుటచే పురుషప్రయత్నం విఫలమైపోయినచో అభిమానియైన దరిద్రునకు అడవిలో దప్ప మఱియొకచోట సుఖం లభింపదు." 124

మరియూ- అభిమానవంతుడు మరణాన్ని అయినా తృప్తిగా స్వీకరిస్తాడు గాని దీనతను అంగీకరింపడు. అగ్ని(నీటిచే) ఆరిపోవడానికి సిద్ధపడును గాని చల్లదనాన్ని మాత్రం పొందదు. 125

కిఞ్చ-

శ్లో. కుసుమస్తబకస్యేవ ద్వే వృత్తీ తు మనస్వినః,
సర్వేషాం మూర్ధ్ని వా తిష్ఠే ద్విశీర్యేత వనేఽథవా. 126

యచ్చాఽన్యస్మై ఏతద్వృత్తాన్తకథనం తదప్యనుచితమ్. యతః-

శ్లో. అర్థనాశం మనస్తాపం గృహే దుశ్చరితాని చ,
వఞ్చన ఞ్చాపమానఞ్చ మతిమా న్న ప్రకాశయేత్. 127

అను. మరియూ-"పూలగుత్తికి వలె అభిమానవంతునికి రెండు ప్రవృత్తులు మాత్రమే గలవు. ఒకటి అందరి తలపై ఉండడం, రెండు అడవిలో శిథిలమైపోవడం."

ఇక ఇతరునికి ఈ వృత్తాన్తం చెప్పడంసైతం ఉచితం గాదు. ఏలనన-

ధననష్టం, మనస్తాపం, ఇంటిలోనివారి దుష్టవర్తనలు, మోసం పొందడం, అవమానితుడు అవడం- అనే ఈ అయిదింటిని బుద్ధిమంతుడు ప్రకటింపరాదు." 127

గ. యచ్చాత్రైవ యాఞ్చయా జీవనం తదప్యతీవ గర్హితమ్. యతః-

శ్లో. వరం విభవహీనేన ప్రాణైః సన్తర్పితోఽనలః,
నోపచారపరిభ్రష్టః కృపణః ప్రార్థ్యతే జనః. 128

అను. ఇచ్చటనే యాచనావృత్తిచే జీవించడం అనుటయు మిక్కిలి నింద్యం. ఏల ననగా-"ధనహీనుడైనవాడు అగ్నిలో బడి ప్రాణాలు అర్పించడం ఉత్తమం. అంతేగాని ధర్మభ్రష్టుడైన లోభిని అర్థించడం మాత్రం సముచితం గాదు." 128

అన్యచ్చ-

శ్లో. దారిద్ర్యా ద్ధ్రియమేతి హ్రీపరిగతః సత్త్వాత్ పరిభ్రశ్యతే
నిస్సత్త్వః పరిభూయతే పరిభవా న్నిర్వేద మాపద్యతే,
నిర్విణ్ణః శుచ మేతి శోకపిహితో బుద్ధ్యా పరిత్యజ్యతే
నిర్బుద్ధిః క్షయ మే త్యహో నిధనతా సర్వాపదా మాస్పదమ్.

అను. మరియూ-"దారిద్ర్యంవలన సిగ్గును, సిగ్గుచే బలహీనతను, బలహీనతచే అవమానం, అవమానంచే కార్యవైముఖ్యం, అందుచే దుఃఖం, దుఃఖంచే బుద్ధిభ్రష్టత, బుద్ధిభ్రష్టతచే వినాశం సంభవిస్తూన్నాయి. అయ్యో! దారిద్ర్యం అన్ని ఆపదలకు స్థానం అయింది.'' 129

కిఞ్చ-

శ్లో. వరం మౌనం కార్యం న చ వచనముక్తం యదనృతం
వరం క్లైబ్యం పుంసాం న చ పరకలత్రాఽభిగమనమ్,
వరం ప్రాణత్యాగో న చ పిశునవాక్యే ష్వభిరుచిః
వరం భిక్షాశిత్వం న చ పరధనాఽఽస్వాదనసుఖమ్. 130

అను. మరియూ-"అసత్యం పల్కుటకంటె మౌనంగా ఉండుటయూ, పరస్త్రీలతో వ్యభిచరించడంకంటె నపుంసకుడై ఉండుటయూ, లోభివాక్కులందు (నీచవాక్కులందు) ఆసక్తినందుటకంటె ప్రాణాలు వీడుటయూ, పరుల ధనాన్ని అపహరించి సుఖాన్ని అనుభవించడంకంటె భిక్షాన్నాన్ని భుజించడము శ్రేష్ఠములైనవి." 130

శ్లో. వరం శూన్యా శాలా న చ ఖలు వరో దుష్టవృషభః
వరం వేశ్యా పత్నీ న పునరవినీతా కులవధూః,
వరం వాసోఽరణ్యే న పునరవివేకాఽధిపపురే
వరం ప్రాణత్యాగో న పున రధమానా ముపగమః. 131

అను. "మదించిన ఎద్దు ఉండడంకంటె గోశాల శూన్యంగా ఉండడం, క్రూరురాలూ నీతిహీనురాలూ అయిన కులవధువుకంటె వేశ్యను భార్యగా చేసికొనడం, అవివేకి అయిన ప్రభువుయొక్క నగరంలో ఉండడంకంటె అరణ్యంలో నివసించడం, నీచులతో కలిసిఉండడంకంటె ప్రాణాలు వీడడం శ్రేష్ఠమైనవి."

గ. అపిచ-

శ్లో. సేవేవ మాన మఖిలం జ్యోత్స్నేవ తమో జరేవ లావణ్యమ్,
హరిహరకథేవ దురితం గుణశతమ ప్యర్థితా హరతి. 132

తత్కిమహం పరపిణ్డేనాఽఽత్మానం పోషయామిః కష్టం భోః. తదపి ద్వితీయం మృత్యుద్వారమ్. అన్యచ్చ-

శ్లో. రోగీ చిరప్రవాసీ పరాన్నభోజీ పరాఽఽవసథశాయీ,
యజ్జీవతి తన్మరణం యన్మరణం సోఽస్య విశ్రామః. 133

ఇత్యాలోచ్యాఽపి లోభాత్ పునరపి తదీయమన్నం గ్రహీతుం గ్రహ మకరవమ్! తథా చోక్తమ్-

శ్లో. లోభేన బుద్ధి శ్చలతి లోభో జనయతే తృషామ్,
తృషార్తో దుఃఖ మాప్నోతి పరత్రేహ చ మానవః. 134

అను. మరియూ-"సమస్తగౌరవాన్ని సేవావృత్తి వలె, చీకటిని వెన్నెల వలె- సౌందర్యాన్ని ముసలితనం వలె, సర్వపాపసంతతిని హరిహరుల గుణ కీర్తన వలె, సకలసద్గుణాలను యాచనావృత్తి నాశం చేస్తుంది." 132

నేను పరాన్నభుక్తిచే జీవయాత్ర సాగించవలయునా? అది మిక్కిలి కష్టం. మఱియొక మృత్యుద్వారంతో సమానం.

ఇలా తలంచియూ లోభానికి లోబడి మరలా అతడి అన్నం గ్రహించేందుకై మొండియత్నం చేసాను.

"రోగి, చిరకాలం దూరదేశాలలో ఉండేవాడు, పరాన్నంతినేవాడు, పరుల ఇంట్లో ఉండేవాడు, జీవించి ఉండడం మరణమే. మరణించడం వీడికి విశ్రాంతి.

విజ్ఞులు ఇలా చెప్పారు-

"లోభంచే బుద్ధి చలిస్తుంది-లోభం ధనాదికంపై ఆశను పుట్టిస్తుంది. ఆశా పీడితుడు ఈ లోకంలోనూ పరలోకంలోనూ దుఃఖం పొందును." 134

గ. తతోఽహం మన్దం మన్ద ముపసర్పం స్తేన వీణాకర్ణేన జర్జర వంశఖణ్డేన తాడిత శ్చాఽచిన్తయమ్-'లుబ్ధో హ్యసన్తుష్టో నియత మాత్మ ద్రోహీ భవతి। తథా చ-

శ్లో. ధనలుబ్ధో హ్యసన్తుష్టోఽనియతాత్మాఽజితేన్ద్రియః,
సర్వా ఏవాఽఽపద స్తస్య యస్య తుష్టం న మానసమ్. 135

అను. అంతట నేను మెల్లమెల్లగా ఆ భిక్షాపాత్రను సమీపించేందుకై ఎగుర బోయాను- అది గమనించి వీణాకర్ణుడు ఆ పాతవెదురుకఱ్ఱతో కొట్టాడు-ఆ దెబ్బ తిని పాఱిపోతూ ఇలా తలంచాను- 'లోభియు అసంతుష్టుడూ అగుట తప్పక ఆత్మద్రోహమే అగును. విజ్ఞులు అన్నారు-ధనలుబ్ధుడు, అసంతుష్టుడు, సంయమ శూన్యుడు, అజితేంద్రియుడు అయినవానికి ఆపదలు అన్నీ సంభవిస్తాయి.' 135

శ్లో. సర్వాః సమ్పత్తయ స్తస్య సన్తుష్టం యస్య మానసమ్,
ఉపానద్గూఢపాదస్య నను చర్మావృతేవ భూః. 136

అపరఞ్చ-

శ్లో. సన్తోషామృతతృప్తానాం యత్సుఖం శాన్తచేతసామ్,
కుత స్తద్ధనలుబ్ధానా మితశ్చేతశ్చ ధావతామ్. 137

అను. "ఎవని మనస్సు సంతోషం గలదై ఉండునో వానికి అన్ని సంపదలు లభించినట్లే. ఏలనన చెప్పులచే పాదములు కప్పబడినచో భూతలం అంతా చర్మంచే ఆవృతమైనట్లుగా ఉండును గదా." 136

మరియూ-"సంతోషం అనే అమృతపానంచే సంతృప్తమైన వారును, అందువల్లనే శాంతహృదయులూ అయిన మహాత్ములకు ఉండే సుఖం ధనాశచే పరుగెత్తే మనస్సుగలవారికి ఎక్కడిది?" 137

కిఞ్చ—

శ్లో. తేనాఽధీతం శ్రుతం తేన తేన సర్వ మనుష్ఠితమ్,
యేనాఽఽశాః పృష్ఠతః కృత్వా నైరాశ్య మవలమ్బితమ్. 138

అపిచ—

శ్లో. అసేవితేశ్వరద్వార మదృష్టవిరహవ్యథమ్,
అనుక్తక్లీబవచనం ధన్యం కస్యాఽపి జీవనమ్. 139

అను. "ఎవడు ఆశలను వెనుకకు నెట్టి నైరాశ్యం (వైరాగ్యం) అవలంబిచునో అతడు సర్వం చదివినవాడూ విన్నవాడూ మరియూ సర్వం అనుష్ఠించినవాడూ అగును." 138

ఇంకనూ-"ప్రభువుల ద్వారమును సేవించనివాడూ, విరహవ్యథను అనుభవించనివాడూ దీనవాక్కులు పలుకనివాడూ అయిన పురుషుని జీవనమే ధన్యమైనది." 139

యతః—

శ్లో. న యోజనశతం దూరం వాహ్యమానస్య తృష్ణయా,
సన్తుష్టస్య కరప్రాప్తేఽప్యర్థే భవతి నాఽదరః. 140

తదత్రాఽవస్థోచిత-కార్య-పరిచ్ఛేదః శ్రేయాన్.

శ్లో. కోధర్మో? భూతదయా కిం సౌఖ్య మరోగితా జగతి జన్తోః,
కః స్నేహః? సద్భావః కిం పాణ్డిత్యం పరిచ్ఛేదః. 141

అను. ఏల ననగా-"ఆశాపీడితుడికి నూరు ఆమడలు (శతయోజనాలు) సైతం దూరం గాదు. సంతుష్టుడు అరచేతితోని వస్తువును సైతం ఆదరంగా చూడడు." 140

అందువలన ఇప్పుడు నా శక్తికి దగిన కార్యాన్ని చేయడానికి తగిన నిశ్చయం చేయాలి. (విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు)-

ప్రశ్న	—	సమాధానం	
ఏది ధర్మం?	—	భూతదయ.	
ఏది సుఖం?	—	నిత్యం ఆరోగ్యంతో ఉండడం.	
ఏది స్నేహం?	—	సద్భావం.	
ఎట్టిది పాండిత్యం అనబడును?	—	కర్తవ్యాన్ని అకర్తవ్యాన్ని నిశ్చయించడం.	141

తథాచ-

శ్లో. పరిచ్ఛేదో హి పాణ్డిత్యం యదాపన్నా విపత్తయః,
అపరిచ్ఛేదకర్తౄణాం విపదః స్యుః పదే పదే. 142

తథాహి-

శ్లో. త్యజేదేకం కులస్యాఽర్థే గ్రామస్యాఽర్థే కులం త్యజేత్,
గ్రామం జనపదస్యార్థే ఆత్మాఽర్థే పృథివీం త్యజేత్. 143

అపరఞ్చ-

శ్లో. పానీయం వా నిరాయాసం స్వాద్వన్నం వా భయోత్తరమ్,
విచార్య ఖలు పశ్యామి తత్ సుఖం యత్ర నిర్వృతిః. 144

ఇత్యాలోచ్యాఽహం నిర్జనవన మాగతః.

అను. అలాగే-"కర్తవ్య అకర్తవ్యనిర్ణయరూపమైన పరిచ్ఛేదజ్ఞానాన్నే పాండిత్యం అందురు. సంభవించిన ఆపదలు అట్టి జ్ఞానంవల్లనే నశిస్తాయి. అట్టి పరిచ్ఛేదం అనే విచారజ్ఞానం లేనివారికి అడుగడుగునా ఆపదలు గల్గును.'' 142

(యదాపన్నాః యస్మాత్ ఆపదం ప్రాప్తాః=అపన్నాః, వినష్టా ఇతి భావః).

అది సముచితమే. వంశ (కుటుంబ) రక్షణకై ఒక వ్యక్తినీ, గ్రామానికై, ఒక (కుటుంబాన్ని) కులాన్నీ- దేశంకొరకై గ్రామాన్నీ-ఆత్మరక్షణకై దేశాన్నీ (నివాసభూమినీ) త్యజించాలి. 143

మరియూ-"నిరాయాసంగా(శ్రమరహితంగా) లభించే నీరూ-భయదాయకమైన మృష్టాన్నం- ఈ రెండింటిలో విచారిస్తే దేనియందు శాంతి లభిస్తుందో అదియే సుఖమైంది." అనగా భయదాయకస్వాద్వన్నం కంటె, భయశూన్యమైన జలం మేలు అని భావం. 144

ఇలా తలంచి నేను (హిరణ్యకుడను) ఈ జనశూన్యమైన అడవిని చేరాను.

యతః_

శ్లో. వరం వనం వ్యాఘ్రగజేన్ద్రసేవితం
ద్రుమాలయః పత్రఫలామ్బుభక్షణమ్,
తృణాని శయ్యా వసనఞ్చ వల్కలం
న బన్ధుమధ్యే ధనహీనజీవనమ్. 145

తతోఽస్మత్పుణ్యోదయా దనేన మిత్రేణాఽహం స్నేహాఽనువృత్త్యాఽనుగృహీతః. అధునా చ పుణ్యపరమ్పరయా భవదాశ్రయః స్వర్గ ఏవ మయా ప్రాప్తః.

అను. ఏలనన విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు- "ధనహీనుడై బంధువుల మధ్యన జీవించడంకంటె అడవిలో నివసించడం ఉత్తమం. అచ్చట పులులూ ఏనుగులూ ఉండుగాక, చెట్లనీడయే ఇల్లు అగుగాక. ఆకులు, పండ్లు, నీరు, ఇత్యాదికమే ఆహారం అగుగాక. గడ్డియే పాన్పుగాను నారగుడ్డలే వస్త్రములుగాను అగుగాక."

అడవిని చేరిన మీదట నా పుణ్యఫలం ఈ లఘుపతనకున్ని నాకు మిత్రుని గా అనుగ్రహించింది. నేడు పుణ్యపరంపరచే నీ ఆశ్రయం అనే స్వర్గమే నాకు లభించింది.

యతః-

శ్లో. సంసారవిషవృక్షస్య ద్వే హ్యేవ రసవత్ఫలే,
కావ్యాఽమృతరసాఽఽస్వాదః సఙ్గమః సజ్జనైః సహ. 146

అపరఞ్చ-

శ్లో. సత్సఙ్గః కేశవే భక్తిః గఙ్గాఽమ్భసి నిమజ్జనమ్,
అసారే ఖలు సంసారే త్రీణి సారాణి భావయేత్. 147

అను. ఇందువలననే పెద్దలు అన్నారు-"సంసారం అనే విషవృక్షమునకు రసవత్తరములైన ఫలాలు రెండు. ఒకటి కావ్యరూపమైన అమృతరసాన్ని ఆస్వాదించడం. రెండవది సజ్జనులతోడి స్నేహం."

మరియూ-"సజ్జనస్నేహం, విష్ణుదేవునిపై నిశ్చలభక్తి గంగాజలస్నానం- అనే ఈ మూడు సారములేని ఈ సంసారంలో సారవంతములు."

మన్థర ఉవాచ-

శ్లో. అర్థాః పాదరజోపమా గిరినదీవేగోపమం యౌవనమ్
ఆయుష్యం హిమబిన్దులోలచపలం ఫేనోపమం జీవనమ్,
ధర్మం యో న కరోతి నిశ్చలమతిః స్వర్గాఽర్గలోద్ఘాటనం
పశ్చాత్తాపహతో జరాపరిణతః శోకాగ్నినా దహ్యతే. 148

అను. (అది విని) మంథరుడు ఇలా అన్నాడు- "సంపదలు పాదాలకు అంటుకొనిన ధూలితో సమానాలు. యౌవనం కొండవాగువంటిది. ఆయువు మంచు గడ్డయొక్క నీటిబొట్టుతో తుల్యమైంది. జీవితం నీటిబుగ్గ (నురుగు)వలె క్షణికం. ఇట్టిస్థితిలో ప్రతిమానవుడు తప్పక నిశ్చలచిత్తంతో స్వర్గద్వారాలను తెఱిపించే ధర్మాన్ని ఆచరించాలి. అలా చేయనివాడు వార్ధక్యం రాగానే (జీవితం వ్యర్థమాయెనని) దుఃఖాగ్నిచే తపిస్తాడు."

యుష్మాభి రతిసఞ్చయః కృతః. తస్యాఽయం దోషః. శృణు-

శ్లో. ఉపార్జితానాం విత్తానాం త్యాగ ఏవ హి రక్షణమ్,
తటాకోదరసంస్థానాం పరీవాహ ఇవాఽమ్భసామ్. 149

అన్యచ్చ-

శ్లో. యదధోఽధః క్షితౌ విత్తం నిచఖాన మితమ్పచః,
తదధోనిలయం గన్తుం చక్రే పన్థాన మగ్రతః. 150

అను. "మీరు ధనాన్ని అధికంగా కూడబెట్టారు. దాని ఫలమే ఇది. వినండి. చెఱువులో పొంగిపొరలే నీటికి అలుగువలె, సంపాదించిన సంపదలకు ధర్మమే రక్షణ ఇస్తుంది.'' 149

మరియు-"ధనికుడై ఉండియూ పరిమితంగా వండుకొని భుజిస్తూ ధనాన్ని భూమిలో మిక్కిలిలోతున దాచునో- ఆ మిక్కిలిలోతైన గుంత, వాడు అధోలోకానికి అనగా- నరకానికి పోవుటకు ముందుగానే త్రవ్వుకొన్న మార్గం వంటిది."

యతః-

శ్లో. నిజసౌఖ్యం నిరున్ధానో యో ధనార్జన మిచ్ఛతి,
పరార్థభారవాహీవ స క్లేశస్యైవ భాజనమ్. 151

తథా చోక్తమ్-

శ్లో. దానోపభోగహీనేన ధనేన ధనినో యది,
భవామః కిం న తేనైవ ధనేన ధనినో వయమ్. 152

అను. ఏలనన-"తాను సుఖింపక ధనాన్ని సంపాదించేవాడు ఇతరుల బరువును మోసే గాడిద మొదలైన జంతువువలె కేవలం దుఃఖాన్నే పొందును." 151

విజ్ఞులు ఇలా చెప్పారు-

"దానం చేయడంగానీ-తాను అనుభవించడంగానీ, లేని ధనంచే ఎవరైనా ధనవంతులు అయినచో మేముమాత్రం (ఇతరులవద్ద ఉండే ధనంచే) ఎందులకు ధనవంతులం గాము ?" 152

గ. యతః-

శ్లో. ధనేన కిం యో న దదాతి నాఽశ్నుతే
బలేన కిం యశ్చ రిపూన్ న బాధతే,

శ్రుతేన కిం యో న చ ధర్మ మాచరేత్
కిమాత్మనా యో న జితేన్ద్రియో భవేత్. 153

అన్యచ్చ-

శ్లో. అనమ్భోగేన సామాన్యం కృపణస్య ధనం పరైః,
అస్యేదమితి సమ్బన్ధో హానౌ దుఃఖేన గమ్యతే. 154

అను. "దానం చేయడానికీ అనుభవించడానికి ఉపయుక్తం గాని (లోభి వాని) ధనం- శత్రువులను బాధింపని బలం- ధర్మాచరణలేని పాండిత్యం- ఇంద్రియనిగ్రహంలేని జీవితం నిష్ఫలములు.'' 153

మరియూ-''అనుభవింపబడనందున లోభివాని ధనం ధనహీనుడి దరిద్రంతో సమనమే. అయితే దొంగలు మొదలగువారిచే ఆ ధనం నష్టమైనప్పుడు- "ఇది ఇతనిది"అని దుఃఖంచే తెలియబడుచున్నది'' అనగా లోభిధనం దుఃఖదాయకం అని భావం. 154

అపిచ-

శ్లో. న దేవాయ న విప్రాయ న బన్ధుభ్యో న చాత్మనే,
కృపణస్య ధనం యాతి వహ్ని-తస్కర-పార్థివైః. 155

అను. మరియూ- లోభివాని ధనం అగ్నికి కాలిపోవును. లేక దొంగల గాని ప్రభువుచే గాని అపహరింపబడును. అంతేగాని అతనిచే అనుభవింపబడ దేవతాకార్యాలకు గాని విప్రబంధువులకు దానంచేయడానికి గాని ఉప పడదు.

తథా చోక్తమ్-

శ్లో. దానం ప్రియవాక్యహితం
జ్ఞాన మగర్వం క్షమాఽన్వితం శౌర్యమ్,
త్యాగసహితఞ్చ విత్తం
దుర్లభమేత చ్చతుర్భద్రమ్.

ఉక్తఞ్చ-

శ్లో. కర్తవ్యః సఞ్చయో నిత్యం కర్తవ్యో నాతిసఞ్చయః,
పశ్య సఞ్చయశీలోఽసౌ ధనుషా జమ్బుకో హతః. 157

తా వాహతుః- 'కథ మేతత్' మన్థరః కథయతి—

అను. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు- "ప్రియవాక్కులతోడి దానం, గర్వంలేని జ్ఞానం, ఓర్పుగల్గిన శౌర్యం, త్యాగయుక్తమైన ధనం అనే ఈ నాలుగు శుభవస్తువులు అరుదుగా లభిస్తాయి." 156

మరియూ- "ధనాన్ని కూడబెట్టవలసినదే కాని అతిగా కూడబెట్టరాదు. చూడుము అతిగా కూడబెట్టే స్వభావం గల నక్క (అల్లెత్రాటినిగొరికి) విల్లుచే చంపబడింది." ఆ రెండు (లఘుపతనక హిరణ్యకులు) అడిగినవి-'అది యెట్లు'?

మంథరకుడు ఇలా చెప్పసాగాడు-

6. లుబ్ధ-శృగాల కథా

గ. ఆసీత్ కల్యాణకటకవాస్తవ్యో భైరవో నామ వ్యాధః. స చైకదా మాంసలుబ్ధో ధనురాదాయ మృగ మన్విష్యన్ విన్ధ్యాటవీమధ్యం గతః. తత్ర తేన మృగ ఏకో వ్యాపాదితః. తతో మృగమాదాయ గచ్ఛతా తేన ఘోరాకృతిః సూకరో దృష్టః. తతస్తేన మృగం భూమౌ నిధాయ సూకరః శరేణ హతః. సూకరేణాఽప్యాగత్య ప్రలయఘన ఘోరగర్జనం కుర్వాణేన స వ్యాధో ముష్కదేశే హతః ఛిన్న ద్రుమ ఇవ పపాత.

అను. కల్యాణకటకం అనే దేశమున భైరవుడు అనే వేటకాడు నివసించేవాడు. వానికి ఒకనాడు మాంసం తినవలయును అని కోరిక కల్గింది. విల్లు తీసి

కొని జంతువును వెదకుచూ వింధ్యపర్వతం చేరాడు. వాడు అచ్చట ఒక లేడిని చూచాడు దాన్ని చంపాడు. అలా చంపినలేడిని భుజంపై వేసికొని పోసాగాడు. అలా పోతూ భయంకరమైన అడవిపందిని చూచాడు. వెంటనే జింకను నేలపై ఉంచి, ఆ పందిని బాణంతో గొట్టాడు. అది బాణందెబ్బకు విలవిలలాడుచూ ప్రలయమేఘంవలె గర్జిస్తూ వచ్చి వేటకాడిని వృషణప్రదేశమున ఢీకొట్టింది. ఆ దెబ్బతో మొదలు నఱికిన చెట్టు వలె వేటకాడు నేలకూలాడు (ప్రాణం వీడాడు). బాణందెబ్బకు పందియు చచ్చింది.

తథా చోక్తమ్-

శ్లో. జల మగ్ని ర్విషం శస్త్రం క్షుద్వ్యాధిః పతనం గిరేః,
నిమిత్తం కిఞ్చిదాసాద్య దేహీ ప్రాణై ర్విముచ్యతే. 158

అథతయోః పాదాऽऽస్ఫాలనేన త్వేకః సర్పోऽపి మృతః.

అను. విజ్ఞులు అందువలననే అన్నారు- "నీరు, అగ్ని, విషం, ఆయుధం, ఆకలి, రోగం, పర్వతమునుండి పడడం- మొదలైన ఏదో ఒక కారణంద్వారా జీవధారి ప్రాణాలు పోగొట్టుకొనుచుండును."

పిమ్మట వేటకానియొక్కయు పందియొక్కయు కాళ్ల త్రొక్కిడులచే ఒక పాముసైతం చచ్చింది.

గ. అత్రాన్తరే దీర్ఘరావో నామ జమ్బుకః పరిభ్రమ న్నాహారార్థీ తాన్ మృతాన్ మృగ-వ్యాధ-సర్ప-సూకరా నపశ్యత్. ఆలోక్యాऽచిన్తయచ్చ- 'అహో భాగ్యమ్? అద్య మహద్భోజ్యం మే సముపస్థితమ్. అథవా-

శ్లో. అచిన్తితాని దుఃఖాని యథైవాऽऽయాన్తి దేహినామ్,
సుఖాన్యపి తథా మన్యే దైవ మత్రాऽతిరిచ్యతే. 159

అను. ఇంతలో దీర్ఘరావం అనే నక్క ఆహారంకొఱకై వెదకుతూ అచ్చటికి వచ్చింది. చచ్చి ఉండే జింకను వేటకాడిని పామును పందిని చూచింది. సంతోషంతో ఇలా తలంచింది-'అహా! ఏమి భాగ్యం! నేడు నాకు గొప్ప ఆహారం

లభించింది. పెద్దలు ఇలా అన్నారు- "అచిన్తితములై ఎలా దుఃఖాలు వచ్చునో సుఖాలు సైతం అలాగే వస్తాయి. అందు దైవం(అదృష్టం) ముఖ్యకారణం."

గ. భవతు, ఏషాం మాంసైర్మాసత్రయం సమధికం భోజనం మే భవిష్యతి.

శ్లో. మాస మేకం నరో యాతి ద్వౌ మాసౌ మృగసూకరౌ,
అహి రేకం దినం యాతి హ్యాద్య భక్ష్యో ధనుర్గుణః. 160

తతః ప్రథమబుభుక్షాయా మిదం నిఃస్వాదు కోదణ్డలగ్నం స్నాయు బన్ధనం ఖాదామి- 'ఇత్యుక్త్వా తథాఽకరోత్। తతశ్ఛిన్నే స్నాయుబన్ధనే ద్రుత ముత్పతితేన ధనుషా హృది నిర్భిన్నః స దీర్ఘరావః పఞ్చత్వం గతః. అతోఽహం బ్రవీమి- కర్తవ్యః సఞ్చయో నిత్యమ్' (155 శ్లోక) ఇత్యాది.

అను. కానిమ్ము, వీటి మాంసంతో నాకు మూడు నెలలు సంపూర్ణంగా ఆహారం లభిస్తుంది. (ఎట్లన)?

"ఈ మానవుడు ఒక నెల, లేడి ఒక నెల, పంది ఒక నెల. పాము ఒకదినం ఆహారం అగును. ఈ పూటకు ఈ అల్లెత్రాడు ఆహారం అగును." 160

ఇప్పటి మొదటి ఆకలికై రుచిలేని ఈ వింటినారిని భక్షిస్తాను. ఇలా తలంచి ఆ నక్క అలాగే చేసింది. అల్లెతాడు తెగగానే వింటికొమ్ము వేగంగా విచ్చుకొని ఆ నక్కరొమ్ముకు బలంగా తగిలింది. నక్క గుండె పగిలి చచ్చింది. అందుచే నేను (మంథరుడను) చెప్పుచున్నాను- 'కర్తవ్యః సఞ్చయో నిత్యమ్' ఇత్యాది.

గ. తథాచ-

శ్లో. యద్దదాతి యదశ్నాతి తదేవ ధనినో ధనమ్,
అన్యే మృతస్య క్రీడన్తి దారైరపి ధనైరపి. 161

కిఞ్చ-

శ్లో. యద్దదాసి విశిష్టేభ్యో యచ్చాశ్నాసి దినే దినే,
తత్తే విత్తమహం మన్యే శేషం కస్యాఽపి రక్షసి. 162

అను. దానం చేయడం, తాను అనుభవించడం అనే ఈ రెండే ధనికుడి ధనానికి ఉపయోగాలు, వాడు మరణిస్తే వాడి ధనంతో మరియూ భార్యతో ఇతరులు సుఖాన్ని అనుభవిస్తారు. (161)

మరియూ - "నీవు యోగ్యులకు దానం చేసేదీ-నీవు అనుభవించేదీ మాత్రమే నీ ధనం. ఇక మిగిలిన ధనం అంతా ఇతరులదే, దానికి నీవు రక్షకుడవు అని నేను తలంతును." (162)

గ. యాతు, కిమిదానీ మతిక్రాన్తోపవర్ణనేన. యతః

శ్లో. నాఽప్రాప్య మభివాఞ్ఛన్తి నష్టం నేచ్ఛన్తి శోచితుమ్,
ఆపత్స్వపి న ముహ్యన్తి నరాః పణ్డితబుద్ధయః. 163

తత్ సఖే సర్వదా త్వయా సోత్సాహేన భవితవ్యమ్. యతః

శ్లో. శాస్త్రాణ్యధీత్యాఽపి భవన్తి మూర్ఖా
యస్తు క్రియావాన్ పురుషః స విద్వాన్,
సుచిన్తితఞ్చౌషధ మాతురాణాం
న నామమాత్రేణ కరోత్యరోగమ్. 164

అను. సరే, అది పోనిమ్ము. ఇప్పుడు గతించినదాన్ని తలంచడంవలన లాభం ఏముంది? ఏలనన

"పండితులైన మానవులు లభింపనిదానికై ఆసక్తులు గారు. నష్టమైన వస్తువు నకై విచారింపరు. ఆపదలు సంభవించినచో భ్రాంతులు గారు." (163)

కనుక మిత్రమా? నీవు నిత్యం ఉత్సాహంగా ఉండవలయును. ఏలననగా "కొందరు శాస్త్రాలు అధ్యయనం చక్కగా చేసియూ (ఆచరణం లేనివారై)

మూర్ఖులై ఉన్నారు. ఎవరు ధర్మాన్ని ఆచరిస్తారో వారే విద్వాంసులు అనబడు దురు, ఔషధనామాన్ని నిత్యం స్మరించడంచే రోగం శాంతింపదు గదా ?"(164)

అన్యచ్చ

శ్లో. న స్వల్పమ ప్యధ్యవసాయభీరోః
కరోతి విజ్ఞానవిధి ర్గుణం హి,
అన్ధస్య కిం హ స్తతలస్థితోఽపి
ప్రకాశయ త్యర్థమిహ ప్రదీపః. 165

తదత్ర సఖే దశాఽతి శేషేణ శాన్తిః కరణీయా. ఏతదప్యతికష్టం త్వయా న మన్తవ్యమ్.

అను. ఇంకనూ "ఆచరణహీనుడికి విజ్ఞానవిధానం (శాస్త్రాధ్యయనం లేక శాస్త్రబోధ) ఏమాత్రమునూ ఉపయోగం గల్గింపదు. గ్రుడ్డివాడు చేతిలో దీపం ఉండిననూ ఏవస్తువునూ చూడలేడు గదా.''

అందుచే ఇచ్చట శేషజీవితాన్ని ప్రశాంతిగా గడుపండి. దీనిని తాము కష్టంగా తలంపవద్దు.

శ్లో. సుఖ మాపతితం సేవ్యం దుఃఖమాపతితం తథా,
చక్రవత్ పరివర్తన్తే దుఃఖాని చ సుఖాని చ. 166

అపరఞ్చ-

శ్లో. నిపానమివ మణ్డూకాః సరఃపూర్ణ మివాణ్డజాః,
సోద్యోగం నర మాయాన్తి వివశాః సర్వసమ్పదః. 167

అను. సుఖం వచ్చినా దుఃఖం వచ్చినా సహించాలి. సుఖదుఃఖాలు చక్రం మాదిరి తిరుగుతూ ఉంటాయి.

మరియూ - ''కప్పలు అల్పజలం గల కూపాదికమునువలె; పక్షులు సమృద్ధజలమైన తటాకమును వలె - ప్రయత్నశీలుడైన మానవుణ్ణి సంపదలు వివశములై చేరును.''

అపి చ

శ్లో. ఉత్సాహసమ్పన్న మదీర్ఘసూత్రం
క్రియావిధిజ్ఞం వ్యసనే ష్వసక్తమ్,
శూరం కృతజ్ఞం దృఢసౌహృదఞ్చ
లక్ష్మీః స్వయం యాతి నివాసహేతోః. 168

అను. మరియూ - "ఉత్సాహవంతుడూ దీర్ఘసూత్రరహితుడూ [శీఘ్రకార్యకర్తయూ] కర్తవ్యాకర్తవ్య వివేకీ - వ్యసనశూన్యుడూ - శూరుడూ - కృతజ్ఞుడూ దృఢమిత్రయుతుడూ అయిన పురుషుడి వద్దకు లక్ష్మి స్వయంగా నివసించేందుకై వస్తుంది."

విశేషతశ్చ

శ్లో. వినాఽప్యర్థై ర్ధీరః స్పృశతి బహుమానోన్నతిపదం
సమాయుక్తోఽప్యర్థైః పరిభవపదం యాతి కృపణః,
స్వభావా దుద్భూతాం గుణసముదయావా ప్తివిషయాం
ద్యుతిం సైంహీం శ్వా కిం ధృతకనకమాలోఽపి లభతే.

అను. విశేషించి - "ధీరుడు సంపదలు లేకపోయినా గౌరవయుక్తంగా ఉన్నతపదవిని పొందును. కృపణుడు (అల్పుడు-దైవబలశూన్యుడు) ఎన్ని సంపదలు గలవాడైనా అవమానాన్నే పొందును. ఎట్లనగా - ఎన్ని బంగారు హారాలు ధరించినా కుక్కకు సహజమై మహోన్నతగుణసముదయలబ్ధమై విలసిల్లే సింహ-శోభ రాదు గదా ?"

కిఞ్చ

శ్లో. ధనవానితి మదస్తే కిం గతవిభవో విషాద ముపయాసి,
కర-నిహత-కన్దుక-సమాః పాతోత్పాతా మనుష్యాణామ్.

అన్యచ్చ

శ్లో. వృత్త్యర్థం నాతిచేష్టేత సా హి ధాత్రైవ నిర్మితా,
గర్భా దుత్పతితే జన్తౌ మాతుః ప్రస్రవతః స్తనౌ. 171

అను. ఇంకనూ-''నేను ధనవంతుడను'-అని నీకు అహంకారం ఉన్నచో ధనం పోగానే ఎందుకు దుఃఖిస్తావు ? మానవులకు ఉన్నతియూ అవనతియూ చేతితో కొట్టిన బంతి వంటివి." (170)

మరియూ-"జీవనవృత్తికై అతిగా శ్రమింపకుము. దాన్ని బ్రహ్మయే ఏర్పాటుచేసినాడు. గర్భంనుండి శిశువు బయటికి రాగానే తల్లికి స్తనాలనుండి పాలు స్రవిస్తున్నాయి."

అపిచ సఖే శ్రుణు

శ్లో. యేన శుక్లీకృతా హంసాః శుకాశ్చ హరితీకృతాః,
మయూరా శ్చిత్రితా యేన స తే వృత్తిం విధాస్యతి. 172

అపరఞ్చ సతాం రహస్యం శ్రుణు, మిత్ర !

శ్లో. జనయన్త్యార్జనే దుఃఖం తాపయన్తి విపత్తిషు,
మోహయన్తి చ సమ్పత్తౌ కథమర్థాః సుఖాఽఽవహాః. 173

అను. మరియూ మిత్రమా ! వినుము - "హంసలను తెల్లగాను-చిలుకలను ఆకుపచ్చరంగుగాను- (హరితవర్ణంగాను) నెమళ్లను చిత్రవర్ణం గాను పుట్టించిన బ్రహ్మయే నీకు జీవనాధారం కల్పిస్తాడు." (172) ఇంకను మిత్రమా, సజ్జనుల రహస్యం వినుము.

"ఈ సంపదలను సంపాదనచేయడంలో దుఃఖం ఉంది-చోరాదులచే నశించినా దుఃఖం ఉంది. ఇక ఈ సంపదలు సమృద్ధిగా ఉన్నా మోహం (అజ్ఞానం) గల్గిస్తాయి. అట్టియెడ సంపదలు సుఖకరములు ఎట్లు అగును ?'' (173)

అపరఞ్చ

శ్లో. ధర్మార్థే యస్య విత్తేహా వరం తస్య నిరీహతా,
ప్రక్షాలనాద్ధి పఙ్కస్య దూరా దస్పర్శనం వరమ్.

యతః

శ్లో. యథా హ్యామిష మాకాశే పక్షిభిః శ్వాపదైర్భువి,
భక్ష్యతే సలిలే మత్స్యై స్తథా సర్వత్ర విత్తవాన్. 175

అన్యచ్చ

శ్లో. రాజతః సలిలా దగ్నే శ్చోరతః స్వజనాదపి,
భయ మర్థవతాం నిత్యం మృత్యోః ప్రాణభృతా మివ.

అను. ఇంకనూ-"ధర్మం చేసేందుకై ధనకాంక్ష అందుమా, దానికంటె ధనకాంక్ష లేకుండడమే ఉత్తమం-బురదను త్రొక్కి పాదం కడుగుకొనడంకంటె బురదకు దూరంగా ఉండడం శుభం." (174)

ఏలనన-"మాంసాన్ని ఆకాశంలో పక్షులూ-భూమిపై చండాలాదులు-నీటిలో చేపలు మొదలైనవి ఎలా భక్షిస్తాయో అలాగే ధనవంతున్ని అందరు అంతటా భక్షిస్తారు." (175)

ఇంకనూ-"ప్రాణికోటికి మరణభయంవలె - ధనవంతుడికి ప్రభువువలన-నీటివలన-అగ్నివలన-దొంగలవలన-బంధుజనంవలన నిత్యం భయం ఉండును."

యథాహి

శ్లో. జన్మని క్లేశబహులే కిన్ను దుఃఖమతః పరమ్,
ఇచ్ఛా సమ్పద్యతో నాస్తి యచ్ఛేచ్ఛా న నివర్తతే. 177

అన్యచ్చ భ్రాతః శృణు

శ్లో. ధనం తావదసులభం లబ్ధం కృచ్ఛ్రేణ పాల్యతే
లబ్ధనాశో యథా మృత్యు స్తస్మాదేతన్న చిన్తయేత్. 178

శ్లో. సా తృష్ణా చేత్ పరిత్యక్తా కో దరిద్రః క ఈశ్వరః,
తస్యాశ్చేత్ ప్రసరో దత్తో దాస్యఞ్చ శిరసి స్థితమ్. 179

అను. ఎట్లనగా - "దుఃఖబహులం అయిన ఈ సంసారంలో (జన్మలో) కోరికకు దగినట్లు సంపద లభించదు. ఇక కోరికయు నివర్తిల్లదు. ఇంతకంటె దుఃఖమైన విషయం ఏమి గలదు." (177)

సోదరా, మరియూ వినుము

"ధనాన్ని సంపాదన చేయడం మొదటి కష్టం. సంపాదించిన దాన్ని రక్షించడం మిక్కిలి కష్టం. ఇక లభించిన ధనం నశించినచో మరణతుల్యదుఃఖం సంభవిస్తుంది. అందుచే ధనచింతన చేయరాదు.'' (178)

"ధనాశను వీడినచో దరిద్రుడు లేడు ధనవంతుడు లేడు. ధనాశకు అవకాశం ఇచ్చినచో దాస్యం నెత్తిన ఉన్నట్లే అగును."

అపరఞ్చ

శ్లో. యద్యదేవ హి వాఞ్ఛేత తతో వాఞ్ఛా ప్రవర్తతే,
ప్రాప్త ఏవార్థతః సోఽర్థో యతో వాఞ్ఛా నివర్తతే. 180

కిం బహునా, విశ్రమ్భాఽఽలాపైః మయైవ సహాఽత్ర కాలో నీయతామ్.

యతః

శ్లో. ఆమరణాన్తాః ప్రణయాః కోపా స్తత్క్షణభఙ్గురాః,
పరిత్యాగాశ్చ నిఃసఙ్గా భవన్తి హి మహాత్మనామ్. 181

అను. మరియూ-''ఏ యే వస్తువునుగూర్చి చింతిస్తామో, ఆ యా వస్తువును గూర్చి కోరిక వృద్ధి అగును. దేనినుండి మనస్సు మరలునో-ఆ వస్తువు వస్తుతః లభించినదియే.'' (180)

ఇక అధికంగా భాషించడం దేనికి ః విశ్వాసయుక్తములైన సంభాషణలు చేస్తూ నాతో ఇచ్చట కాలం గడుపుము. ఏలనన "మహాత్ముల స్నేహాలు మరణ పర్యంతాలు-కోపాలు క్షణభంగురాలు. దానాదికములు ప్రతిఫలాపేక్షలేనివి అయి ఉండును." (181)

గ. ఇతి శ్రుత్వా లఘుపతనకో బ్రూతే-'ధన్యోఽసి, మన్థర ! సర్వథాఽఽశ్రయణీయోఽసి. యతః

శ్లో. సన్త ఏవ సతాం నిత్య మాపదుద్ధరణక్షమాః,
గజానాం పఙ్కమగ్నానాం గజా ఏవ ధురన్ధరాః. 182

అను. ఇది విని లఘుపతనకుడు ఇలా అన్నాడు 'ఓ మన్థరా నీవు ధన్యు డవు. నీవు అన్నివిధాల ఆశ్రయింపదగినవాడవు. ఏల ననగా "సజ్జనులే సజ్జను లను ఆపదలనుండి ఉద్ధరించడానికి నిత్యం సమర్థులుగా ఉందురు. బురదలో మునిగిన ఏనుగులను ఏనుగులే ఉద్ధరింపగలవు." (182)

అపరఞ్చ

శ్లో. శ్లాఘ్యః స ఏకో భువి మానవానాం
స ఉత్తమః సత్పురుషః స ధన్యః,
యస్యాఽర్థినో వా శరణాఽఽగతా వా
నాఽఽశావిభఙ్గా విముఖాః ప్రయాన్తి. 183

అను. మరియూ-ఈ ప్రపంచంలో ఎవడివద్దకు వచ్చిన యాచకులు గానీ శరణార్థులు గాని నిరాశచే విముఖులై మరలిపోరో, అతడు మాత్రమే మానవు లలో ప్రశంసనీయుడు ఉత్తముడు సత్పురుషుడు ధన్యుడు అనబడును.

గ. తదేవం తే స్వేచ్ఛాఽఽహార-విహారం కుర్వాణాః సన్తుష్టాః సుఖం నివసన్తి స్మ. అథ కదాచి చ్చిత్రాఙ్గనామా మృగః కేనాఽపి త్రాసిత స్తత్రాఽఽగత్య మిలితః. తత్పశ్చాదాయాన్తం భయహేతుం సమ్భావ్య మన్థరో జలం ప్రవిష్టః. మూషికశ్చ వివరం గతః. కాకోఽ ప్యుడ్డీయ వృక్షాఽగ్ర మారూఢః. తతో లఘుపతనకేన సుదూరం నిరూప్య భయహేతు ర్న కోఽప్యవలమ్బితః. పశ్చాత్ తద్వచనా దాగత్య పునః సర్వే మిలిత్వా తత్రైవోపవిష్టాః. మన్థరే ణోక్తమ్ 'భద్ర మృగ కుశలం తే స్వేచ్ఛయా చోదకా ద్యాఽఽహారోఽనుభూయతామ్. అత్రాఽవస్థా నేన వన మిదం సనాథీక్రియతామ్ ఇతి.

అను. ఇలా లఘుపతనక-హిరణ్యక-మంథరులు ముగ్గురూ యథేచ్ఛగా ఆహారవిహారాదులు చేస్తూ సంతుష్టులై సుఖంగా నివసింపసాగారు. అంత ఒక నాడు చిత్రాంగుడు అనే జింక ఎవడో వేటకాడు వెంటపడగా భయపడి పరుగెత్తి వచ్చింది-వాటితోచేరింది. ఆ లేడి వెనుక ఏదో భయకారణం గలదు-అని అవి ఊహించాయి. అందువల్ల మంథరుడు నీటిలోనికి దూకాడు- హిరణ్యకుడు బొరి

యలో చొరబడ్డాడు. కాకి ఎగిరి ఎత్తైన చెట్టుకొమ్మపై కూర్చుంది. పిమ్మట లఘుపతనకుడు చాల దూరం పరిశీలనగా చూచాడు. భయకారణం ఏమీ కనపడ లేదు. అంత అతడి మాటచే అందరు మరల వచ్చి చేరారు. అచ్చటనే కూర్చు న్నారు, అప్పుడు మంథరకుడు ఇలా అన్నాడు - 'శుభమూర్తీ, హరిణమా, నీకు కుశలమా? యథేచ్ఛగా ఆహారపానీయాలు గ్రహింపుము. ఇచ్చటనే ఉండి ఈ అడవిని పవిత్రం చేయుము.

గ. చిత్రాఙ్గో బ్రూతే-'లుబ్ధకత్రాసితోఽహం భవతాం శరణమాగతః, తతశ్చ భవద్భిః సహ మిత్రత్వమిచ్ఛామి. భవన్తశ్చాఽనుకమ్పయన్తు మైత్ర్యేణ'. యతః-

శ్లో. లోభాద్వాఽథ భయాద్వాఽపి యస్త్యజేచ్ఛరణాఽఽగతమ్,
బ్రహ్మహత్యాసమం తస్య పాపమాహుర్మనీషిణః. 184

అను. అప్పుడు చిత్రాంగుడు (జింక) ఇలా చెప్పాడు- 'వేటకాడిచే భయ పెట్టబడినవాడనై మీ శరణం చొచ్చాను. అందువల్ల మీ మైత్రిని కోరుచున్నాను. మైత్రిని అనుగ్రహించండి. ఏల ననగా-

"లోభంవలనగానీ భయంవలనగానీ శరణాగతుణ్ణి ఎవడు రక్షింపడో, వాడికి బ్రహ్మహత్యా-తుల్యం అయిన పాపం వచ్చును- అని విజ్ఞులు అందురు."

గ. హిరణ్యకోఽప్యవదత్- 'మిత్రత్వం తావదస్మాభిః సహాఽ యత్నేన నిష్పన్నం భవతః. యతః-

శ్లో. ఔరసం కృతసమ్బన్ధం తథా వంశక్రమాఽఽగతమ్,
రక్షకం వ్యసనేభ్యశ్చ మిత్రం జ్ఞేయం చతుర్విధమ్. 185

తదత్ర భవతా స్వగృహనిర్విశేషేణ స్థీయతామ్, ఇతి.

అను. అది విని హిరణ్యకుడు ఇలా అన్నాడు- 'మాతో స్నేహం అయితే తమకు అప్రయత్నంగానే సిద్ధించింది. ఏలననగా- మైత్రి నాల్గు విధాలు- ఒకటి పుత్రపౌత్రాది రక్తసంబంధమైంది. రెండు వివాహాదికం ద్వారా ఏర్పడేది. మూడు- వంశక్రమంగా సంభవించేది. నాల్గు ఆపదలనుండి రక్షించడం ద్వారా సిద్ధించేది.
185

'కనుక తాము ఇచ్చట సొంతఇల్లుగా భావించి ఉండవచ్చును'

గ. తచ్ఛ్రుత్వా మృగః సానన్దో భూత్వా కృతస్వేచ్ఛాఽఽహారః పానీయం పీత్వా జలాఽఽసన్న- వటతరుచ్ఛాయాయాముపవిష్టః.

అను. మృగం(జింక) అది విని ఆనందం పొందింది. తృప్తిగా(ఆహారం) పచ్చిక మేసింది. నీరు త్రాగింది. తటాకతీరాన ఉండే మఱ్ఱిచెట్టునీడన విశ్రాంతిగా శయనించింది.

గ. అథ మన్థరో బ్రూతే- 'సఖే మృగ! కేన త్రాసితోఽసి? అస్మిన్నిర్జనే వనే కదాచిత్ కిం వ్యాధాః సఞ్చరన్తి'? ఇతి. మృగేణో క్తమ్- "అస్తి కలిఙ్గవిషయే రుక్మాఙ్గదో నామ నృపతిః. స చ దిగ్విజయ వ్యాపారక్రమేణాఽఽగత్య చన్ద్రభాగానదీతీరే సమావేశితకటకో వర్తతే. ప్రాతశ్చ తేనాఽత్రాఽఽగత్య కర్పూరసరఃసమీపే భవితవ్యమ్. వ్యాధా నాం ముఖాత్ కింవదన్తీ శ్రూయతే. తదత్రాఽపి ప్రాతరవస్థానం భయ హేతుకమిత్యాలోచ్య యథాకార్యం తథాఽఽరభ్యతామ్'. తచ్ఛ్రుత్వా కూర్మః సభయమాహ- 'మిత్ర! జలాశయాన్తరం గచ్ఛామి'. కాకమృగా వపి ఉక్తవన్తౌ- 'మిత్ర! ఏవమస్తు'. హిరణ్యకో విమృశ్యాఽబ్రవీత్-"పున ర్జలాశయే ప్రాప్తే మన్థరస్య కుశలమ్." స్థలే గచ్ఛతోఽస్య కా విధా? యతః-

శ్లో. అమ్భాంసి జలజన్తూనాం దుర్గం దుర్గనివాసినామ్,
స్వభూమిః శ్వాపదాదీనాం రాజ్ఞాం సైన్యం పరం బలమ్. 186

అను. అంత మంథరుడు ఇలా అడిగాడు- 'మిత్రమా చిత్రాంగా! ఎందుకు భయపడినావు? జనశూన్యం అయిన ఈ అడవిలో ఎన్నడేని వేటకాండ్రు సంచ రిస్తారా? చిత్రాంగుడు (జింక)ఇలా బదులు పల్కాడు- కలింగదేశమున రుక్మాం గదుడు అనే రాజు గలడు- అతడు దిగ్విజయయాత్ర చేస్తూ చంద్రభాగానదీతీరం చేరాడు. అచ్చట గుడారాలు వేసి ప్రస్తుతం బసచేశాడు. రేపు వేకువన ఇచ్చటకి వచ్చి ఈ కర్పూరసరోవరం సమీపాన విడిది చేయును- అని వేటకాండ్రు అను

కొనుచూ ఉండగా విన్నాను. అందువల్ల రేపు వేకువన ఇచ్చట ఉండడం అపాయ కరంగా భావిస్తున్నాను. ఈ విషయం ఆలోచనచేసి ఏది మంచిదో అలా చేయడం శుభం'. అది విని తాబేలు భయపడి ఇలా అంది-'మిత్రమా! మఱియొక సరస్సునకు పోయెదను'. అందుకు కాకి జింక ఇలా అన్నాయి- 'మిత్రమా, అలాగే చేయుము. ఆ మాటను హిరణ్యకుడు విమర్శించి ఇలా పల్కాడు- 'వేఱొక కొలను చేరితే మంథరుడు సుఖంగానే ఉంటాడు- కాని నేలపై పోయేటప్పుడు (మధ్యలో) ఇతడి గతి ఏమగునో గదా? ఏలననగా-

జలచరాలకు జలం, కోటలో ఉండేవారికి కోట, పులులు మొదలైన హింసక (శ్వాపద) జంతువులకు అడవీ, రాజులకు సైన్యం బలదాయకములు.

గ. అథాఽప్యుపాయశ్చిన్త్యతామ్. తథా చోక్తమ్-

శ్లో. ఉపాయేన హి యచ్ఛక్యం స తచ్ఛక్యం పరాక్రమైః,
శృగాలేన హతో హస్తీ గచ్ఛతా పఙ్కవర్త్మనా. 187

తద్యథా—

అను. అయినా ఉపాయం ఆలోచించండి. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు-

"ఏది ఉపాయంచే సాధ్యమగునో అది పరాక్రమాలచే సాధ్యం గాదు.. బురదదారిలో పయనిస్తూ నక్క ఏనుగును చంపింది. అదెట్లనగా-

7. కర్పూరతిలకహస్తికథా

(కర్పూరతిలకం అనే ఏనుగు కథ)

గ. అస్తి బ్రహ్మారణ్యే కర్పూరతిలకో నామ హస్తీ. తమవలోక్య సర్వే శృగాలాశ్చిన్తయన్తి స్మ-"యద్యయం కేనాఽప్యుపాయేన మ్రియతే తదాఽస్మాకమేతేన దేహేన మాసచతుష్టయస్య స్వేచ్ఛాభోజనం భవేత్'

ఇతి. తత స్తన్మధ్యాదేకేన వృద్ధశృగాలేన ప్రతిజ్ఞా కృతా- మయా బుద్ధి ప్రభావాదస్య మరణం సాధయితవ్యమ్." అనన్తరం స వఞ్చకః కర్పూర తిలకసమీపం గత్వా సాష్టాఙ్గపాతం ప్రణమ్యోవాచ-"దేవ ! దృష్టిప్రసా దం కురు" ఇతి. హస్తీ బ్రూతే- 'క స్త్వమ్? కుతః సమాయాతః'. సోఽవదత్- 'జమ్బుకోఽహం సర్వైర్వనవాసిభిః పశుభిర్మిలిత్వా భవ త్సకాశం ప్రస్థాపితః, యద్వినా రాజ్ఞా స్థాతుం న యుక్తమ్. తదత్రాఽట వీరాజ్యేభిషేక్తుం భవాన్ సర్వస్వామి గుణోపేతో నిరూపితః. యతః-

శ్లో. కులాఽఽచారజనాఽఽచారై రతిశుద్ధః ప్రతాపవాన్,
ధార్మికో నీతికుశలో స స్వామీ యుజ్యతే భువి. 188

అను. బ్రహ్మారణ్యంలో కర్పూరతిలకం అనే ఏనుగు ఉంది. నక్కలు అన్నీ దాన్ని చూచాయి. ఇలా తలంచాయి- 'దీన్ని ఏదేని ఉపాయంచే చంపితి మేని దీన్ని దేహాన్ని నాల్గునెలలు హాయిగా విందుభోజనంగా తినవచ్చును'. అంత వాటిలో ఒక ముసలినక్క ముందుకు వచ్చి ఇలా ప్రతిజ్ఞ చేసింది- 'నేను నా బుద్ధిబలంచే దీన్ని చంపెదను.' పిమ్మట ఆ మోసకారి అయిన నక్క కర్పూర తిలకంవద్దకు పోయింది- సాష్టాంగపాతంగా ప్రణమిల్లింది. ఇలా విన్నవించింది- "దేవా ! దయాదృష్టిని అనుగ్రహింపుడు". ఏనుగు ఇలా అంది- 'ఎవరు నీవు ? ఎందుకు వచ్చావు?' నక్క ఇలా సమాధానం పల్కింది- 'నేను నక్కను. అడవి లోని జంతువులు అన్నీ సభ చేశాయి.' నన్ను తమవద్దకు పంపాయి. వాటి సం దేశం ఇది- 'ప్రభువు లేకుండా ఉండడం సముచితంగా లేదు. అందువల్ల ఈ అరణ్యరాజ్యానికి తమ్ము ప్రభువులనుగా అభిషేకింపదలచాము. తమ యందు ప్రభువునకు యోగ్యాలైన గుణాలు అన్నీ ఉన్నాయి. ఏలననగా—

'కులాచారంచేతనూ లోకాచారంచేతనూ పవిత్రుడూ, ప్రతాపవంతుడూ, ధార్మికుడూ, నీతినిపుణుడూ, అయినవాడే ప్రభువు అగుటకు తగినవాడు. 188

అపరఞ్చ పశ్య—

శ్లో. రాజానం ప్రథమం విన్దేత్ తతో భార్యాం తతో ధనమ్,
రాజన్యసతి లోకేఽస్మిన్ కుతో భార్యా కుతో ధనమ్. 189

గ. అన్యచ్చ-

శ్లో. పర్జన్య ఇవ భూతానామాధారః పృథివీపతిః,
వికలేఽపి హి పర్జన్యే జీవ్యతే న తు భూపతౌ. 190

అను. మరియు (వినుము) చూడుము-

"మొదట ప్రభువును ఆశ్రయించాలి. పిమ్మట భార్యను గ్రహించాలి. ఆ మీదట ధనం ఆర్జించాలి. ఈ ప్రపంచంలో ప్రభువు లేనిచో భార్య ఎక్కడిది? ధనం ఎక్కడిది?" 189

మరియూ-"మేఘంవలె ప్రాణికోటికి అంతకూ ప్రభువే ఆధారం. ఒకప్పుడు మేఘం వర్షింపకపోయినా ఏదోవిధంగా జీవించవచ్చును గాని ప్రభువు లేనిచో జీవింప సాధ్యంగాదు." 190

కిఞ్చ-

శ్లో. నియతవిషయవర్తీ ప్రాయశో దణ్డయోగా
జ్జగతి పరవశేఽస్మిన్ దుర్లభః సాధువృత్తః,
కృశమపి వికలం వా వ్యాధితం వాఽధనం వా
పతిమపి కులనారీ దణ్డభీత్యాఽభ్యుపైతి.

అను. "ఈ పరాధీనమైన ప్రపంచంలో మానవుడు సాధారణంగా 'దండిస్తారు' అనే భయంవల్లనే నియత (నీతిబద్ధ) వర్తనుడై ఉన్నాడు. సహజసాధు వర్తనుడు దుర్లభం. కులకాంత సైతం దండిస్తారు అనే భయంవల్లనే భర్త (శోకాదికంచే) కృశించినవాడైనా, వికలాంగుడైన, రోగి అయినా, ధనహీనుడైనా సేవిస్తూ ఉంది."

గ. తద్యథా లగ్న వేలా న చలతి తథా కృత్వా సత్వరమాగమ్యతాం దేవేన" -ఇత్యేవముక్త్వా స ఉత్థాయ చలితః. తతోసౌ రాజ్యలోభాఽఽకృష్టః కర్పూరతిలకః శృగాలదర్శితవర్త్మనా ధావన్ మహాపఙ్కే నిమగ్నః. హస్తినోక్తమ్- 'సఖే! శృగాల! కిమధునా విధేయమ్? మహాపఙ్కే పతితోఽహం మ్రియే. పరావృత్య పశ్య" శృగాలేన విహస్యోక్తమ్- 'దేవ! మమ పుచ్ఛాగ్రే హస్తం దత్త్వా ఉత్తిష్ఠ. యస్మాన్మ

ద్విధస్య వచసి త్వయా విశ్వాసః కృతః. తస్య ఫలమేతత్. తదను భూయతామశరణం దుఃఖమ్.

అను. అందుచే రాజ్యాభిషేకలగ్నవేల అతిక్రమింపకముందే ప్రభువులు దయచేయండి'. ఇలా అని ఆ నక్క అచ్చటినుండి లేచిపోసాగింది. అప్పుడు కర్పూరతిలకం అనే ఈ ఏనుగు రాజ్యపీఠంపై ఆశచే ఆకర్షితమై నక్కవెంట పరుగెత్తుచూ పెద్ద బురదలో చిక్కుపడించి. కదలజాలక నక్కతో ఇలా అంది- 'మిత్రమా! నక్కా! ఇప్పుడు ఏమి చేయాలి- గొప్ప బురదలో మునిగి మరణిస్తున్నాను'. నక్క నవ్వుతూ ఇలా పల్కింది- "ప్రభూ! నా తోక కొనను తొండములో పట్టుకొని పైకి రండి. నావంటివాడి మాటను నమ్మినందులకు లభించిన ఫలం ఇది. అందుచే దిక్కులేని దుఃఖం అనుభవింపుము".

తథా చోక్తమ్-

శ్లో. యదాఽసత్సఙ్గరహితో భవిష్యసి భవిష్యసి,
యదాఽసజ్జనగోష్ఠీషు పతిష్యసి పతిష్యసి. 192

తతో మహాపఙ్కే నిమగ్నో హస్తీ శృగాలైర్భక్షితః, అతోఽహం బ్రవీమి- 'ఉపాయేన తు యచ్ఛక్యమ్ ఇత్యాది.

అను. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు- "ఎప్పుడు దుర్జనస్నేహరహితుడవై ఉండెదవో అప్పుడు ఉండెదవు (జీవితుడవై ఉండెదవు). ఎప్పుడు దుర్జనగోష్ఠులతో (స్నేహంలో) పడెదవో అప్పుడు పడిపోయెదవు (మరణిస్తావు)". 192

తర్వాత బురదలో చిక్కుపడిన ఏనుగు మరణించింది. నక్కలు అన్నీ దాన్ని భక్షించాయి. అందుచే నేను (హిరణ్యకుడను) తెల్పుచున్నాను- 'ఉపాయేన తు యచ్ఛక్యం'- ఇత్యాదిగ.

గ. తతస్తద్ధితవచనమవధీర్య మహతా భయేన విముగ్ధ ఇవ మన్థరస్తజ్జలాఽఽశయముత్సృజ్య ప్రచలితః తేఽపి హిరణ్యకాదయః స్నేహాదనిష్టం శఙ్కమానాస్తమనుజగ్ముః. తతస్థలే గచ్ఛన్ కేనాఽపి వ్యాధేన వనే పర్యటతా స మన్థరః ప్రాప్తః. స చ తం గృహీత్వోత్థాయ

ధనుషి బద్ధ్వా 'ధన్యోఽస్మి' త్యభిధాయ భ్రమణక్లేశాత్ క్షుత్పిపాసాఽఽకులః స్వగృహాఽభిముఖం ప్రయాతః.

అను. అంత మంథరుడు (తాబేలు) హిరణ్యకుడి హితవాక్యాలను లక్ష్యం చేయలేదు. భయంచే భ్రాంతుడయ్యాడు- ఆ సరస్సును విడిచి పోసాగాడు. అప్పుడు హిరణ్యకుడు మొదలైనవారు అతనికి కీడును శంకించారు. అతడికి వెనుకనే(ప్రచ్ఛన్నంగా) కదిలారు. ఇంతలో అడవిలో తిరిగే ఒకానొక వేటకాడు నేలపై పయనించే మంథరుడిని చూచాడు. వెంటనే పట్టుకొన్నాడు. వింటికొమ్మున బంధించాడు. అనాయాసలాభంచే తనను అదృష్టవంతుడిగా భావించాడు. అడవిలో తిరిగిన బడలికచే ఆకలిదప్పులచే కలత నందినవాడై ఇంటిదారి పట్టాడు.

గ. అథ తే మృగవాయసమూషికాః పరం విషాదముపగతాః తమనుగచ్ఛన్తి స్మ. తతస్తు హిరణ్యకో విలపతి-

శ్లో. ఏకస్య దుఃఖస్య న యావదన్తం
గచ్ఛామ్యహం పారమివార్ణవస్య,
తావద్ద్వితీయం సముపస్థితం మే
ఛిద్రేష్వనర్థా బహులీభవన్తి. 193

అను. ఇది చూచి జింక- కాకి- ఎలుక ఈ మూడూ మిక్కిలి దుఃఖం పొందాయి. వేటకాణ్ణి అనుసరించాయి. అప్పుడు హిర్యణ్యకుడు ఇలా విలపించాడు-

"సముద్రంయొక్క వేరొకతీరంవలె ఒక దుఃఖంయొక్క అంతాన్ని పొందకముందే నాకు మఱియొక దుఃఖం దాపురించింది. ఆపదలందే ఆపదలు అధికంగా వచ్చిపడును." 193

శ్లో. స్వభావజం తు యన్మిత్రం భాగ్యేనైవాఽభిజాయతే,
తదకృత్రిమసౌహార్దమాపత్స్వపి న ముఞ్చతి. 194

అపి చ-

శ్లో. న మాతరి న దారేషు న సోదర్యే న చాత్మజే,
విశ్వాసస్తాదృశః పుంసాం యాదృఙ్మిత్రే స్వభావజే. 195

అను. సహజమిత్రుడు భాగ్యంచేతనే లభిస్తాడు. అట్టివాడి సహజస్నేహం ఆపదలందునూ తొలగిపోదు. 194

మరియూ- "మానవులకు సహజమిత్రుడియందు ఎంత నమ్మకం ఉండునో, అంత నమ్మకం తల్లియందూ, భార్యయందూ, సోదరుడియందూ, పుత్రుడియందూ ఉండదు." 195

గ. ఇతి ముహుర్విచిన్త్య ప్రాహ- 'అహో, మే దుర్దైవమ్. యతః-

శ్లో. స్వకర్మసన్తానవిచేష్టితాని
కాలాన్తరాఽఽవర్తిశుభాఽశుభాని,
ఇహైవ దృష్టాని మయైవ తాని
జన్మాన్తరాణీవ దశాన్తరాణి. 196

అథవా- 'ఇత్థమేవైతత్'-

శ్లో. కాయః సన్నిహితాఽపాయః సమ్పదః పదమాపదామ్,
సమాగమాః సాఽపగమాః సర్వముత్పాది భఙ్గురమ్. 197

అను. ఇట్లు పలుమారులు విచారించి ఇలా అన్నాడు- 'అయ్యో! నా దురదృష్టం (ఏమందును). ఏలననగా-

"పూర్వకర్మసమూహ సంప్రాప్యములూ కాలాంతరభోగ్యశుభాఽశుభరూపాలు అయిన దశలు అన్నీ నేను ఈజన్మలోనే అనుభవించాను." 196

ఇది ఇంతే. "శరీరం క్షణభంగురం. సంపదలు ఆపదలకు నిలయాలు. మిత్రాదిసమాగమాలు అన్నీ వియోగకలితాలు. పుట్టునది అంతా గిట్టునదియే."

గ. పునర్విమృశ్యాఽఽహ-

శ్లో. శోకాఽరాతిభయత్రాణం ప్రీతివిశ్రమ్భభాజనమ్,
కేన రత్నమిదం సృష్టం మిత్రమిత్యక్షరద్వయమ్. 198

శ్లో. మిత్రం ప్రీతిరసాయనం నయనయోరానన్దనం చేతసః
పాత్రం యత్ సుఖదుఃఖయోః సమమిదం పుణ్యాత్మనా లభ్యతే,
యేచాఽన్యే సుహృదః సమృద్ధిసమయే ద్రవ్యాఽభిలాషాఽఽకులాః
తే సర్వత్ర మిలన్తి తత్త్వనికషగ్రావా తు తేషాం విపత్. 199

అను. మరలా విచారించి ఇలా పల్కాడు-

"దుఃఖంనుండియూ శత్రువునుండియూ భయంనుండియూ రక్షించునదియూ, స్నేహానికీ నమ్మకానికీ స్థానం అయినదే అయిన 'మిత్రం' అనే రెండు అక్షరాలను ఏ మహాత్ముడు పుట్టించాడో." 198

మరియూ- 'కన్నులకు ప్రేమ అనే రసాయనం (సిద్ధౌషధం) వంటివాడూ, మనస్సునకు ఆనందదాయకుడూ, సుఖదుఃఖాలలో సమాన భాగస్వామియూ అయిన మిత్రుడు పుణ్యాత్మునకే లభిస్తాడు. ఇక ఐశ్వర్యసమృద్ధి ఉన్నప్పుడు ధనాశచే పీడితులై చేరే మిత్రులు అంతటా లభిస్తారు. అపదయే అట్టివారికి పరీక్షయైన ఒఱపిడిరాయి.' 199

గ. ఇతి బహు విలప్య హిరణ్యకశ్చిత్రాఙ్గ- లఘుపతనకావాహ- "యావదయం వ్యాధో వనాన్న నిఃసరతి తావన్మన్థరం మోచయితుం యత్నః క్రియతామ్"। తావూచతుః- "సత్వరం యథాకార్యముపదిశ" హిరణ్యకో బ్రూతే- 'చిత్రాఙ్గో జలసమీపం గత్వా మృతమివాఽఽత్మానం నిశ్చేష్టం దర్శయతు. కాకశ్చ తస్యోపరి స్థిత్వా చఞ్చ్వా కిమపి విలిఖతు. తదా నూనమేనేన లుబ్ధకేన మృగమాంసార్థినా తత్ర కచ్ఛపం పరిత్యజ్య సత్వరం గన్తవ్యమ్. తతోఽహం మన్థరస్యబన్ధనం ఛేత్స్యామి. సన్నిహితే లుబ్ధకే భవద్భ్యాం పలాయితవ్యమ్."

అను. ఇలా హిరణ్యకుడు పెక్కువిధాల విలపించాడు. పిమ్మట లఘుపతనకుడిని చిత్రాంగుడిని చూచి ఇట్లు చెప్పాడు 'ఈ వేటకాడు ఈ అడవిని దాటిపోకముందే మంథరుణ్ణి విడిపించటానికి ఏదేని ప్రయత్నం చేయాలి' వారిరువురూ అడిగారు 'నీవే కర్తవ్యాన్ని వెంటనే బోధింపుము. అంత హిరణ్యకుడు

ఇట్లు తెల్పాడు "ఇతడు పోయే దారిలో ఏదేని మడుగువద్దకు చిత్రాంగుడు ముందుగా వెళ్లాలి. నీటికి దగ్గరగా చచ్చినట్లు ఏమాత్రం కదలకుండా పరుండాలి. అతడిపైన లఘుపతనకుడు వ్రాలి ముక్కుతో ఏదో గీకుతూ ఉండాలి. అది వేటగాడు చూడగనే మంథరుణ్ణి నేలపై ఉంచును. లేడిమాంసంపై ఆశతో వెంటనే చిత్రాంగుని సమీపింప నెంచును. అతడు అచ్చటినుండి కదలగానే నేను మంథరుని బంధాలను కొరికివేస్తాను. వాడు మీదగ్గరికి వచ్చునంతలో మీరు ఇరువురూ పారిపొండు''.

గ. తతశ్చిత్రాఙ్గ లఘుపతనాభ్యాం శీఘ్రం గత్వా తథాఽనుష్ఠితే సతి స వ్యాధః పరిశ్రాన్తః పానీయం పీత్వా తరోరధస్తాదుపవిష్టః సన్ తథావిధం మృగమపశ్యత్. తతః కచ్ఛపం జలసమీపే నిధాయ కర్తరికామాదాయ ప్రహృష్టమనా మృగాన్తికం చలితః. అత్రాన్తరే హిరణ్యకేన ఆగత్య మన్థరస్య బన్ధం ఛిన్నమ్. ఛిన్నబన్ధనః కూర్మః సత్వరం జలాశయం ప్రవిష్టః. స చ మృగః ఆసన్నం తం వ్యాధం విలోక్యోత్థాయ పలాయితః. ప్రత్యావృత్య లుబ్ధకో యావత్తరుతల మాయాతి తావత్కూర్మ మపశ్యన్నచిన్తయత్ 'ఉచితమేవైతన్మమాఽ సమీక్ష్య కారిణః యతః.

శ్లో. యో ధ్రువాణి పరిత్యజ్య అధ్రువాణి నిషేవతే,
ధ్రువాణి తస్య నశ్యన్తి అధ్రువం నష్టమేవ హి. 200

అను. పిమ్మట చిత్రాంగ లఘుపతనకులు అలాగే చేశారు. అలసిన వేటకాడు మడుగులో నీరు త్రాగాడు. తీరాన ఉండే చెట్టుక్రింద కూర్చున్నాడు. ఎదురుగా అలా ఉండే లేడిని చూచాడు వెంటనే తాబేలును (పెంటికొమ్మున గట్టుకొన్నదానిని) ఆ నీటిదగ్గరనే భూమిపై ఉంచాడు. కత్తి తీసికొని సంతోషంతో లేడి ఉండే చోటుకు కదిలాడు. ఇంతలో హిరణ్యకుడు (ఎలుక) వచ్చాడు. మంథరుడి బంధాలను కొఱకివేశాడు. తోడనే మంథరుడు మడుగులో చొరబడ్డాడు. జింకయు కాకియూ వేటకాడు సమీపించడాన్ని గమనించాయి. జింక పరుగెత్తింది. కాకి ఎగిరిపోయింది. వేటకాడు ఇది గుర్తించాడు. వెనుకకు మరలి

చెట్టువద్దకు వచ్చాడు. తాబేలు లేకపోవడం గ్రహించి ఇలా విచారించాడు. 'ఆలోచనాశూన్యంగా పనిచేసిన నాకు ఇది జరుగడం సముచితమే. ఏలననగా

"ఎవడు (సంప్రాప్త) స్థిరవస్తువును వదలి అప్రాప్తవస్తువునకై ఆశపడి పోవునో - అట్టివాడికి (లబ్ధ) ప్రాప్తవస్తువు చేజారిపోవును. ఇక అప్రాప్తవస్తువు లేనే లేదు గదా." (200)

గ. తతోఽసౌ స్వకర్మవశాన్నిరాశః కటకం ప్రవిష్టః. మన్థరాదయశ్చ సర్వే ముక్తాఽఽపదః స్వస్థానం గత్వా యథాసుఖమాస్థితాః.

అను. అంత వేటకాడు తన కర్మను నిందించుకుంటూ నిరాశతో ఇల్లు చేరాడు. ఇక మంథరుడు మొదలైన మిత్రులు నల్గురు ఆపదను తప్పించుకొన్న వారై తమ నెలవులు చేరారు - సుఖంగా నివసింపదొడగారు.

గ. అథ రాజపుత్రైః సానన్దముక్తమ్ - 'సర్వే శ్రుతవన్తః సుఖినో వయమ్ సిద్ధం నః సమీహితమ్. విష్ణుశర్మోవాచ "ఏతద్భవతామభిలషితమపి సమ్పన్నమ్. అపరమతి ఇదమస్తు.

శ్లో. మిత్రం యాన్తు చ సజ్జనా జనపదై ర్లక్ష్మీః సమాలభ్యతాం
భూపాలాః పరిపాలయన్తు వసుధాం శశ్వత్ స్వధర్మే స్థితాః,
ఆస్తాం మానసతుష్టయే సుకృతినాం నీతిర్నవోఢేవ వః
కల్యాణం కురుతాం జనస్య భగవాంశ్చన్ద్రార్ధచూడామణిః.

ఇతి శ్రీమన్నారాయణ పణ్డిత సఙ్గృహీతః హితోపదేశే మిత్రలాభః సమాప్తః.

అను. అంత రాజపుత్రులు ఆనందమంది ఇలా అన్నారు - 'అందరం ఈ మిత్రలాభకథలు విన్నాము. సుఖం పొందాము. మా కోరిక సిద్ధించింది.' విష్ణుశర్మ ఇట్లు పల్కాడు - 'మీరు అభిలషించిన విధంగానే ఈ మిత్రలాభం తెలుపబడింది. మరియు ఈ క్రింది శుభం సిద్ధించుగాక.

సజ్జనులు మంచిమిత్రులను పొందుదురుగాక. దేశములు (దేశవాసులు)

లక్ష్మీసంపన్నత నొందును గాక. ప్రభువులు నిత్యం స్వధర్మనిరతులై భూమిని పాలింతురుగాక. ఈ నీతి నవవధువువలె సజ్జనులకు సంతోషం గల్గించుగాక చంద్ర - కలా శిరోమణియైన భగవానుడు శివుడు మానవులకు శుభములను అనుగ్ర హించుగాక.

ఇది శ్రీమన్నారాయణ పండిత సంగృహీతమైన హితోపదేశ మిత్ర లాభమునకు శ్రీ జీరెడ్డి బాలచెన్నారెడ్డి రచించిన ఆంధ్రానువాదం సమాప్తం.

శుభం

ఓం

హితోపదేశః - సుహృద్భేదః

హితోపదేశం - సుహృద్భేదం

గ. అథ రాజపుత్రా ఊచుః - 'ఆర్య మిత్రలాభః శ్రుతస్తావ దస్మాభిః. ఇదానీం సుహృద్భేదం శ్రోతుమిచ్ఛామః". విష్ణుశర్మోవాచ- 'సుహృద్భేదం తావచ్ఛృణుత యస్యాయ మాద్యః శ్లోకః.

శ్లో. వర్ధమానో మహాన్ స్నేహో మృగేన్ద్రవృషయోర్వనే,
పిశునేనాతిలుబ్ధేన జమ్బుకేన వినాశితః. 1

అను. అంత రాజపుత్రులు ఇలా అడిగారు - 'ఆర్యా! మిత్రలాభం విన్నాం. ప్రస్తుతం మిత్రభేదాన్ని వినదలచాము'. విష్ణుశర్మ ఇట్లు చెప్పాడు - 'మిత్రభేదం వినుడు.

దాని మొదటిశ్లోకం ఇది. (శ్లోకభావం.)

"ఒక అడవిలో సింహానికి వృషభానికి మైత్రి ప్రవర్ధమానంగా ఉంది. చాడీకోరూ దురాశాయుక్తం అయిన ఒక నక్క వాటి మైత్రిని నాశం చేసింది".

గ. రాజపుత్రైరుక్తమ్ - 'కథమేతత్'? విష్ణుశర్మా కథయతి- "అస్తి దక్షిణాపథే సువర్ణవతీ నామ నగరీ. తత్ర వర్ధమానో నామ వణిజ్నివసతి తస్య ప్రచురేఽపి విత్తేఽపరాన్ బన్ధూ నతిసమృద్ధాన్ సమీక్ష్య పునరర్థవృద్ధిః కరణీయా ఇతి మతిర్బభూవ. యతః.

శ్లో. అధోఽధః పశ్యతః కస్య మహిమా నోపచీయతే,
ఉపర్యుపరి పశ్యన్తః సర్వ ఏవ దరిద్రతి. 2

అను. రాజపుత్రులు అన్నారు "ఇది ఎట్లు?" విష్ణుశర్మ ఇలా చెప్ప సాగాడు.

దక్షిణదేశంలో సువర్ణవతి అనే నగరం ఉంది. అందు వర్ధమానుడు అనే వైశ్యుడు నివసిస్తున్నాడు. అతనివద్ద అధికంగా ధనం ఉంది. అయినా తనకంటె ధనవంతులైన బంధువులను చూచి ఇంకా అధికంగా ధనం సంపాదించాలి - అనే కోరిక గల్గింది. ఏలనన తనకంటె క్రిందివారిని చూచేవాడు ఎవడు వృద్ధిలో ఉండడు. అనగా వారికంటె ఇతడు తనను గొప్పగా తలంచును అని భావం. అలాగే తమకంటే ఎక్కువవారిని చూచేవారు అందరూ దరిద్రులే. అనగా ఎక్కువ తక్కువ అనే భావాలు సాపేక్షములు అని సారాంశం. (2)

అపరఞ్చ

శ్లో. బ్రహ్మహాఽపి నరః పూజ్యో యస్యాఽస్తి విపులం ధనమ్,
శశినస్తుల్యవంశోఽపి నిర్ధనః పరిభూయతే. 3

అన్యచ్చ -

శ్లో. అవ్యవసాయినమలసం దైవపరం సాహసాచ్చ పరిహీనమ్,
ప్రమదేవ హి వృద్ధపతిం నేచ్ఛత్యుపగూహితుం లక్ష్మీః. 4

అను. ఇంకనూ "అధికంగా ధనం ఉండేవాడు బ్రహ్మహత్య చేసినవాడైనా పూజనీయుడు అగును. ధనహీనుడు చంద్రునితో సమానమైన వంశంలో పుట్టినా అవమానం పొందును." (3)

మరియూ - "లక్ష్మి సాహసహీనుడై అంతా దైవం అదృష్టం అనుచూ, ఎలాటి ప్రయత్నం చేయక, సోమరిగా ఉండేవానిని - యువతి ముసలిమగడిని వలె కౌగలింపదలంపదు." (4)

కిఞ్చ

శ్లో. ఆలస్యం, స్త్రీసేవా సరోగతా జన్మభూమివాత్సల్యమ్,
సన్తోషో భీరుత్వం షడ్ వ్యాఘాతా మహత్త్వస్య. 5

యతః

శ్లో. సమ్పదా సుస్థిరమ్మన్యో భవతి స్వల్పయాఽపి యః,
కృతకృత్యో విధిర్మన్యే న వర్ధయతి తస్య తామ్. 6

అను. మరియూ- "సోమరితనం, స్త్రీవ్యసనం, అనారోగ్యం, జన్మభూమిపై ప్రేమ, (=జన్మభూమిని వదలలేకపోవడం) సంతోషం, భయం, అనే ఈ ఆరూ అభివృద్ధికి ఆటంకాలు." 5

ఏలనన- "ఎవడు అల్పసంపదచేతనే తనను సుస్థిరసంపద గలవాడినిగా తలంచునో అట్టివాడి భాగ్యం అంతటితో అగుతుంది- ఇక వాణ్ణి వృద్ధి నొందింపదు." 6

గ. అపరఞ్చ-

శ్లో. నిరుత్సాహం నిరానన్దం నిర్వీర్యమరినన్దనమ్,
మా స్మ సీమన్తినీ కాచిజ్జనయేత్ పుత్రమీదృశమ్. 7

తథా చోక్తమ్-

శ్లో. అలబ్ధం చైవ లిప్సేత లబ్ధం రక్షేదవక్షయాత్,
రక్షితం వర్ధయేత్ సమ్యగ్ వృద్ధం తీర్థేషు నిక్షిపేత్. 8

అను. "ఉత్సాహం ఆనందం పరాక్రమం మొదలైన సుగుణాలు లేనివాడూ, అందువలననే శత్రువులకు ఆనందం గల్గించేవాడూ అయిన పుత్రుణ్ణి ఏ యువతియు ప్రసవించకుండుగాక." 7

అందువలననే విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు-

"లభించనిదాన్నే కోరవలెను-లభించినదాన్ని (చోరాది) హాని నుండి రక్షించాలి. రక్షించినదాన్ని అభివృద్ధి నొందించాలి. అలా అభివృద్ధమైన సంపదను పుణ్యకార్యాలకు వినియోగించాలి."

గ. యతోఽలబ్ధమిచ్ఛతోఽర్థయోగాదర్థస్య ప్రాప్తిరేవ. లబ్ధస్యాఽప్యరక్షితస్య నిధేరపి స్వయం వినాశః. అపి చాఽవర్ధమానశ్చాఽర్థః

కాలే స్వల్పవ్యయేఽప్యఞ్జనవత్ క్షయమేతి. అనుపభుజ్యమానశ్చ నిష్ప్రయోజన ఏవ సః. తథా చోక్తమ్-

శ్లో. ధనేన కిం యో న దదాతి నాఽశ్నుతే
బలేన కిం యశ్చ రిపూన్నబాధతే,
శ్రుతేన కిం యో నచ ధర్మమాచరేత్
కిమాత్మనా యో న జితేన్ద్రియో భవేత్. 9

అను. ఏలనన- లభించని ధనాన్ని కోరేవాడికి (తగిన యత్నం వలన) ధనప్రాప్తియే గలదు. లబ్ధం అయినది నిధియైనా అరక్షితం అయినచో స్వయంగానే (ఖర్చు చేయకున్నా) చోరాదులవలన నశిస్తుంది. ఇక వృద్ధి నొందింపక అలాగే ఉంచినచో చిన్న చిన్న ఖర్చులవల్లనూ కాటుకవలె (క్రమంగా) తగ్గిపోతుంది. అలా క్షయం అగును అని తలంచి అనుభవించక ఉంచినచో ఆ ధనం నిరర్థకమే అగును. పెద్దలు ఇలా చెప్పారు-

"దానం చేయడానికి తాను అనుభవించడానికి ఉపయోగపడని ధనం ఎందులకు? శత్రువులను బాధించనివాని బలం ఎందులకు? ధర్మాచరణ లేని శాస్త్రజ్ఞానం ఎందులకు? ఇంద్రియనిగ్రహం లేనివాని ఆత్మజ్ఞానం ఎందులకు?" 9

యతః-

శ్లో. జలబిన్దునిపాతేన క్రమశః పూర్యతే ఘటః,
స హేతుః సర్వవిద్యానాం ధర్మస్య చ ధనస్య చ. 10

శ్లో. దానోపభోగరహితా దివసా యస్య యాన్తి వై,
స కర్మకారభస్త్రేవ శ్వసన్నపి న జీవతి. 11

అను. ఏలననగా- "క్రమంగా నీరు బొట్టుబొట్టుగా పడడంచే కడవ నిండుతూ ఉంది. అలాగే సర్వవిద్యలనూ, ధర్మాన్ని, ధనాన్ని క్రమపద్ధతిలో అభివృద్ధి నొందించాలి." 10

ఎవని దినాలు- "దానం, ఉపభోగం (ధనానుభవం) లేనివై గడుస్తాయో, అట్టివాడు కమ్మరివాడి తోలుతిత్తివలె ఊపిరి (గాలి) పీల్చుచున్ననూ- చచ్చిన వాడితో సమానం." 11

గ. ఇతి సఞ్చిన్త్య నందక- సఞ్జీవకనామానౌ వృషభౌ ధురి నియోజ్య శకటం నానావిధద్రవ్యపూర్ణం కృత్వా వాణిజ్యేన గతః కాశ్మీరం ప్రతి. అన్యచ్చ—

శ్లో. అఞ్జనస్య క్షయం దృష్ట్వా వల్మీకస్య చ సఞ్చయమ్,
అవన్ధ్యం దివసం కుర్యాద్దానాధ్యయనకర్మసు. 12

యతః-

శ్లో. కోఽతిభారః సమర్థానాం కిం దూరం వ్యవసాయినామ్,
కో విదేశః సవిద్యానాం కః పరః ప్రియవాదినామ్. 13

అను. ఇలా ఆ వైశ్యుడు (వర్ధమానుడు) తలంచాడు- (అచ్చట లభించే) పలురకాలైన వస్తువులచే బండిని నింపాడు. బండిని లాగుటకు నందక-సంజీవకములు అనే ఎద్దులను కట్టాడు. వ్యాపారార్థియై కాశ్మీరదేశదిశగా పయనం సాగించాడు. 12

మరియూ- "అల్పంగా వాడబడినా కాటుక దినదినానికి తగ్గిపోవడం, అలాగే పుట్ట అల్పంగానైనా దినదినానికి వృద్ధిపొందడం గమనించి మానవుడు విద్యాభ్యాసం, దానం అనే కర్మలచే ప్రతిదినాన్ని సఫలం చేయాలి."

ఏలనన- ''సమర్థుడైనవాడికి ఏ పనీ భారంగా ఉండదు. పరిశ్రమించేవారికి దూరదేశం ఏదీ కాదు. విద్వాంసులకు ఏదీ విదేశం గాదు. మృదుమధురంగా మాట్లాడేవారికి ఎవరూ శత్రువులు (పరాయివారు) గారు.'' 13

గ. అథ గచ్ఛతస్తస్య సుదుర్గనామ్ని మహారణ్యే సఞ్జీవకో భగ్నజానుర్నిపతితః. తమాలోక్య వర్ధమానోఽచిన్తయత్-

శ్లో. కరోతు నామ నీతిజ్ఞో వ్యవసాయమితస్తతః,
ఫలం పునస్తదేవాఽస్య యద్విధేర్మనసి స్థితమ్. 14

కిన్తు-

శ్లో. విస్మయః సర్వథా హేయః ప్రత్యూహః సర్వకర్మణామ్,
తస్మాద్విస్మయముత్సృజ్య సాధ్యే సిద్ధిర్విధీయతామ్. 15

అను. అలా పోవుచుండగా సుదుర్గం అనే పెద్ద అడవి వచ్చింది. అచ్చట సంజీవకుడు మోకాలు విఱగడంతో క్రిందబడినాడు. అతణ్ణి గాంచి వర్ధమానుడు ఇలా విచారించాడు-

"మానవుడు నీతిచతురుడై ఇటు నటు తన ప్రయత్నం (ఎంతయినా)చేయుగాక. కానీ విధాత మనస్సులో ఉండే ఫలమే అతడికి లభిస్తుంది."

మరి ఏమన-''విస్మయం (ఆశ్చర్యం - తద్వారా తొందరపాటు) పూర్తిగా విడిచిపెట్టాలి. అన్ని పనులకు విఘ్నం సాధారణం. అందువల్ల తొందరపాటును వీడి కార్యంలో సిద్ధిని పొందాలి."

గ. ఇతి సఞ్చిన్త్య సఞ్జీవకం తత్ర పరిత్యజ్య వర్ధమానః పునః స్వయం ధర్మపురం నామ నగరం గత్వా మహాకాయమన్యం వృషభమేకం సమానీయ ధురి నియోజ్య చలితః. తతః సఞ్జీవకోఽపి కథం కథమపి ఖురత్రయే భరం కృత్వోత్థితః.

యతః-

శ్లో. నిమగ్నస్య పయోరాశౌ పర్వతాత్ పతితస్య చ,
తక్షకేణాఽపి దష్టస్య ఆయుర్మర్మాణి రక్షతి. 16

అను. ఇలా అతడు(వర్ధమానుడు) విచారించాడు. సంజీవకుణ్ణి అచ్చటనే వదిలాడు. స్వయంగా (దాపున ఉండే) ధర్మపురం అనే నగరానికి పోయాడు. అచ్చట బలిసిన మఱియొక ఎద్దును ఖరీదుచేసి తెచ్చాడు. దానిని కాడికి కట్టాడు. మరల ప్రయాణం సాగించాడు. పిమ్మట సంజీవకుడు సైతం ఎంతో కష్టంమీద మూడు కాళ్ళపై బరువు మోపి లేచాడు. ఏలనన-

''సముద్రంలో మునిగినా, పర్వతశిఖరంనుండి పడినా, తక్షకుడు కఱచినా ఆయువు ఉన్నచో ప్రాణములు రక్షింపబడును. (బ్రతుకును).''

శ్లో. నాఽకాలే మ్రియతే జన్తుర్విద్ధః శరశతైరపి,
కుశాఽగ్రేణైవ సంస్పృష్టః ప్రాప్తకాలో న జీవతి. 17

శ్లో. అరక్షితం తిష్ఠతి దైవరక్షితం
సురక్షితం దైవహతం వినశ్యతి,
జీవత్యనాథోఽపి వనే విసర్జితః
కృతప్రయత్నోఽపి గృహే న జీవతి. 18

అను. "నూరు బాణాలచే కొట్టబడినా కాలం రానిదే ఏ ప్రాణీ చావదు. పోగాలం దాపురిస్తే దర్భముల్లు గ్రుచ్చుకొన్నా బ్రతుకడు." 17

"(మానవాదులు) రక్షింపకపోయినా దైవరక్షితం జీవిస్తుంది. ఎంతగా సురక్షితం అయినా దైవహతం నశిస్తుంది. అడవిలో విడువబడిన దిక్కులేని ప్రాణియూ బ్రతుకుతుంది. జాగ్రత్తగా ఇంటిలో ఉన్నవాడు సైతం జీవించడం లేదు.'' 18

గ. తతో దినేషు గచ్ఛత్సు సఞ్జీవకః స్వేచ్ఛాఽఽహారం కృత్వాఽరణ్యం భ్రామ్యన్ హృష్టపుష్టాఙ్గో బలవన్ననాద. తస్మిన్ వనే పిఙ్గలక నామా సింహః స్వభుజోపార్జితరాజ్యసుఖ మనుభవన్నివసతి.

తథా చోక్తమ్

శ్లో. నాఽభిషేకో న సంస్కారః సింహస్య క్రియతే మృగైః,
విక్రమార్జితరాజ్యస్య స్వయమేవ మృగేన్ద్రతా. 19

అను. అలా కొన్ని దినాలు గడిచాయి. సంజీవకుడు స్వేచ్ఛగా ఆహారం తింటూ అడవిలో తిరుగాడసాగాడు. క్రమంగా అతడి అవయవాలు బలం పుంజుకొన్నాయి. అందుచే బిగ్గరగా ఱంకెలు వేయసాగాడు. ఆ అడవిలో పింగలకుడు అనే సింహం నివసిస్తూంది. అది భుజబలంచే తక్కిన మృగాలను జయించి ఆ అడవికి ప్రభువై విరాజిల్లుతుంది.

విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు-

"అడవిలోని జంతువులచే సింహానికి అభిషేకం గాని ఇతరసంస్కారం గాని చేయబడలేదు. అయినా అది పరాక్రమంవల్లనే మృగరాజు అయి రాజ్యం పాలిస్తూంది."

గ. స చైకదా పిపాసాऽऽకులితః పానీయం పాతుం యమునా కచ్ఛమగచ్ఛత్. తేన చ తత్ర సింహేనాऽననుభూతపూర్వక మకాల ఘనగర్జితమివ సఞ్జీవకనాదితమశ్రావి. తచ్ఛ్రుత్వా పానీయమపీత్వా స చకితః పరివృత్య స్వస్థానమాగత్య కిమిదమిత్యాలోచయంస్తూష్ణీం స్థితః. స చ తథావిధః కరటక-దమనకాభ్యామస్య మన్త్రిపుత్రాభ్యాం దృష్టః. తం తథావిధం దృష్ట్వా దమనకః కరటకమాహ- 'సఖే కరటక! కిమిత్యయముదకార్థీ స్వామీ పానీయమపీత్వా సచకితో మన్దంమన్దమవ తిష్ఠతే'?

అను. ఆ పింగలకుడు (సింహం) మిక్కిలి దప్పికచే కలత నొందాడు. నీరు త్రాగడానికై యమునాతీరానికి వచ్చాడు. ఇంతకు ముందు ఎన్నడూ అనుభవంలో లేనిదీ అకాలమేఘగర్జనవంటిదీ అయిన సంజీవకుడి ఱంకెను విన్నాడు. వెంటనే చకితుడు అయ్యాడు- నీరు త్రాగకయే వెనుకకు మరలాడు. తన నివాసం చేరాడు- 'ఇది ఏమిటా'అని ఆలోచిస్తూ మౌనం వహించాడు. అలా ఉండే అతణ్ణి అతడి మంత్రిపుత్రులైన కరటకుడు దమనకుడు చూచారు. అప్పుడు దమనకుడు కరటకునితో ఇలా అన్నాడు-

'మిత్రమా ! కరటకా ! దాహం గొన్న ప్రభువు నీరు త్రాగకయే మెల్లి మెల్లగా భ్రాంతుడై వెనుకకు వచ్చి ఎందుకు కూర్చున్నాడు'.

గ. కరటకో బ్రూతే- 'మిత్ర దమనక ! అస్మన్మతేనాऽస్య సేవైవ న క్రియతే ! యది తథా భవతి తర్హి కిమనేన స్వామిచేష్టానిరూపణేనాऽస్మాకమ్. యతోऽనేన రాజ్ఞా వినాऽపరాధేన చిరమవధీరితాభ్యామావాభ్యాం మహద్దుఃఖమనుభూతమ్.

శ్లో. సేవయా ధనమిచ్ఛద్భిః సేవకైః పశ్య యత్కృతమ్,
స్వాతన్త్ర్యం యచ్ఛరీరస్య మూఢైస్తదపి హారితమ్. 20

అను. కరటకుడు ఇలా సమాధానం చెప్పాడు- 'మిత్రమా, దమనకా! నా అభిప్రాయం ప్రకారం మనం ఇప్పుడు అతని సేవలో లేము. అలాంటప్పుడు మనం అతడి ఆకారవికారాదులను గమనించడం దేనికి ? చాలకాలం క్రిందటనే

ఇతడు మనలను అపరాధం లేకయే అవమానించాడు. అందుచే గొప్ప దుఃఖం అనుభవించాము.

"ధనాశచే సేవావృత్తిలో ఉండే సేవకులు చేసేది చూడుము. ఆ మూర్ఖులు శరీరానికి ఉండే ఆ కొద్దిపాటి స్వేచ్ఛను సైతం పోగొట్టుకున్నారు." 20

శ్లో. శీతవాతాऽऽతపక్లేశాన్ సహన్తే యాన్ పరాశ్రితాః,
తదంశేనాऽపి మేధావీ తపస్తప్త్వా సుఖీ భవేత్. 21

అన్యచ్చ-

శ్లో. ఏతావజ్జన్మసాఫల్యం యదనాయత్తవృత్తితా,
యే పరాధీనతాం యాతాస్తేవై జీవన్తి కే మృతాః. 22

అను. "పరాధీనులైనవారు చలి గాలి ఎండ మొదలైన ఏ దుఃఖాలను అనుభవిస్తూన్నారో- వాటిలో అంశమాత్రమైనా సహించి మేధావి అయినవాడు తపస్సు చేస్తే పరమసుఖం పొందును." 21

మరియూ-"జీవనార్థం(భుక్తికై) పరాధీనుడు కాక ఉండుటయే ఈ జన్మకు సఫలత అనబడును. పరాధీనులను జీవించినట్లు తలంచినచో ఇక చచ్చినవారు ఎవరు?" 22

గ. అపరఞ్చ-

శ్లో. ఏహి గచ్ఛ పతోత్తిష్ఠ వద మౌనం సమాచర,
ఏవమాశాగ్రహగ్రస్తైః క్రీడన్తి ధనినోऽర్థిభిః. 23

కిఞ్చ—

శ్లో. అబుధైరర్థలాభాయ పణ్యస్త్రీభిరివ స్వయమ్,
ఆత్మా సంస్కృత్య సంస్కృత్య పరోపకరణీకృతః. 24

అను. "రమ్ము; పొమ్ము; కూర్చుండుము; లెమ్ము; మాట్లాడుము; మౌనంగా ఉండుము (నోరు మూసుకొనుము)- ఇత్యాదిగా ధనాశతో చేరిన సేవకులతో ధనికులు క్రీడిస్తారు." 23

మరియూ- "మూర్ఖులైనవారు వేశ్యవలె తమ్ము తాము స్వయంగా అలంకరించుకొని ఇతరులకు (ధనికులకు) ఉపయోగపడునట్లు చేస్తున్నారు."

కిఞ్చ-

శ్లో. యా ప్రకృత్యైవ చపలా నిపతత్యశుచావపి,
స్వామినో బహుమన్యన్తే దృష్టిం తామపి సేవకాః. 25

అను. ఇంకనూ- "చపలం, అపవిత్రవస్తువుపై పడునదీ అయిననూ ప్రభువుయొక్క దృష్టిని సేవకులు గొప్పగా తలుస్తారు." 25

అపరఞ్చ-

శ్లో. మౌనాన్మూర్ఖః ప్రవచనపటుర్వాతులో జల్పకో వా
క్షాన్త్యా భీరుర్యది న సహతే ప్రాయశో నాఽభిజాతః,
ధృష్టః పార్శ్వే వసతి నియతం దూరతశ్చాప్రగల్భః
సేవాధర్మః పరమగహనో యోగినామప్యగమ్యః. 26

అను. మరియూ- "సేవకుడు అయినవాడు మౌనంగా ఉన్నచో మూర్ఖుడుగాను, నేర్పుగా మాట్లాడేవాడు అయినచో వదరుపోతుగా గాని లేక అసందర్భ ప్రలాపిగా గానీ, సహనశీలుడు అయినచో పిఱికిపందగాను, సహనంలేనివాడు అయినచో నీచకులజాతుడుగాను, దగ్గరగా ఉన్నచో మర్యాదాహీనుడుగాను, దూరంగా ఉన్నచో సిగ్గరిగాను, యజమానుచే తలంపబడును. అందుచే సేవా ధర్మం గ్రహించడానికి అలవికానిది. యోగులకునూ అగమ్యమైంది." 26

గ. విశేషతశ్చ-

శ్లో. ప్రణమత్యున్నతిహేతోర్జీవితహేతోర్విముఞ్చతి ప్రాణాన్,
దుఃఖీయతి సుఖహేతోః కో మూఢః సేవకాదన్యః. 27

అను. విశేషించి "సేవకుడు యజమానుడి అభివృద్ధికై (తద్ద్వారా తనకు ఉన్నతిని భావించి) ప్రణమిల్లుచున్నాడు. అతడి జీవితానికై (అతడు జీవిస్తే తనకు జీవనోపాధి ఉండుననే భావంతో) ప్రాణాలు అర్పిస్తున్నాడు. అతడి సుఖానికై (అతడు సుఖంగా ఉంటే తనకు సుఖం లభిస్తుంది అనే భావంతో), తాను దుఃఖం అనుభవిస్తాడు. ఇతడికంటె మూర్ఖుడు ఎవడు ఉన్నాడు?"

గ. దమనకో బ్రూతే- 'మిత్రః సర్వథా మనసాఽపి నైతత్కర్తవ్యమ్.

యతః

శ్లో. కథం నామ న సేవ్యన్తే యత్నతః పరమేశ్వరాః,
అచిరేణైవ యే తుష్టాః పూరయన్తి మనోరథాన్. 28

అన్యచ్చ పశ్య-

శ్లో. కుతః సేవావిహీనానాం చామరోద్ధూతసమ్పదః,
ఉద్దణ్డధవలచ్ఛత్రం వాజివారణవాహినీ. 29

అను. దమనకుడు ఇలా చెప్పాడు-'మిత్రమా! ఏవిధంగానైనా మనస్సులో నైతం ఇలాటి ఆలోచన చేయరాదు. ఏలనన-

"సంతుష్టులై స్వల్పకాలంలోనే అభిమతములను ఐశ్వర్యవంతులు (పరమేశ్వరులు) తీర్చెదరు. ఇట్టివారిని ఎలా సేవింపక ఉండాలి?" 28

మరియు చూడుము-"సేవచేయనివారికి, వింజామరలతోడి సంపదలు, ఎత్తైన కఱ్ఱగల తెల్లని గొడుగు, గుఱ్ఱాలు, ఏనుగులు గల సేన ఎలా లభిస్తాయి." 29

గ. కరటకో బ్రూతే- 'తథాపి కిమనేనాఽస్మాకం వ్యాపారేణ? యతోఽవ్యాపారేషు వ్యాపారః సర్వథా పరిహరణీయః; పశ్య-

శ్లో. అవ్యాపారేషు వ్యాపారం యో నరః కర్తుమిచ్ఛతి,
స భూమౌ నిహతః శేతే కీలోత్పాటీవ వానరః. 30

దమనకః పృచ్ఛతి- 'కథమేతత్'? కరటకో బ్రూతే-

అను. కరటకుడు అన్నాడు- 'అయినా మనకు ఇందులో జోక్యం ఎందులకు? జోలిమాలిన పనులు సర్వదా పరిత్యజించాలి. చూడుము- అక్కరలేని పనులందు తలదూర్చువాడు మేకును పెఱికిన కోతివలె గాయపడి మరణిస్తాడు.'

దమనకుడు అడిగాడు- "అది ఎట్లు?.... ఆ కథ తెలుపుము"?

కరటకుడు ఇలా చెప్పసాగాడు-

1. కీలోత్పాటి వానర కథా

(మేకును పెఱికిన కోతికథ)

గ. అస్తి మగధదేశే ధర్మాఽరణ్య సన్నిహితవసుధాయాం శుభ దత్త నామ్నా కాయస్థేన విహారః కర్తుమారబ్ధః. తత్ర కరపత్ర దార్య మాణైక స్తమ్భస్య కియద్దూర స్ఫాటితస్య కాష్ఠఖణ్డ ద్వయమధ్యే కీలకః సూత్రధారేణ నిహితః. తత్ర బలవాన్ వానరయూథః క్రీడన్నాగతః. ఏకో వానరః కాలప్రేరిత ఇవ తం కీలకం హస్తాభ్యాం ధృత్వోపవిష్టః. తత్ర తస్య ముష్కద్వయం లమ్బమానం కాష్ఠఖణ్డద్వయాఽభ్యన్తరే ప్రవిష్టమ్. అనన్తరం స చ సహజ చపలతయా మహతా ప్రయత్నేన తం కీలక మాకృష్టవాన్. ఆకృష్టే చ కీలకే చూర్ణితాఽణ్డద్వయః పఞ్చ త్వం గతః. అతోఽహం బ్రవీమి-'అవ్యాపారేషు వ్యాపార' మిత్యాది.

అను. మగధదేశంలో ధర్మారణ్యం ఉంది. దానికి సమీపప్రాంతమున శుభ దత్తుడు అనే కాయస్థుడు బౌద్ధవిహారం కట్టించ నారంభించాడు. అందులకు గాను వడ్రంగులు ఒక స్తంభం కోయుచున్నారు. కొంతదూరం స్తంభాన్ని కోసినారు. [ఇంతలో మధ్యాహ్న భోజనసమయం అయింది] భోజనానికి పోతూ వడ్రంగి ఒకడు స్తంభంయొక్క చీలికలమధ్య ఒక మేకును ఉంచాడు. ఇంతలో అచ్చటికి పెద్ద కోతుల గుంపు గంతులు వేస్తూ వచ్చింది. వాటిలో ఆయువు మూడిన ఒక కోతి మేకు ఉంచిన స్తంభంవద్దకు వచ్చింది - స్తంభం చీలికల నడుమ అండములు పడునట్లుగా కూర్చుంది. సహజచాపల్యంచే మేకును రెండు చేతులతో పట్టుకొంది. దాన్ని ఊపుతూ బలంగా పైకి లాగింది. మేకు ఊడి రాగానే చీలికలనడుమ ఉండే దాని వృషణాలు నజ్జునజ్జు అయిపోయాయి. విల విల తన్నుకుంటూ అది చచ్చింది. అందుచే అక్కరలేని పనులందు తల దూర్చరాదు' అని నేను చెప్పుతున్నాను.

గ. దమనకో బ్రూతే - 'తథాపి స్వామి చేష్టానిరూపణం సేవ కేనాఽవశ్యం కర్తవ్యమ్.' కరటకో బ్రూతే -"సర్వస్మిన్నేవాఽధికారే

య ఏవ నియుక్తః ప్రధానమన్త్రీ స కరోతు. యతోఽనుజీవినా పరాధి కార చర్చా సర్వథా న కర్తవ్యా. పశ్య.

శ్లో. పరాధికారచర్చాం యః కుర్యాత్ స్వామిహితేచ్ఛయా,
స విషీదతి చీత్కారాత్ గర్దభస్తాడితో యథా. 31

దమనకః పృచ్ఛతి-"కథమేతత్" కరటకో బ్రూతే-

అను. దమనకుడు ఇలా అన్నాడు -'అయినా సేవకుడు ప్రభువుయొక్క చేష్టలను తప్పక పరిశీలిస్తూ ఉండాలి' అందుకు కరటకుడు ఇలా చెప్పాడు 'అన్ని అధికారాలతో నియమింపబడిన ప్రధానమంత్రి ఉన్నాడు. అతడే ఆ పని చేస్తాడు. సేవకుడైనవాడు ఇతరుల అధికారాలనుగురించి ఎప్పుడూ చర్చింప రాదు. చూడుము.

"ప్రభుహితం గోరి సేవకుడెవడేని ఇతరుల అధికారంలో జోక్యం పెట్టు కొన్నచో ఓండ్ర పెట్టిన గాడిదవలె చావుదెబ్బలు తిని చచ్చును."

దమనకుడు అడిగాడు -'అది ఎట్లు' కరటకుడు ఇలా చెప్పాడు.

2 చీత్కార కారి గర్దభకథా

[ఓండ్ర పెట్టిన గాడిద కథ]

గ. అస్తి వారాణస్యాం కర్పూరపటకో నామ రజకః. స రాత్రౌ గాఢనిద్రాయాం ప్రసుప్తః. తదనన్తరం తద్గృహద్రవ్యాణి హర్తుం చౌరః ప్రవిష్టః. తస్య ప్రాఙ్గణే గర్దభో బద్ధస్తిష్ఠతి. కుక్కురశ్చోప విష్టోఽస్తి అథ గర్దభః శ్వానమాహ-"సఖే భవతస్తావదయం వ్యాపారః. తత్కిమితి త్వముచ్చైః శబ్దం కృత్వా స్వామినం న జాగరయసి?" కుక్కురో బ్రూతే. "భద్ర మమ నియోగస్య చర్చా త్వయా న

కర్తవ్యా. త్వమేవ కిం న జానాసి యథా తస్యాఽహర్నిశం గృహ రక్షాం కరోమి యతోఽయం చిరాన్నిర్వృతో మమోపయోగం న జానాతి. తేనాఽధునాఽపి మమాఽఽహారదానే మన్దాదరః. యతో వినా విధుర దర్శనం స్వామిన ఉపజీవిషు మన్దాదరా భవన్తి'.

అను. వారాణసిలో కర్పూరపటకుడు అనే చాకలి ఉన్నాడు. ఒకనాడు రాత్రి వాడు గాఢమైన నిద్రలో మునిగాడు. అప్పుడు ఒకానొక దొంగ అతని యింటిలోని వస్తువులను అపహరించడానికి వచ్చాడు. ఇంటిముంగిట గాడిద కట్టివేయబడి ఉంది. కుక్క కూర్చొని ఉంది. గాడిద కుక్కతో ఇలా అంది - 'మిత్రమా ! ఇది నీపనియే గదా ఎందుకు నీవు బిగ్గరగా మొఱిగి యజమానుని మేల్కొల్పవు ?' కుక్క ఇలా బదులు పల్కింది. 'శుభమూర్తీ నా అధికారాన్ని గుఱించి నీవు చర్చించరాదు. నీవు గమనిస్తూనే ఉన్నావు గదా ! నేను రేయి అనక పగలు అనక నిత్యం స్వామి ఇంటిని కాపాడుతూ ఉన్నాను. అందువల్ల స్వామి నిశ్చింతగా ఉన్నాడు. అయినా ఇతడు నా ఉపయోగం గుర్తించడం లేదు. ఇప్పుడు నాకు తిండి పెట్టడానికి సైతం శ్రద్ధ లేదు. కష్టం అనుభవించనిచో ప్రభువులు సేవకులయెడ అశ్రద్ధతో ఉంటారు.'

గ. గర్దభో బ్రూతే - శృణు రే బర్బర !

శ్లో. యాచతే కార్యకాలే యః స కిం భృత్యః స కిం సుహృత్?
శ్వా బ్రూతే
'భృత్యాన్ సమ్భావయేద్యస్తు కార్యకాలే స కిం ప్రభుః. 32

యతః

శ్లో. ఆశ్రితానాం భృతౌ స్వామిసేవాయాం ధర్మసేవనే,
పుత్రస్యోత్పాదనే చైవ న సన్తి ప్రతిహస్తకాః. 33

అను. గాడిద ఇలా అంది- 'ఓరీ నీచుడా వినుము. ఆపదలో ఉండే యజమానుని ఏవేని కోరే సేవకుడు మంచి సేవకుడు గాదు. అటులనే ఆపదలో ఉండే మిత్రుని కోరే మిత్రుడు మంచిమిత్రుడు గాదు." కుక్క చెప్పింది - 'అవసరం గల్గినప్పుడు (మాత్రం) సేవకులను ఆదరించేవాడు నీచుడైన ప్రభువు.

ఏలననగా "ఆశ్రితులను రక్షించడం, ప్రభువును సేవించడం, ధర్మాన్ని ఆచరించడం - సంతానాన్ని పుట్టించడం - అనే ఈ నాలుగు పనులు ఎవరికి వారు స్వయంగా చేయదగినవి. ప్రతినిధులద్వారా చేయింపదగినవి గాదు." (33)

గ. తతో గర్దభః సకోప మాహ-"అరే దుష్టమతే పాపీయాంస్త్వం యద్విపత్తౌ స్వామికార్యే ఉపేక్షాం కరోషి. భవతు తావత్. యథా స్వామీ జాగరిష్యతి, తన్మయా కర్తవ్యమ్ యతః -

శ్లో. పృష్ఠతః సేవయేదర్కం జఠరేణ హుతాశనమ్,
స్వామినం సర్వభావేన పరలోకమమాయయా". 34

ఇత్యుక్త్వాఽతీవ చీత్కారశబ్దమకరోత్.

అను. అంతట గాడిద కోపంతో ఇలా పల్కింది-'ఓరీ దుష్టబుద్ధీ : నీవు మిక్కిలి పాపాత్ముడవు. అందువల్లనే ఆపదలో స్వామికార్యాన్ని ఉపేక్షిస్తున్నావు. కానిమ్ము, స్వామి మేల్కొనునట్లు నేను చేస్తాను. ఏలననగా

"ఎండ వీపునకు తగులునట్లుగా సూర్యుణ్ణి సేవించాలి. పొట్టకు వేడి తగులునట్లు అగ్నిని సేవించాలి. యజమానుడిని సర్వవిధాల సేవించాలి. పరలోకాన్ని మాయ వదలి సేవించాలి." (34)

ఇలా పలికి ఆ గాడిద బిగ్గరగా ఓండ్రపెట్టింది.

గ. తతః స రజకస్తేన చీత్కారేణ ప్రబుద్ధో నిద్రాభఙ్గకోపాదుత్థాయ గర్దభం లగుడేన తాడయామాస. తేనాఽసౌ పఞ్చత్వమగమత్. అతోఽహం బ్రవీమి - 'పరాధికారచర్చా' మిత్యాది. పశ్య. పశూనామన్వేషణ మస్మన్నియోగః. స్వనియోగచర్చా క్రియతామ్ ఇత్యుక్త్వా విమృశ్య పునరాహ - 'కిన్త్వద్య తయా చర్చయా న ప్రయోజనమ్. యత ఆవయోర్భక్షితశేషాహారః ప్రచురోఽస్తి ?

అను అప్పుడు ఆ చాకలి అది ఓండ్రగించడంతో మెలకువను పొందాడు. నిద్ర చెడినది అని మిక్కిలి క్రుద్ధుడు అయ్యాడు లేచి కఱ్ఱతో గాడిదను బాది వేశాడు. ఆ దెబ్బలతో గాడిద మరణించింది. అందువల్ల నేను (కరటకుడను)

చెప్పుచున్నాను - 'పరుల అధికారంలో జోక్యం'-ఇత్యాది. పశువులను వెదకడం మన పని. దాన్నిగూర్చి విచారణ చేయుదము'. ఇలా అని విమర్శించి మరలా (కరటకుడు) ఇలా చెప్పాడు - కాని ఇప్పుడు ఆ చర్చచే ఉపయోగం మనకు లేదు. ఏలనన - మనకు తినగా మిగిలిన ఆహారం కావలసినంత ఉంది."

గ. దమనకః సరోషమాహ - 'కథమాహారార్థీ భవాన్ కేవలం రాజానం సేవతే? ఏతదయుక్తముక్తం త్వయా. యతః.

శ్లో. సుహృదాముపకారకారణాద్
ద్విషతా మప్యపకార కారణాత్,
నృపసంశ్రయ ఇష్యతే బుధైః
జఠరం కో న బిభర్తి కేవలమ్. 35

అను. దమనకుడు రోషంతో ఇలా అన్నాడు - 'ఏమీ తాము కేవలం పొట్ట కూటికొఱకే రాజును సేవిస్తున్నారా ఇలా అనడం తమకు తగదు. ఏలననగా "బుద్ధిమంతులైనవారు మిత్రులకు మేలుచేయడానికి, అలాగే శత్రువులకు కీడు చేయడానికి రాజులను ఆశ్రయిస్తారు. కేవలం పొట్టను ఎవడూ నింపుకొనడం లేదు.'' (35)

శ్లో. జీవితే యస్య జీవన్తి విప్రా మిత్రాణి బాన్ధవాః,
సఫలం జీవితం తస్య ఆత్మార్థే కో న జీవతి. 36

అపిచ

శ్లో. యస్మిన్ జీవతి జీవన్తి బహవః స తు జీవతు,
కాకోఽపి కిం న కురుతే చఞ్చ్వా స్వోదరపూరణమ్. 37

అను. "ఎవడు జీవించడంచే బ్రాహ్మణులు, మిత్రులు బంధువులు జీవిస్తారో అతడి జీవితమే సఫలం. తనకై ప్రతివాడు జీవిస్తూనే ఉన్నాడు.''

మరియూ - ''ఎవడు జీవింపగా అనేకులు జీవిస్తున్నారో అతడే జీవించు గాక ! కాకియూ ముక్కుతో తన పొట్టను నింపుకొనుచున్నది గదా.''

పశ్య

శ్లో. పఞ్చభిర్యాతి దాసత్వం పురాణైః కోఽపి మానవః,
కోఽపి లక్షైః కృతీ కోఽపి లక్షైరపి న లభ్యతే. 38

అన్యచ్చ

శ్లో. మనుష్యజాతౌ తుల్యాయాం భృత్యత్వమతిగర్హితమ్,
ప్రథమో యో న తత్రాపి స కిం జీవత్సు గణ్యతే. 39

తథా చోక్తమ్

శ్లో. వాజివారణలోహానాం కాష్ఠపాషాణవాససామ్,
నారీపురుషతోయానామన్తరం మహదన్తరమ్. 40

అను. "ఒకానొకడు అయిదు పైసలకును (పురాణములు=పైసలు) దాసుడు అగును. మరియొకడు లక్షరూపాయలకు 'ధన్యుడను' అని భావించును. వేఱొకడు లక్షలకును లభింపడు అనగా దాసత్వం స్వీకరింపడు.'' (38)

మరియూ - ''మానవులంతా ఒకే జాతికి చెందుటచే సమానులు. అలాంటప్పుడు ఒకడు వేఱొకడికి సేవకుడు అవడం నింద్యమైన విషయం. ఇక సేవకుడు అయిఉండియూ ప్రథముడు గానిచో అట్టివాడు బ్రతికినవారిలో గణింపబడునా?'' (39)

విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు ''గుఱ్ఱం, ఏనుగు, లోహం (ఇనుము మొ॥), కఱ్ఱ, ఱాయి, వస్త్రం, స్త్రీ, పురుషుడు, నీరు ఈ తొమ్మిదింటిలో మహాభేదాలు గలవు.'' (40)

గ. తథాహి; స్వల్ప మప్యతిరిచ్యతే.

శ్లో. స్వల్పస్నాయువసాఽవశేషమలినం నిర్మాంసమప్యస్థికం
శ్వా లబ్ధ్వా పరితోషమేతి న భవేత్తస్య క్షుధాశాన్తయే,
సింహో జమ్బుకమఙ్కమాగతమపి త్యక్త్వా నిహన్తి ద్విపం
సర్వః కృచ్ఛ్రగతోఽపి వాఞ్ఛతి జనః సత్త్వానురూపం ఫలమ్॥

అను. అలాగే కొలదిభేదం సైతం (కొన్నియెడల) అధికంగా కనబడుతుంది - "కుక్క, అల్పంగా నరాలు, క్రొవ్వు గలదీ, మాంసహీనం, మలినం అయిన ఎముకను పొందియూ సంతోషం పొందుతుంది - దానిచే దాని ఆకలియు తీరదు. సింహం తన తొడపై చేరిననూ నక్కను వదలి ఏనుగును సంహరిస్తుంది కనుక అందరూ ఎంత ఆపదలో ఉన్నా తమ యోగ్యతకు తగిన ఫలాన్నే కోరుదురు."

గ. అపరఞ్చ, సేవ్యసేవకయోరన్తరం పశ్య -

శ్లో. లాఙ్గూలచాలన మధశ్చరణావపాతం
భూమౌ నిపత్య వదనోదరదర్శనఞ్చ,
శ్వా పిణ్డదస్య కురుతే గజపుఙ్గవస్తు
ధీరం విలోకయతి చాటుశతైశ్చ భుఙ్క్తే. 42

అను. మరియూ, ప్రభువునకూ సేవకునకూ ఉండే భేదం చూడుము. "కుక్క తనకు పిడికెడు అన్నపుముద్ద వేసే యజమానుని ఎదుట తోక ఆడిస్తుంది. అతడి కాళ్ళపై పడుతుంది. నేలపై బడితన నోటినీ పొట్టనూ చూపుతుంది. గజరాజు మాత్రం తన యజమానుని గంభీరంగా చూస్తుంది. ముఖస్తుతులను పొందుతూ భుజిస్తుంది."

కిఞ్చ—

శ్లో. యజ్జీవ్యతే క్షణమపి ప్రథితం మనుష్యైః
విజ్ఞానవిక్రమయశోభిరభజ్యమానమ్,
తన్నామ జీవితమిహ ప్రవదన్తి తజ్జ్ఞాః
కాకోఽపి జీవతి చిరాయ బలిఞ్చ భుఙ్క్తే. 43

అపరమపి—

శ్లో. అహితహిత విచారశూన్యబుద్ధేః
శ్రుతిసమయైర్బహుభిస్తిరస్కృతస్య,
ఉదరభరణమాత్రకేవలేచ్ఛోః
పురుషపశోశ్చ పశోశ్చ కో విశేషః. 44

అను. మరియూ- ''మానవులు విజ్ఞానం, శౌర్యం, కీర్తి అనేవాటిచే పరిపూర్ణులై ప్రసిద్ధమైన జీవితం క్షణకాలం గడిపినా అదియే నిజమైన జీవితం అని పండితులు తెల్పుదురు. కాకియూ చిరకాలం జీవిస్తుంది. శ్రాద్ధాది పిండాలను భుజిస్తుంది." 44

ఇంకనూ- ''మంచిచెడ్డలను ఆలోచించే తెలివిలేనివాడునూ, వేదోక్తములైన ఆచారాల నన్నింటినీ విడిచినవాడూ, తన పొట్టను నింపుకొనడం మాత్రమే తలంచేవాడూ అయిన పురుషపశువునకూ పశువునకూ భేదం ఏమిగలదు ?'' 45

అపరఞ్చ

శ్లో. యో నాఽత్మజే న చ గురౌ న చ బన్ధువర్గే
దీనే దయాం న కురుతే న చ భృత్యవర్గే,
కిం తస్య జీవితఫలేన మనుష్యలోకే
కాకోఽపి జీవతి చిరాయ బలిఞ్చ భుఙ్క్తే. 45

అను. మరియూ- "ఏ మానవుడు- పుత్రునియెడ, గురుజనంపైన, బంధువర్గవిషయంలో, దీనులమీద, సేవకజనమందు దయను వహింపడో- వాడు జీవించడంవలన ఉపయోగం ఏముంది ? కాకీ జీవిస్తూంది. బలిపిండాలు భుజిస్తూంది.

గ. కరటకో బ్రూతే-'ఆవాం తావదప్రధానౌ. తథాఽప్యావయోః కిమనయా విచారణయా?' దమనకో బ్రూతే- 'కియతా కాలేనాఽమాత్యాః ప్రధానతామప్రధానతాం వా లభన్తే? యతః-

శ్లో. న కస్యచిత్ కశ్చిదిహ స్వభావాత్
భవత్యుదారోఽభిమతః ఖలో వా,
లోకే గురుత్వం విపరీతతాం వా
స్వచేష్టితాన్యేవ నరం నయన్తి. 46

అను. కరటకుడు ఇలా చెప్పాడు- 'మనం ప్రస్తుతం ఇతనికి ప్రధానమంత్రులం గాదు గదా? అలాంటప్పుడు మనం దీనికి విమర్శించడం దేనికి?' (అది

విని) దమనకుడు ఇలా అన్నాడు- 'ఎంతకాలానికి మంత్రులు ప్రధానులుగానో, లేక అప్రధానులుగానో అగుదురు? ఏలననగా-

"ఈ లోకంలో ఎవడూ ఎవనికీ గొప్పవాడు (ఉదారుడు) గాని ఇష్టుడు గాని నీచుడు గాని సహజంగా కానేరడు. తన నడవడికవల్లనే మానవుడు గొప్పవాడు గాని, నీచుడు గాని అగుచుండును.'' 46

కిఞ్చ-

శ్లో. ఆరోప్యతే శిలా శైలే యత్నేన మహతా యథా,
నిపాత్యతే క్షణేనాధ స్తథాఽత్మా గుణదోషయోః. 47

శ్లో. యాత్యధోఽధో వ్రజత్యుచ్చైర్నరః స్వైరేవ కర్మభిః,
కూపస్య ఖనితా యద్వత్ ప్రాకారస్యేవ కారకః. 48

తద్భద్రమ్. స్వయత్నాఽఽయత్తో హ్యాత్మా సర్వస్య.

అను. "ఎట్లు పెద్ద చట్టుబండ కొండమీదికి మిక్కిలి ప్రయత్నంచే ఎక్కించబడునో, అదే క్రిందికి క్షణంలో దొర్లింపబడునో- అలాగే మానవుడు తన గుణాలచే ఉన్నతిని, దోషాలచే పతనాన్ని పొందును." 47

''బావిని త్రవ్వువాడు క్రిందికి, ప్రాకారాదికంయొక్క గోడ కట్టేవాడు పైకి ఎలా పోతూ ఉన్నారో అలాగే మానవుడు తన కర్మలను బట్టియే అవనతినిగానీ ఉన్నతినిగానీ పొందును." 48

కనుక మంచిది, ప్రతివానికి అదృష్టం (ఆత్మ–ఆత్మశ్రేయం)వాని ప్రయత్నాలపై ఆధారపడి ఉంది.

గ. కరటకో బ్రూతే- "అథ భవాన్ కిం బ్రవీతి!" స ఆహ- "అయం తావత్ స్వామీ పిఙ్గలకః కుతోఽపి కారణాత్ సచకితః పరివృత్యోపవిష్టః" కరటకో బ్రూతే- "కిం తత్త్వం జానాసి?" దమనకో బ్రూతే- "కిమత్రాఽవిదితమస్తి?" ఉక్తఞ్చ-

శ్లో. ఉదీరితోఽర్థః పశునాఽపి గృహ్యతే
హయాశ్చ నాగాశ్చ వహన్తి దేశితాః,
అనుక్తమప్యూహతి పణ్డితో జనః
పరేఙ్గితజ్ఞానఫలా హి బుద్ధయః. 49

అను. కరటకుడు అడిగాడు– 'శుభం, (అచ్చటికి పోయి) తాము ఏమి భాషిస్తారు?' అతడు అన్నాడు– 'ఇదిగో మన ప్రభువు చకితుడై వెనుకకు మరలి వచ్చి కూర్చున్నాడు.' కరటకుడు అన్నాడు– 'నీవు వాస్తవంగా గ్రహించావా!' దమనకుడు ఇలా చెప్పాడు– 'ఇందు తెలియరానిది ఏముంది? విజ్ఞులు అన్నారు–

"చెప్పిన విషయాన్ని పశువుసైతం గ్రహిస్తుంది. గుఱ్ఱాలూ, ఏనుగులూ ఆజ్ఞానుసారం బరువును మోస్తూ ఉన్నాయి. పండితుడు చెప్పనిదానిని సైతం ఊహిస్తాడు. ఇంగితంద్వారా (ఆకారచేష్టాదికంచే) ఇతరులభావాన్ని గ్రహించడమే గదా బుద్ధికి ఫలం.

శ్లో. ఆకారైరిఙ్గితైర్గత్యా చేష్టయా భాషణేన చ,
నేత్రవక్త్రవికారేణ లక్ష్యతేఽన్తర్గతం మనః. 50

అత్ర భయప్రస్తావే ప్రజ్ఞాబలేనాఽహమేనం స్వామిన మాత్మీయం కరిస్యామి. యతః–

శ్లో. ప్రస్తావసదృశం వాక్యం సద్భావసదృశం ప్రియమ్,
ఆత్మశక్తిసమం కోపం యో జానాతి స పణ్డితః. 51

అను. "ఆకారంచే, సంకేతాలచే, నడకలచే, చేష్టచే, మాటలచే, నేత్రవికారాలచే, ముఖవికారాలచే మనస్సులోని భావం తెలియబడును." 50

ఇప్పుడు భయసమయాన్ని ఉపయోగించుకొని నేను ప్రజ్ఞాబలంచే ప్రభువును వశం చేసుకుంటాను. ఏలననగా–

"ఎవడు సందర్భోచితమైన వాక్యం, సద్భావానుగుణమైన ప్రేమ, బలానురూపం అయిన కోపం అనే ఈ మూడింటిని ఎరుంగునో, అతడే పండితుడు అనబడును." 51

గ. కరటకో బ్రూతే- "సఖే? త్వం సేవాఽనభిజ్ఞః. పశ్య-

శ్లో. అనాహూతో విశేద్ యస్తు చాఽపృష్టో బహుభాషతే,
ఆత్మానం మన్యతే ప్రీతం భూపాలస్య స దుర్మతిః." 52

అను. కరటకుడు ఇలా అన్నాడు- 'మిత్రమా! నీకు సేవాధర్మం తెలియదు చూడుము-

'ఎవడు ఆహ్వానం పొందకయే ప్రభువవద్దకు పోవునో, అడుగబడకయూ అతిగా మాట్లాడునో, స్వయంగా తనను ప్రభువునకు ప్రీతిపాత్రుడినిగా ఎంచునో, వాడు బుద్ధిహీనుడు." 52

గ. దమనకో బ్రూతే- "భద్ర! కథమహం సేవాఽనభిజ్ఞః? పశ్య-

శ్లో. కిమప్యస్తి స్వభావేన సున్దరం వాఽప్యసున్దరమ్,
యదేవ రోచతే యస్మై భవేత్ తత్తస్య సున్దరమ్. 53

యతః

శ్లో. యస్య యస్య హి యో భావస్తేన తేన హి తం నరమ్,
అనుప్రవిశ్య మేధావీ క్షిప్రమాత్మవశం నయేత్. 54

అను. దమనకుడు ఇలా బదులు చెప్పాడు- 'శుభమూర్తీ! సేవాధర్మం తెలియనివాడను నేను అని ఎలా అందువు? చూడుము-

"ఏ వస్తువూ స్వభావంగా అందం గలది గానీ, అందం లేనిది గానీ కాజాలదు. ఆ యా వ్యక్తికి ఇష్టం అయితే సుందరంగాను, ఇష్టం గానిదైనచో అసుందరంగాను అగును". 53

ఏలననగా- "మేధావి అయిన మానవుడు ఆ యా వ్యక్తియొక్క భావం గుర్తించాలి. అందుకు తగినట్లు ప్రవర్తించి అతడి సన్నిధిని చేరాలి. అతనిని వశం చేసుకొనాలి." 54

అన్యచ్ఛ-

శ్లో. కోఽత్రేత్యహమితి బ్రూయాత్ సమ్యగాదేశయేతి చ,
అజ్ఞామవితథం కుర్యాద్యథాశక్తి మహీపతేః. 55

అపరఞ్చ-

శ్లో. అల్పేచ్ఛుర్ధృతిమాన్ ప్రాజ్ఞః ఛాయేవానుగతః సదా,
ఆదిష్టో న వికల్పేత స రాజవసతౌ వసేత్. 56

అను. మరియూ- ''ప్రభువు, 'ఎవరు ఇక్కడ' అని అడుగగానే 'నేను ఉన్నాను; ఆజ్ఞాపించుడు'-అని పల్కాలి. ఆమీదట భూపాలుని ఆజ్ఞను యథాశక్తిని వ్యర్థంగానట్లు నిర్వహించాలి." 55

ఇంకనూ- ''అల్పవేతనం కోరేవాడూ, ధైర్యశాలీ, నీడవలె నిత్యం ప్రభువును అనుసరించేవాడూ, ప్రభుని ఆజ్ఞను ముందువెనుక చూడక చేసేవాడూ అయిన ప్రతిభాశాలియే రాజభవనంలో నివసింపగలడు." 56

గ. కరటకో బ్రూతే- 'కదాచిత్ త్వామనవసరప్రవేశా దవమన్యతే స్వామీ'. స చాహ- అస్త్వేవమ్. తథాప్యనుజీవినా స్వామిసాన్నిధ్యమవశ్యం కరణీయమ్. యతః-

శ్లో. దోషభీతే రనారమ్భ స్తత్కాపురుషలక్షణమ్,
కైరజీర్ణభయాద్ భ్రాతర్భోజనం పరిహీయతే. 57

అను. కరటకుడు ఇలా అన్నాడు- 'ఒకవేళ అనవసరంగా ప్రవేశించినాడవు' అని ప్రభువు నిన్ను అవమానిస్తే ఎలా?

దమనకుడు అందుకు ఇలా చెప్పాడు- 'కానిమ్ము; అయినా సేవకుడు ప్రభుసన్నిధికి తప్పక పోవాలి. ఏలనన-

''దోషభయంచే కార్యమును ఆరంభించకపోవడం అనేది పిరికివాడి (కాపురుష) లక్షణం. సోదరా? అజీర్ణభయంచే ఎవడూ ఆహారాన్ని విడువడు గదా!''

పశ్య—

శ్లో. ఆసన్నమేవ నృపతిర్భజతే మనుష్యం
విద్యావిహీనమకులీనమసఙ్గతం వా,
ప్రాయేణ భూమిపతయః ప్రమదా లతాశ్చ
యః పార్శ్వతో భవతి తం పరివేష్టయన్తి. 58

అను. చూడుము

"దగ్గర ఉండేవాడినే ప్రభువు తలుస్తాడు. వాడు విద్యలేనివాడూ, కులహీనుడూ, మూర్ఖుడూ అగుగాక. సామాన్యంగా ప్రభువులు, స్త్రీలు (యువతులు), తీగెలు దగ్గర ఉండేవారినే ఆత్మీయంగా భావిస్తారు."

గ. కరటకో బ్రూతే - "అథ తత్ర గత్వా కిం వక్ష్యతి భవాన్? స ఆహ - "శృణు కిమనురక్తో విరక్తో వా మయి స్వామీతి జ్ఞాస్యామి? కరటకో బ్రూతే - "కిం తద్జ్ఞాన లక్షణమ్"? దమనకో బ్రూతే. శృణు.

శ్లో. దూరాదవేక్షణం హాసః సంప్రశ్నేష్వాదరో భృశమ్,
పరోక్షేఽపి గుణశ్లాఘా స్మరణం ప్రియవస్తుషు. 59

అను. కరటకుడు అడిగాడు - "అయితే తాము అచ్చటికి పోయి ఏమి మాట్లాడెదరు?" అతడు (దమనకుడు) ఇలా బదులు చెప్పాడు "వినుము. మొదట నాయెడ ప్రభువు దయగా ఉన్నాడా, లేక విరక్తిగా ఉన్నాడా-అని గ్రహిస్తాను. కరటకుడు మరల అడిగాడు - "అది తెలిసికోడానికి లక్షణం (గుర్తు) ఏమి? అందుకు దమనకుడు ఇలా సమాధానం చెప్పాడు - వినుము "దూరంగా ఉండగానే నన్ను చూడడం, చిరునవ్వు చిందించడం, ప్రశ్నించేటప్పుడు అధికమైక ఆదరం చూపడం, పరోక్షంగా గుణాలను ప్రశంసించడం, ప్రియవస్తువులందు తలంచడం - ఇవి సంతుష్టుడైన ప్రభువు లక్షణాలు''.

శ్లో. అసేవకే చానురక్తిర్దానం సప్రియభాషణమ్,
అమరక్తస్య చిహ్నాని దోషేఽపి గుణసఙ్గ్రహః. 60

అను. సేవచేయనివానియెడను అనురాగం, ప్రియభాషణములతో ఏదేని

ఇవ్వడం, దోషంనందును గుణాన్ని గ్రహించడం, ఇత్యాదికం అనురాగయుక్తుడైన ప్రభువునకు గుర్తులు.

అన్యచ్చ

శ్లో. కాలయాపనమాశానాం వర్ధనం ఫలఖణ్డనమ్,
విరక్తేశ్వరచిహ్నాని జానీయాన్మతిమాన్నరః. 61.

ఏతద్ జ్ఞాత్వా యథా చాయం మమాఽఽయత్తో భవిష్యతి తథా వదిష్యామి. యతః.

శ్లో. అపాయసన్దర్శనజాం విపత్తి
ముపాయసన్దర్శనజాఞ్చ సిద్ధిమ్,
మేధావినో నీతివిధిప్రయుక్తాం
పురఃస్ఫుర న్తీమివ దర్శయ న్తి. 62

అను. మరియూ "(దర్శనాదికమునకు) కాలయాపనం చేయడం, వ్యర్థమైన ఆశలు పెంచడం, లభించవలసిన ఫలితాన్ని సైతం తొలగించడం - ఇత్యాదులను విరక్తుడైన ప్రభువునకు గుర్తులు అని బుద్ధిమంతుడు గ్రహించాలి".

ఇది గుర్తించి ఎలా చేస్తే ఇతడు నాకు ఆధీనుడు అగునో అలా సంభాషిస్తాను. ఏలనన.

"బుద్ధిమంతులు (మేధావులు) నీతిశాస్త్రవిధిని అనుసరించి అపాయాలచే గల్గే హానినీ - ఉపాయాలచే లభించే కార్యసిద్ధినీ ఎదురుగా ప్రకాశిస్తూ ఉన్నట్లు చూపగలరు." (62)

గ. కరటకో బ్రూతే - "తథాఽప్యప్రాప్తే ప్రస్తావే న వక్తుమర్హసి. యతః.

శ్లో. అప్రాప్తకాలవచనం బృహస్పతిరపి బ్రువన్,
ప్రాప్నుయాద్ బుద్ధ్యవజ్ఞానమపమానఞ్చ శాశ్వతమ్. 63

అను. కరటకుడు ఇలా అన్నాడు - "అయినా సందర్భం రానిదే మాట్లాడవద్దు. ఏలననగా-

''సందర్భం లేక మాట్లాడినచో బృహస్పతి సైతం తన బుద్ధికి నిరాదర ణనూ శాశ్వతమైన అవమానాన్నీ పొందును''.

గ. దమనకో బ్రూతే - 'మిత్ర ! మా భైషీః. నాఽహ. మప్రా ప్తాఽవసరం వచనం వదిష్యామి యతః.

శ్లో. ఆపద్యున్మార్గగమనే కార్యకాలాఽత్యయేషు చ,
అపృష్టేనాఽపి వక్తవ్యం భృత్యేన హితమిచ్ఛతా. 64

యది చ ప్రాప్తాఽవసరేణాఽపి మయా మన్త్రో న వక్తవ్యః, తదా మన్త్రిత్వమేవ మమాఽనుపపన్నమ్. యతః.

దమనకుడు ఇలా అన్నాడు - "మిత్రమా భయపడకుము. నేను సందర్భ రహితంగా ఏమీ మాట్లాడను. ఏలనన - "ఆపద నెత్తిన పడునట్లున్నా, చెడు దారిలో పయనిస్తున్నా, అవసరమైన కార్యానికి సమయం దాటునట్లున్నా, మేలు కోరే సేవకుడు ప్రభువు అడుగకపోయిననూ హితం చెప్పవలసి ఉండును."(64)

ఇలా అవసరం వచ్చిననూ తగిన సలహా ఇవ్వనిచో నాకు మంత్రిపద వియే తగదు. ఏలనన.

శ్లో. కల్పయతి యేన వృత్తిం యేన చ లోకే ప్రశస్యతే సద్భిః,
స గుణస్తేన చ గుణినా రక్ష్యః సంవర్ధనీయశ్చ. 65

తద్భద్ర ! అనుజానీహి మామ్, గచ్ఛామి, కరటకో బ్రూతే - "శుభమస్తు శివాస్తే పన్థానః; యథాఽభిలషితమనుష్ఠీయతామ్" ఇతి. తతో దమనకో విస్మిత ఇవ పిఙ్గలకసమీపం గతః.

అను. "జీవనాధారం కల్పించేదీ, సజ్జనుల ప్రశంసలను పొందేదీ అయిన గుణాన్ని గుణవంతుడు రక్షించుకొనాలి, వృద్ధినొందించాలి కూడ''. 65

అందుచే ఓ శుభమూర్తీ నాకు అంగీకారం తెల్పుము. పోయివచ్చెద. అంత కరటకుడు ఇలా చెప్పాడు శుభం గల్గుగాక. నీ మార్గములు శివ (ఆనంద) మయములు అగుగాక. అభిమతం ఆచరింతువు గాక.

అప్పుడు దమనకుడు ఆశ్చర్యం పొందినవాడు వలె పింగలకుడివద్దకు వెళ్ళాడు.

గ. అథ దూరాదేవ సాదరం రాజ్ఞా ప్రవేశితః సాష్టాఙ్గప్రణిపాతం ప్రణిపత్యోపవిష్టః. రాజాఽఽహ-"చిరాద్ దృష్టోఽసి," దమనకో బ్రూతే-'యద్యపి మయా సేవకేన శ్రీమద్దేవపాదానాం న కిఞ్చిత్ ప్రయోజనమస్తి తథాపి ప్రాప్తకాల మనుజీవినా సాన్నిధ్యమవశ్యం కర్తవ్యమిత్యాగతోఽస్మి. కిఞ్చ -

శ్లో. దన్తస్య నిర్ఘర్షణకేన రాజన్
కర్ణస్య కణ్డూయనకేన వాపి,
తృణేన కార్యం భవతీశ్వరాణాం
కిమఙ్గ వాక్పాణిమతా నరేణ. 66

అంతదూరంనుండియే ప్రభువు (పింగలకుడు) ఇతణ్ణి చూచాడు. ఆదరంగా లోపలికి ఆహ్వానించాడు. దమనకుడు సాష్టాంగపాతంగా ప్రణమిల్లాడు. లేచి కూర్చున్నాడు. రాజు ఇలా అడిగాడు - "ఏమి చాలకాలానికి కనబడ్డావు? దమనకుడు ఇట్లు అన్నాడు - "ప్రభూ! ఈ సేవకుడిచే పూజ్యపాదులైన ప్రభువులకు ఉపయోగం ఏమీ లేదు. అయినా అవసరం వచ్చినప్పుడు సేవకుడు ప్రభుసన్నిధిని ఉండాలి అని వచ్చాను. మరియూ -

"ఓ రాజా! ప్రభువులకు సైతం దంతముల సందున గ్రుచ్చుకొనడానికీ, చెవిదురదకు గీరుకొనడానికి అల్పమైన గడ్డిపరకతో అవసరం గలదు. ఇక కాళ్ళు, చేతులు గల మనుష్యుడి ఉపయోగాన్ని ఏమనాలి." 66

గ. యద్యపి చిరేణాఽవధీరితస్య దేవపాదైర్మే బుద్ధినాశః శఙ్క్యతే, తదపి న శఙ్కనీయమ్. యతః -

శ్లో. కదర్థితస్యాఽపి చ ధైర్యవృత్తేః
బుద్ధేర్వినాశో న హి శఙ్కనీయః,
అధఃకృతస్యాఽపి తనూనపాతో
నాధః శిఖా యాతి కదాచిదేవ. 67

అను. "ఇతడు చాలకాలంగా తిరస్కృతుడు. అందుచే (రాజనీతి) బుద్ధి నశించి ఉండును" అని పూజ్యులైన ప్రభువులు శంకింతురేమో కానీ అలా సందేహం పొందకుడు. ఏలననగా

"అవమానితుడు అయినచో ధైర్యశాలి అయినవాని బుద్ధి నశిస్తుంది అని శంకింపరాదు. తలక్రిందుగా పట్టుకున్నా అగ్నిజ్వాల ఎప్పుడునూ క్రింది మొగంగా ఉండదు గదా.'' (ఊర్ధ్వముఖంగానే ఉండును).

గ. దేవ ! తత్ సర్వథా విశేషజ్ఞేన స్వామినా భవితవ్యమ్.

యతః-

శ్లో. మణిర్లుఠతి పాదేషు కాచః శిరసి ధార్యతే,
యథైవాఽఽస్తే తథైవాఽఽస్తాం కాచః కాచో మణిర్మణిః 68

అన్యచ్చ-

శ్లో. నిర్విశేషో యదా రాజా సమం సర్వేషు వర్తతే,
తదోద్యమసమర్థానాముత్సాహః పరిహీయతే. 69

అను. అందుచే ఓ ప్రభూ! ప్రభువు సేవకుల ప్రతిభావిశేషాన్ని గుర్తించువాడై ఉండవలయును. ఏలనన-

''మణి, పాదాలపై దొర్లింపబడుగాక. గాజుముక్క, శిరస్సుపై ధరింపబడుగాక. ఎలా ఉండేది అలానే ఉండుగాక. అయినా గాజు గాజే, మణి మణియే అగును.'' (నీచుడు గొప్పవాడు గాజాలడు. ఉత్తముడు నీచుడు గాజాలడు). 68

మరియూ-"గుణతారతమ్యవిశేషాన్ని గుర్తించనివాడై ప్రభువు అందరియెడ సమానంగా ఉండినచో ప్రయత్నశీలురైన సేవకులకు ఉత్సాహం నశిస్తుంది."69

కిఞ్చ

శ్లో. త్రివిధాః పురుషా రాజన్నుత్తమాధమమధ్యమాః,
నియోజయేత్తథైవైతాం స్త్రివిధేష్వేవ కర్మసు. 70

యతః-

శ్లో. స్థాన ఏవ నియోజ్యాస్తే భృత్యాశ్చాఽఽభరణాని చ,
న హి చూడామణిః పాదే నూపురం మూర్ధ్ని ధార్యతే. 71

అను. ఇంకనూ- "ఓ రాజా! మానవులు ఉత్తములు మధ్యములు అధములు అని మూడువిధాలుగా ఉంటారు. వారిని అలాగే మూడువిధాలైన పనులలో నియమించాలి.'' 70

ఏలననగా- సేవకులను, ఆభరణాలను ఆ యా యోగ్యస్థానాలయందే నియమించాలి. శిరోమణిని పాదమున, కాలిఅందెను శిరమున ధరింపరు గదా- 71

అపి చ-

శ్లో. కనకభూషణసఙ్గ్రహణోచితో
యది మణిస్త్రపుషి ప్రణిధీయతే,
న స విరౌతి న చాపి న శోభతే
భవతి యోజయితుర్వచనీయతా. 72

అను. మరియూ-''బంగారుభూషణాలలో పొదుగదగిన మణి సీసమునందు కూర్చబడినచో ఆ మణి ఏడ్వదు (శబ్దం చేయదు). ప్రకాశింపదు అనుట లేదు- కాని అలా పొదిగినవాడిని లోకం నిందిస్తారు. 72

అన్యచ్చ

శ్లో. ముకుటే రోపితః కాచశ్చరణాఽఽభరణే మణిః,
న హి దోషో మణేరస్తి కిన్తు సాధోరవిజ్ఞతా. 73

పశ్య-

శ్లో. బుద్ధిమాననురక్తోఽయమయం శూర ఇతో భయమ్,
ఇతి భృత్యవిచారజ్ఞో భృత్యైరాపూర్యతే నృపః. 74

అను. మరియూ- 'తలపైన గాజు- కాలికి అందెగా మణి ధరింపబడవచ్చు కానీ ఇందులో మణిదోషం లేదు. ధరించేవాని మూర్ఖత్వం ఉంది." 73

చూడుము- "ఈ సేవకుడు బుద్ధిమంతుడు. వీడు అనురక్తుడు. వీడు వీరుడు. వీనివలన (అపకారాది) భయం గలదు- అని ఇలా సేవకులవిషయం తెలిసిన ప్రభువు సేవకులచే పరిపూర్ణుడై ఉండును." 74

గ. తథాహి—

శ్లో. అశ్వః శస్త్రం శాస్త్రం వీణా వాణీ నరశ్చ నారీ చ,
పురుషవిశేషం ప్రాప్య హి భవన్తి యోగ్యా అయోగ్యాశ్చ. 75

అన్యచ్చ

శ్లో. కిం భక్తేనాఽసమర్థేన కిం శక్తేనాఽపకారిణా,
భక్తం శక్తఞ్చ మాం రాజన్నావజ్ఞాతుం త్వమర్హసి. 76

అను. అలాగే- "గుఱ్ఱం, ఆయుధం, శాస్త్రం, వీణ, వాక్కు, నరుడు, స్త్రీ- ఇవి అన్నీ యోగ్యపురుషుణ్ణి చేరినచో యోగ్యములు గానూ, అయోగ్యపురుషుని చేరినచో అయోగ్యములుగాను అగును." 75

మరియూ- "సేవకుడు భక్తుడై అసమర్థుడైనా, అలాగే సమర్థుడై అపకారి అయినా ప్రభువునకు ఉపయోగం లేదు. ఓ రాజా! భక్తుడూ, శక్తుడూ అయిన నన్ను అవమానించడం సముచితం గాదు." 76

యతః—

శ్లో. అవజ్ఞానాద్ రాజ్ఞో భవతి మతిహీనః పరిజనః
తతస్తత్ప్రామాణ్యాద్భవతి న సమీపే బుధజనః,
బుధైస్త్యక్తే రాజ్యే న హి భవతి నీతిర్గుణవతీ
విపన్నాయాం నీతౌ సకలమవశం సీదతి జగత్. 77

అను. ఏలననగా- "ప్రభువు అవమానించినచో సేవకజనం బుద్ధిహీనం అగును. ఇక అది ప్రమాణంగా భావించి విద్వాంసులు దాపునకు రారు. విద్వాంసులు సమీపింపనిచో గుణసంపన్నమైన నీతి, రాజ్యంలో ఉండదు. నీతి నశిస్తే రాజ్యం అంతా విశృంఖలయై నశిస్తుంది." 77

గ. అపరఞ్చ-

శ్లో. జనం జనపదా నిత్యమర్చయన్తి నృపార్చితమ్,
నృపేణావమతో యస్తు స సర్వైరవమన్యతే. 78

కిఞ్చ

శ్లో. బాలాదపి గ్రహీతవ్యం యుక్తముక్తం మనీషిభిః,
రవేరవిషయే కిం న ప్రదీపస్య ప్రకాశనమ్. 79

అను. "ప్రభువు ఎవరిని గౌరవిస్తాడో అతన్ని (జనపదములు) దేశములు అనగా దేశవాసులు అందరూ గౌరవిస్తారు. ప్రభువు అవమానించినవానిని అందరూ అవమానిస్తారు." 78

మరియూ- "విద్వాంసులైనవారు నీతియుక్తమైన వాక్కును బాలుడు చెప్పిననూ గ్రహించాలి. సూర్యకాంతి ప్రసరించనిచోట దీపాన్ని వెల్గించడం లేదా ఏమి?" 79

గ. పిఙ్గలకోఽవదత్- "భద్ర దమనక కిమేతత్? త్వమస్మదీయ ప్రధానాఽమాత్యపుత్రః. ఇయన్తం కాలం యావత్కుతోఽపి ఖలవాక్యాన్నాఽఽగతోఽసి. ఇదానీం యథాఽభిమతం బ్రూహి". దమనకో బ్రూతే- "దేవ! పృచ్ఛామి కిఞ్చిత్. ఉచ్యతామ్. ఉదకార్థీ స్వామీ పానీయమపీత్వా కిమితి విస్మిత ఇవ తిష్ఠతి."

పిఙ్గలకోఽవదత్- "భద్రముక్తం త్వయా. కిన్త్వేతద్రహస్యం వక్తుం కాచిద్విశ్వాసభూమిర్నాస్తి తథాపి నిభృతం కృత్వా కథయామి, శృణు. సమ్ప్రతి వనమిదమపూర్వసత్త్వాఽధిష్ఠిత మతోఽస్మాకం త్యాజ్యమ్. అనేన హేతునా విస్మితోఽస్మి. తథా చ శ్రుతో మయాఽపి మహానపూర్వః శబ్దః. శబ్దాఽనురూపేణాఽస్య ప్రాణినో మహాబలేన భవితవ్యమ్".

అను. పింగలకుడు ఇలా అన్నాడు- "భద్ర, దమనకా! ఇది ఏమి? నీవు మా ప్రధానమంత్రిపుత్రుడవు. ఇంతకాలం ఎవడో దుష్టుని మాటవలన రాలేదు.

ఇప్పుడు నీయిష్టం ఏమిటో తెల్పుము''. అంత దమనకుడు ఇట్లు అడిగాడు-'ప్రభూః ఒకానొకవిషయం అడిగెదను. తెల్పండి- ప్రభువులవారు నీటిని త్రాగుటకై పోయియూ త్రాగకయే చకితులైనట్లు ఎందుకు వెనుదిరిగి వచ్చి కూర్చున్నారు?" పింగలకుడు ఇలా చెప్పాడు- 'శుభమూర్తీ! నీవు సరిగానే అడిగావు. కానీ ఈ రహస్యం తెలుపడానికి విశ్వాసపాత్రుడు ఎవడూ లభింపలేదు. అయినా ఏకాంతంగా(నిభృతంగా) చెప్పుచున్నాను, వినుము. ప్రస్తుతం ఈ అడవిలో ఒకానొక అపూర్వప్రాణి నివసిస్తూంది. అందువల్ల నేను ఈ అడవిని విడిచిపెట్టవలసి వచ్చింది. ఇందువల్ల చకితుడను అయ్యాను. దాని మహాశబ్దం నేను విన్నాను. దాన్నిబట్టి ఆ ప్రాణి గొప్పబలం కలదిగా ఉండవచ్చును".

గ. దమనకో బ్రూతే- 'అస్తి తావదయం మహాన్ భయహేతుః, స శబ్దోఽస్మాభిరప్యాకర్ణితః. కిన్తు స కిమ్మన్త్రీ, యః ప్రథమం భూమిత్యాగం పశ్చాద్యుద్ధఞ్చోపదిశతి'? అస్మిన్ కార్యసన్దేహే భృత్యానాముపయోగ ఏవ జ్ఞాతవ్యః. యతః-

శ్లో. బన్ధు-స్త్రీ-భృత్యవర్గస్య బుద్ధేః సత్త్వస్య చాత్మనః,
ఆపన్నికషపాషాణే నరో జానాతి సారతామ్. 80

అను. దమనకుడు ఇలా అన్నాడు- 'ఇది అయితే గొప్ప భయకారణం నే ఉంది. ఆ శబ్దాన్ని మేముసైతం విన్నాము. కానీ మొదట దేశపరిత్యాగాన్ని మ్మట యుద్ధాన్ని దుష్టమంత్రియే ఉపదేశిస్తాడు. ఇలాంటి సందేహకార్యంలో వకుల ఉపయోగమే తెలిసికొనదగింది. ఏలననగా-

"ఆపద అనే ఒఱపిడిఱాతియందే బంధువులయు, భార్యలయు, సేవకజనుము బుద్ధిబల సారాన్నీ, అలాగే తనదైన బుద్ధిబలసారాన్నీ మానవుడు తెలికొండు." 80

గ. సింహో బ్రూతే- 'భద్ర మహతీ శఙ్కా మాం బాధతే'. మనకః పునరాహ స్వగతమ్- 'అన్యథా రాజ్యసుఖం పరిత్యజ్య స్థానాంరం గన్తుం కథం మాం సమ్భాషసే'. ప్రకాశం బ్రూతే- 'దేవ! యావ

దహం జీవామి, తావదృయం న కర్తవ్యమ్. కిన్తు కరటకాదయోఽప్యా శ్వాస్యన్తాం యస్మాదాపత్ప్రతీకారకాలే దుర్లభః పురుషసమవాయః.'

అను. సింహం ఇలా చెప్పింది– "శుభమూర్తీ! పెద్ద సందేహం నన్ను బాధిస్తూంది''. దమనకుడు- తనలో ఇలా తలంచాడు- 'లేనిచో రాజ్యసుఖాన్ని వదలి వేఱొకచోటునకు పోవుటను గూర్చి నాతో ఎట్లు మాట్లాడెదవు'. ఇలా తలంచి ప్రకాశంగా అతడితో ఇలా అనెను- 'ప్రభూ! నేను జీవించి ఉండగా భయపడకుడు. కాని కరటకుడు మొదలైనవారికి సైతం ఓదార్పు గల్గించుదాం. (ఇచ్చట ధైర్యంగా చేరునట్లు చేయుదము) ఆపదకు ప్రతీకారం చేసేటప్పుడు పురుషుల నందరిని ఒకచోట చేర్చడం కష్టం.'

గ. తతస్తౌ కరటకదమనకౌ రాజ్ఞా సర్వస్వేనాఽపి పూజితౌ భయప్రతీకారం ప్రతిజ్ఞాయ ప్రస్థితౌ. కరటకో గచ్ఛన్ దమనకమాహ- 'సఖే! కిం శక్యప్రతీకారో భయహేతురశక్యప్రతీకారో వేతి న జ్ఞాత్వా భయోపశమం ప్రతిజ్ఞాయ కథమయం మహాప్రసాదో గృహీతః. యతో ఽనుపకుర్వాణో న కస్యాఽప్యుపాయనం గృహ్ణీయాద్విశేషతో రాజ్ఞః. పశ్య-

శ్లో. యస్య ప్రసాదే పద్మాఽఽస్తే విజయశ్చ పరాక్రమే,
మృత్యుశ్చ వసతి క్రోధే సర్వతేజోమయో హి సః.

తథాహి –

శ్లో. బాలోఽపి నాఽవమన్తవ్యో మనుష్య ఇతి భూమిపః,
మహతీ దేవతా హ్యేషా నరరూపేణ తిష్ఠతి. 82

అను. పిమ్మట కరటక దమనకులు రాజసన్నిధిని చేరారు. బహువిధములుగా రాజుచే గౌరవింపబడ్డారు. భయానికి ప్రతీకారం చేసెదము అని ప్రతిజ్ఞ చేశారు. అచ్చటినుండి కదిలారు. పోతూ(దారిలో) కరటకుడు దమనకుడితో ఇలా అన్నాడు- 'మిత్రమా! దీనికి (భయానికి) ప్రతీకారం సాధ్యమా అసాధ్యమా అని గ్రహింపక, భయాన్ని తొలగిస్తాం- అని ప్రతిజ్ఞ చేసి ఎందుకు ఈ మహాబహుమానం

స్వీకరించాం. ఏలనన- ఉపకరింపక ఎవరినుండీ బహుమానం గ్రహింపరాదు. విశేషించి ప్రభువులనుండియు తీసికొనరాదు. చూడుము-

"అతని (రాజుయొక్క) కరుణయందు లక్ష్మీదేవి(సంపద), పరాక్రమంలో విజయం, క్రోధంనందు మృత్యువు నివసిస్తూ ఉంటాయి. ప్రభువు సర్వతేజోమయుడు". 81

అలాగే-''ప్రభువు బాలుడు అయినా సామాన్యమానవునిగా అతన్ని దలంచి అవమానం చేయరాదు. అతడు మానవరూపంలో ఉండే గొప్ప దేవత." 82

గ. దమనకో విహస్యాऽऽహ- "మిత్ర! తూష్ణీమాస్యతామ్, జ్ఞాతం మయా భయకారణమ్. మలీవర్ధనర్దితం తత్. వృషభాశ్చాऽస్మాకమపి భక్ష్యాః. కిం పునః సింహస్య". కరటకో బ్రూతే- "యద్యేవం తదా కిం పునః స్వామిత్రాసస్తత్రైవ కిమితి నాపనీతః" దమనకో బ్రూతే- "యది స్వామిత్రాసస్తత్రైవ ముచ్యతే తదా కథమయం మహాప్రసాదలాభః స్యాత్? అపరఞ్చ-

శ్లో. నిరపేక్షో న కర్తవ్యః స్వామీ భృత్యైః కదాచన,
నిరపేక్షం ప్రభుం కృత్వా భృత్యః స్యాద్దధికర్ణవత్. 83

గ. కరటకః పృచ్ఛతి- "కథమేతత్?" దమనకః కథయతి-

అను. అది విని నవ్వుతూ దమనకుడు ఇలా అన్నాడు- 'మిత్రమా! మౌనం వహింపుము. భయకారణం నాకు తెలియును. అది ఎద్దుఱంకె. ఎద్దులు మనకు సైతం ఆహారవస్తువులే. ఇక సింహవిషయం ఏమనాలి'. కరటకుడు అడిగాడు-'అలా అయితే స్వామిభయాన్ని అచ్చటనే ఎందుకు పోగొట్టలేదు? అందుకు దమనకుడు ఇలా చెప్పాడు- 'స్వామిభయాన్ని అలా అచ్చటనే తొలగిస్తే ఈ గొప్ప బహమానం ఎలా లభిస్తుంది?

మరియూ- "సేవకులు ప్రభువును నిరపేక్షునిగా అనగా- తమ(సేవకుల

యొక్క) అవసరం లేనివాడినిగా చేసికొనరాదు. అలా చేసికొన్నచో సేవకుడైన దధికర్ణుడు అనే పిల్లివలె దురవస్థను పొందును. 83

కరటకుడు అడిగాడు- 'అది ఎట్లు.'

దమనకుడు ఇలా చెప్పసాగాడు-

3. దధికర్ణ బిడాల కథా

(దధికర్ణుడు అనే పిల్లికథ)

గ. అస్త్యుత్తరాపథేఽర్బుదశిఖరనామ్ని పర్వతే దుర్దాన్తో నామ మహావిక్రమః సింహః. తస్య పర్వతకన్దరమధిశయానస్య కేసరాగ్రం కశ్చిన్మూషికః ప్రత్యహం ఛినత్తి తతః కేసరాగ్రం లూనం దృష్ట్వా కుపితో వివరాఽన్తర్గతం మూషికమలభమానోఽచిన్తయత్-

శ్లో. క్షుద్రశత్రుర్భవేద్యస్తు విక్రమాన్నైవ లభ్యతే.
తమాహన్తుం పురస్కార్యః సదృశస్తస్య సైనికః. 84

అను. ఉత్తరభారతమున అర్బుదశిఖరం అనే పర్వతం ఉంది. ఆ పర్వతంలో దుర్దాంతుడు అనే సింహం నివసిస్తుంది. అది గొప్ప పరాక్రమం గలది. ఆ సింహం పర్వతగుహలో నిద్రించేటప్పుడు ఒకానొక ఎలుక వచ్చి దాని జూలు అంచులను కొఱికివేసేది. ఇలా ప్రతిదినం జరుగుతూ ఉంది. తన జూలును చూచుకొనగానే సింహానికి ఎలుకపై కోపం వచ్చేది. కాని బొరియలో దూరిన ఎలుక దొరకడం లేదు. అప్పుడు ఆ సింహం ఇలా విచారించింది-

"అల్పుడైన శత్రువు బలంవలన లభింపడు. వానిని చంపడానికి అలాంటి చిన్న సైనికుడిని గౌరవపూర్వకంగా నియమించాలి." 84

గ. ఇత్యాలోచ్య తేన గ్రామం గత్వా విశ్వాసం కృత్వా దధికర్ణ

నామా బిడాలో యత్నేనాఽఽనీయ మాంసాఽఽహారం దత్త్వా స్వకన్దరే స్థాపితః. అనన్తరం తద్భయాన్మూషికోఽపి బిలాన్న నిఃసరతి. తేనాఽసౌ సింహోఽక్షతకేసరః సుఖం స్వపితి. మూషికశబ్దం యదా యదా శృణోతి, తదా తదా మాంసాహార దానేన తం బిడాలం సంవర్ధయతి.

అను. ఇలా తలంచి ఆ సింహం (దగ్గరఉండే) గ్రామానికి పోయింది. అచ్చట దధికర్ణుడు అనే పిల్లిని చూచింది. ఆ పిల్లిని ఎంతో ప్రయత్నించి (బుజ్జగించి) తనతో తెచ్చుకొంది. మాంసాహారం ఇస్తూ తన గుహలో ఉంచుకొంది. పిల్లివలన భయంచే ఎలుక తొఱ్ఱనుండి వెలుపలికి రావడం లేదు. సింహం జూలు కొఱుకబడడం లేదు. అందువలన సింహం హాయిగా నిద్రపోయేది. ఇలా ఎలుక సద్దు ఉన్నంతకాలం ఆ సింహం పిల్లిని మాంసాహారంచే బాగా పోషించింది.

గ. అథైకదా చ మూషికః క్షుధాపీడితో బహిః సఞ్చరన్ బిడాలేన ప్రాప్తో వ్యాపాదితశ్చ. అనన్తరం స సింహోఽనేకకాలం యావన్మూషికం న పశ్యతి తత్కృతాఽఽరావమపి న శృణోతి తదా తస్యాఽనుపయోగాద్ బిడాలస్యాఽఽహారదానే మన్దాదరో బభూవ. తతోఽసావాహారవిరహాద్దుర్బలో దధికర్ణోఽవసన్నో బభూవ. తతోఽహం బ్రవీమి- 'నిరపేక్షో న కర్తవ్య' ఇత్యాది. తతో దమనక కరటకౌ సఞ్జీవకసమీపం గతౌ. తత్ర కరటక స్తరుతలే సాటోపముపవిష్టః. దమనకః సఞ్జీవకసమీపం గత్వాఽబ్రవీత్-

అను. అంత ఒకనాడు ఎలుక ఆకలిచే పీడింపబడి వెలుపలికి వచ్చితిరుగ సాగింది. పిల్లికి చిక్కింది. చచ్చింది. పిమ్మట ఎలుక కనబడడంగానీ దానిశబ్దం గానీ ఎంతకాలానికీ లేకపోవడంతో సింహానికి పిల్లి నిరుపయోగంగా తోచింది. అందువల్ల పిల్లిపై ఆదరం తగ్గింది. ఆహారంసైతం సరిగా ఇవ్వడం మానివేసింది. అప్పుడు దుర్బలమై పిల్లి మరణించింది. అందువలన నేను(దమనకుడను) చెప్పుచున్నాను- 'నిరపేక్షుడినిగా ప్రభువును చేసికొనరాదు' -ఇత్యాది. పిమ్మట దమనక కరటకులు సంజీవకుడిని సమీపించారు. అచ్చట ఒక చెట్టుకింద కరటకుడు ఆడంబరంగా కూర్చున్నాడు. దమనకుడు సంజీవకునివద్దకు పోయి ఇలా అడిగాడు.

గ. 'అరే వృషభ ఏషోఽహం రాజ్ఞా పిఙ్గలకేనాఽరణ్యరక్షణార్థం నియుక్తః. సేనాపతిః కరటకః సమాజ్ఞాపయతి సత్వరమాగచ్ఛ. నచే దస్మాదరణ్యాద్దూరమపసర. అన్యథా తే విరుద్ధం ఫలం భవిష్యతి. న జానే క్రుద్ధః స్వామీ కిం విధాస్యతి". తచ్ఛ్రుత్వా సఞ్జీవకశ్చాఽఽయాత్. యతః-

శ్లో. ఆజ్ఞాభఙ్గో నరేన్ద్రాణాం బ్రాహ్మణానామనాదరః,
పృథక్‌శయ్యా చ నారీణామశస్త్రవిహితో వధః. 85

అను. ఓరీ వృషభమా ! ఇదిగో నేను రాజైన పింగలకుడిచే ఈ అడవిని రక్షించేందుకు నియమింపబడిన సేవకుడను. సేనాపతి అయిన కరటకుడు ఆజ్ఞాపిస్తున్నాడు—వెంటనే రమ్ము. అలా కానిచో ఈ అడవినుండి దూరంగా తొలగి పొమ్ము. లేనిచో విపరీతఫలం సంభవిస్తుంది. ప్రభువు క్రుద్ధుడు అయితే ఏమి చేస్తాడో తెలియదు.' అది విని సంజీవకుడు కదలి వచ్చాడు. ఏలనన-

"ఆజ్ఞను ఉల్లంఘించడం ప్రభువులకూ, అగౌరవం గల్గడం బ్రాహ్మణులకూ, వేఱుగా (ఒంటరిగా) పండుకొనడం స్త్రీలకూ- ఇవి ఆయుధరహితంగా గల్గించిన మరణములు". (85)

గ. తతో దేశవ్యవహారాఽనభిజ్ఞః సఞ్జీవకః సభయముపసృత్య సాష్టాఙ్గపాతం కరటకం ప్రణతవాన్. తథా చోక్తమ్-

శ్లో. మతిరేవ బలాద్ గరీయసీ
యదభావే కరిణామియం దశా,
ఇతి ఘోషయతీవ డిణ్డిమః
కరిణో హస్తిపకాఽఽహతః క్వణన్. 86

అను. అంతట దేశవ్యవహారాలను తెలియని సంజీవకుడు, భయపడి అతడిని సమీపించాడు- సాష్టాంగవందనం చేశాడు. విజ్ఞులు ఇలా చెప్పారు- ''బలం కంటె బుద్ధియే గొప్పది. అలాంటి బుద్ధి లేకయే ఏనుగులకు ఈ అవస్థ పట్టినది.

మావటివాడు ప్రోగించిన ఢక్క ధ్వనిస్తూ ఈ విషయం తెల్పుచున్నట్లుగా ఉంది." 86

గ. అథ సఞ్జీవకః సాశఙ్కమాహ- 'సేనాపతే కిం మయా కర్తవ్యమ్. తదభిధీయతామ్.' కరటకో బ్రూతే– 'వృషభ! అత్ర కాననే తిష్ఠసి. అస్మద్దేవపాదాఽరవిన్దం ప్రణమ'. సఞ్జీవకో బ్రూతే- 'తదభయ వాచం మే యచ్ఛ. గచ్ఛామి'. కరటకో బ్రూతే- 'శృణు రే బలీవర్ద! అలమనయా శఙ్కయా. యతః-

శ్లో. ప్రతివాచమదత్త కేశవః
శపమానాయ న చేదిభూభుజే,
అనుహుఙ్కురుతే ఘనధ్వనిం
న హి గోమాయురుతాని కేసరీ. 87

అను. అప్పుడు సంజీవకుడు భయంతో ఇలా అన్నాడు- 'ఓ సేనాపతీ' నేను ఏమి చేయాలో చెప్పండి.

కరటకుడు- 'ఓ వృషభమా ! ఈ అడవిలో ఉన్నావు. మా ప్రభువుల పాదకమలాలకు ప్రణమిల్లుము'.

సంజీవకుడు– 'అయితే నాకు అభయవాక్కును ఇయ్యండి'. వస్తాను.

కరటకుడు– 'ఓరీ బలీవర్దమా ! (వృషభమా !) ఈ సందేహం మానుము ఏలననగా-

"శ్రీకృష్ణుడు తనను నిందించే శిశుపాలుడికి బదులు ఏమీ పల్కలేదు. సింహం మేఘగర్జనలకు హుంకరిస్తుంది. నక్కకూతలకు గర్జింపదు''. (87)

గ. అన్యచ్చ-

శ్లో. తృణాని నోన్మూలయతి ప్రభఞ్జనో
మృదూని నీచైః ప్రణతాని సర్వతః,
సముచ్ఛ్రితానేవ తరూన్ ప్రబాధతే
మహాన్ మహత్యేవ కరోతి విక్రమమ్. 8

అను. మరియు– "కోమలములూ క్రిందికి వ్రాలినవీ అయిన గడ్డిపరక లను గాలి పెళ్లగింపదు. గొప్పగా పెరిగిన వృక్షాలనే పడగొట్టుతుంది. అలాగే గొప్పవాడు సాటి గొప్పవాడియెడనే పరాక్రమిస్తాడు''. (88)

గ. తతస్తౌ సఞ్జీవకం కియద్దూరే సంస్థాప్య పిఙ్గలకసమీపం గతౌ. తతో రాజ్ఞా సాదరమవలోకితౌ ప్రణమ్యోపవిష్టౌ. రాజాऽऽహ- 'త్వయా స దృష్టః. దమనకో బ్రూతే- దేవ! దృష్టః. కిన్తు యద్దేవేన జ్ఞాతం తత్తథా? మహానేవాऽసౌ దేవం ద్రష్టుమిచ్ఛతి. కిన్తు మహాబలోऽసౌ సజ్జీభూయోపవిశ్య దృశ్యతామ్. శబ్దమాత్రాదేవ న భేతవ్యమ్. తథా చోక్తమ్-

శ్లో. శబ్దమాత్రాన్న భేతవ్యమజ్ఞాత్వా శబ్దకారణమ్,
శబ్దహేతుం పరిజ్ఞాయ కుట్టనీ గౌరవం గతా. 89

రాజాऽऽహ- 'కథమేతత్ ?'. దమనకః కథయతి-

అ. పిమ్మట వారు ఇరువురూ (కరటక.దమనకులు) సంజీవకుడిని కొంచెం దూరంలో ఉంచారు. తాము మాత్రం పింగలకుడి వద్దకు పోయారు. రాజుచే ఆదరంగా చూడబడ్డారు. ప్రణామం చేసి కూర్చున్నారు. రాజు ఇలా అడిగాడు– 'అతణ్ణి చూచినావా ?'

దమనకుడు– 'దేవా చూచాను. ప్రభువులు తలచినట్లే ఉంది. అతడు గొప్పవాడే. ప్రభువులను చూడగోరుచున్నాడు. అయినా అతడు గొప్పబలం గలవాడు కనుక ఆత్మరక్షణకు సిద్ధమై ఉండండి. కాని కేవలం శబ్దానికై భయ పడవద్దు. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు.

"కారణం తెలిసికొనక శబ్దమాత్రానికి భయపడరాదు. శబ్దకారణం తెలిసి కొని కుట్టిని (కుంటెనకత్తె-దాసి) గౌరవం పొందింది."

రాజు అడిగాడు– 'అది ఎట్లు'

దమనకుడు ఇలా చెప్పసాగాడు.

4. ఘణ్టాకర్ణ-కుట్టనీ కథా

గ. అస్తి శ్రీపర్వతమధ్యే బ్రహ్మపురాఖ్యం నగరమ్. తచ్ఛిఖర ప్రదేశే ఘణ్టాకర్ణో నామ రాక్షసః ప్రతివసతీతి జనప్రవాదః శ్రూయతే. ఏకదా ఘణ్టామాదాయ పలాయమానః కశ్చిచ్చౌరో వ్యాఘ్రేణ వ్యాపాదితః. తత్పాణిపతితా ఘణ్టా వానరైః ప్రాప్తా. వానరాస్తాం ఘణ్టామనుక్షణం వాదయన్తి. తతో నగరజనైః స మనుష్యః ఖాదితో దృష్టః. ప్రతిక్షణం ఘణ్టారవశ్చ శ్రూయతే. అనన్తరం ఘణ్టాకర్ణః కుపితో మనుష్యాన్ ఖాదతి, ఘణ్టాఞ్చ వాదయతీత్యుక్త్వా జనా నగరాత్ పలాయితాః.

అను. శ్రీపర్వతమధ్యభాగంలో బ్రహ్మపురం అనే నగరం ఉంది. ఆ పర్వతశిఖరప్రాంతంలో ఘంటాకర్ణుడు అనే రాక్షసుడు నివసిస్తున్నాడు- అని జనులు చెప్పుకుంటూ ఉంటారు. ఒకప్పుడు గంటను తీసికొని పరుగెత్తే దొంగను పులి చంపింది. వాడి చేతిలోని గంట కోతులకు దొరికింది. కోతులు ఆ గంటను క్షణక్షణం మ్రోగిస్తాయి. పిమ్మట నగరవాసులు పులిచే తినబడిన ఆ మనుష్యుడి శవాన్ని (అస్థిపంజరాన్ని) చూచారు. ప్రతిక్షణం ధ్వనించే ఘంటాశబ్దాన్ని వింటున్నారు. తర్వాత (వారు) ఇలా తలంచారు. 'ఘంటాకర్ణుడు కోపంతో మనుష్యులను తింటున్నాడు. గంటను వాయిస్తున్నాడు'- ఇలా తలంచి నగరంనుండి పారిపోయారు.

గ. తతః కరాలయా నామ కుట్టన్యా విమృశ్య- 'అనవసరోఽయం ఘణ్టానాదః, తత్కిం మర్కటా ఘణ్టాం వాదయన్తి'-ఇతి స్వయం విజ్ఞాయ రాజా విజ్ఞాపితః- "దేవ ! యది కియద్ధనోపక్షయః క్రియతే, తదాఽహమేనం ఘణ్టాకర్ణం సాధయామి'. తతో రాజ్ఞా తస్యై ధనం దత్తమ్. కుట్టన్యా చ కుణ్డలం కృత్వా తత్ర గణేశాదిపూజాగౌరవం దర్శయిత్వా స్వయం వానరప్రియఫలాన్యాదాయ వనం ప్రవిశ్య ఫలాన్యాకీర్ణాని. తతో ఘణ్టాం పరిత్యజ్య వానరాః ఫలాసక్తా బభూవుః! కుట్టనీ చ

ఘణ్టాం గృహీత్వా నగరమాగతా సర్వజనపూజ్యాఽభవత్। అతోఽహం బ్రవీమి- 'శబ్దమాత్రాన్న భేతవ్యమ్'- ఇత్యాది. తతః సఞ్జీవకమాదాయ దర్శనం కారితవన్తౌ. పశ్చాత్తత్రైవ పరమప్రీత్యా నివసతి (సఞ్జీవకః).

అను. అప్పుడు కరాల అనే కుట్టని(తార్పుకత్తె) ఇలా ఆలోచించింది-'ఈ గంట అనవసరంగా మ్రోగుతూ ఉంది. ఏవేని కోతులు గంటను వాయిస్తూ ఉండ వచ్చు'. ఇలా తలంచి ఆమె రాజుతో ఇట్లు విన్నవించింది- 'ప్రభూ! కొంత ధనం ఖర్చు చేసినచో నేను ఈ ఘంటాకర్ణున్ని సాధిస్తాను'. అంత ప్రభువు ఆమెకు ధనం ఇచ్చాడు. ఆ కుట్టని ఏదో చక్రం గీసింది. దానిపై గణేశాదిపూజ ఇత్యాదికం ఏదో ఆడంబరంగా నిర్వహించింది. తాను స్వయంగా కోతులకు ఇష్టమైన పండ్లను మూటగట్టుకొంది. ఆ అడవికి పోయింది. ఆ పండ్లను వెదజల్లింది. వెంటనే కోతులు గంటను వదలివేశాయి. ఆ పండ్లను ఆసక్తితో గ్రహించాయి. (అది గుర్తించి) కుట్టని(తార్పుకత్తె) గంటను తీసుకొంది. నగరానికి వచ్చింది. అందరికీ పూజనీయురాలు అయింది. అందుచే నేను (దమనకుడను)చెప్పుతూఉన్నాను-'శబ్ద మాత్రంచే భయపడరాదు'- ఇత్యాదిగ!....తర్వాత కరటకదమనకులు సంజీవకుడిని తెచ్చాయి- పింగలకుడి దర్శనం చేయించాయి. (స్నేహం గల్గించాయి). పిమ్మట సంజీవకుడు మిక్కిలి ప్రేమతో అచ్చటనే నివసింపసాగాడు.

గ. అథ కదాచిత్ తస్య సింహస్య భ్రాతా స్తబ్ధకర్ణనామా సింహః సమాగతః. తస్యాఽఽతిథ్యం కృత్వా సింహముపవేశ్య పిఙ్గలకస్తదాహారాయ పశుం హన్తుం చలితః. అత్రాన్తరే సఞ్జీవకో వదతి- "దేవ! అద్య హతమృగాణాం మాంసాని క్వ!" రాజాఽఽహ- "దమనక కరటకౌ జానీతః." సఞ్జీవకో బ్రూతే-"జ్ఞాయతాం కిమస్తి నాస్తి వా!"సింహో విమృశ్యాఽఽహ-"నాస్త్యేవ తత్" సఞ్జీవకో బ్రూతే- "కథమేతావన్మాంసం తాభ్యాం ఖాదితమ్"? రాజాఽఽహ- "ఖాదితం వ్యయితమవధీరితఞ్చ- ప్రత్యహమేష క్రమః". సఞ్జీవకో బ్రూతే- "కథం శ్రీమద్దేవపాదానామగోచరేణైవ క్రియతే" రాజాఽఽహ- "మదీయాఽగోచరేణైవ క్రియతే"। అథ సఞ్జీవకో బ్రూతే-"నైతదుచితమ్. తథా చోక్తమ్-

శ్లో. నాఽనివేద్య ప్రకుర్వీత భర్తుః కిఞ్చిదపి స్వయమ్,
కార్యమాపత్ప్రతీకారాదన్యత్ర జగతీపతేః. 90

అను. అంత ఒకనాడు ఆ సింహంయొక్క సోదరుడైన స్తబ్ధకర్ణుడు అనే సింహం వచ్చింది. పింగలకుడు(సింహంపేరు) అతనికి అతిథిసత్కారం చేశాడు. కూర్చుండబెట్టాడు. అతనికి ఆహారార్థమై ఏదేని జంతువును చంపడానికి కదలాడు. ఇంతలో(వచ్చి) సంజీవకుడు ఇలా అన్నాడు- 'ప్రభూ! నేడు(ఉదయం) చంపిన మృగాల మాంసాలు ఎచ్చట ఉన్నాయి?

రాజు- '(ఆవిషయం) కరటక దమనకులు ఎరుంగుదురు'.

సంజీవకుడు- 'ఉందో లేదో విచారించండి.'

పింగలకుడు (రాజు)- విచారించి ఇలా చెప్పాడు- "స్వయంగా కొంత తిన్నారు. ఇతరులకు కొంత పంచి ఖర్చుచేశారు. మిగిలినదాన్ని ఇటు అటు వెదజల్లారు." ప్రతిదినం ఇదే వరుస?

సంజీవకుడు- 'పూజ్యపాదులైన శ్రీప్రభువులవారికి తెలుపకయే ఇది ఎలా చేస్తున్నారు?'

పింగలకుడు- 'నాకు తెలుపకయే చేస్తున్నారు!'

సంజీవకుడు- 'ఇది సముచితం గాదు. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు—

"ప్రభువునకు తెలుపక ఏ చిన్నపనినీ స్వయంగా చేయరాదు. (ఒకవేళ చేయవలసివస్తే) ఏదేని ఆపదకు ప్రతీకారాన్ని మాత్రం తెలుపకయే చేయవచ్చు." 90

అన్యచ్చ-

శ్లో. కమణ్డలూపమోఽమాత్యస్తనుత్యాగో బహుగ్రహః,
నృపతే! కింక్షణో మూర్ఖః దరిద్రః కింవరాటకః. 91

శ్లో. స హ్యమాత్యః సదా శ్రేయాన్ కాకినీం యః ప్రవర్ధయేత్,
కోషః కోషవతః ప్రాణాః ప్రాణాః ప్రాణా న భూపతేః. 92

అను. మరియూ- "ఓ రాజా : మంత్రి అయినవాడు కమండలమువలె అల్పంగా ఖర్చుచేసేవాడుగానూ, అధికంగా సేకరించేవాడుగానూ ఉండాలి. ఇక కింక్షణుడు మూర్ఖుడుగాను కింవరాటుడు దరిద్రుడుగాను తలంపబడును. 91

కింక్షణుడు = ఈ క్షణకాలం ఎంత అని కాలం దుర్వ్యయం చేసేవాడు.

కింవరాటకః = ఈ పైసా ఎంత అని ధనం దుర్వ్యయం చేసేవాడు.

"నిత్యం ఒక్క పైసా అయినా పెంచేవాడే ఉత్తముడు అయిన మంత్రి అనబడును. ధనాగారం గల ప్రభుడి ప్రాణాలే ధననిధివలె సురక్షితాలై ఉంటాయి. అలా వేని ప్రాణాలు ప్రాణాలుగావు- అనగా రక్షితములు గావు అనిభావం." 92

శ్లో. కిఞ్చార్థైర్న కులాచారైః సేవ్యతామేతి పూరుషః,
ధనహీనః స్వపత్న్యాఽపి త్యజ్యతే కిం పునః పరైః. 93

గ. ఏతచ్చ రాజ్ఞః ప్రధానం దూషణమ్-

శ్లో. అతివ్యయోఽనవేక్షా చ తథాఽఽర్జనమధర్మతః,
మోక్షణం దూరసంస్థానాం కోషవ్యసనముచ్యతే. 94

అను. "మరియూ- సంపదలచే పురుషుడు సేవ్యుడు అగును. కులాచారాలచే గాదు. ధనహీనుడు భార్యచే సైతం విడువబడును. ఇతరుల విషయం ఏమనాలి." 93

ఇది రాజునకు ప్రధానమైన దోషం- (ఏదనగా)

''అధికంగా ఖర్చుచేయడం, ఆయవ్యయాదికం సమీక్షింపకపోవడం, అధర్మంగా ఆర్జించడం, దూరంగా ఉండే లాభకరమైవాటిని విడువడం- ఈనాలుగు ధనాగారానికి హానిదాయకాలు అనబడుతాయి." 94

యతః

శ్లో. క్షిప్రమాయమనాలోచ్య వ్యయమానః స్వవాఞ్ఛయా,
పరిక్షీయత ఏవాఽసౌ ధనీ వైశ్రవణోపమః. 95

అను. ఏలననగా- "ఆదాయం గుర్తించక వేగంగా ఇష్టప్రకారం ఖర్చు చేసేవాడు కుబేరుడివంటి ధనవంతుడైనా తప్పక క్షీణిస్తాడు." 95

గ. స్తబ్ధకర్ణో బ్రూతే-"శృణు భ్రాతః! చిరాశ్రితావేతౌ దమనక కరటకౌ సంధివిగ్రహకార్యాధికారిణౌ చ. కదాచిదర్థాధికారే న నియోక్తవ్యౌ. అపరఞ్చ; నియోగప్రస్తావే యన్మయా శ్రుతం తత్కథ్యతే-

శ్లో. బ్రాహ్మణః క్షత్రియో బన్ధుర్నాధికారే ప్రశస్యతే,
బ్రాహ్మణః సిద్ధమప్యర్థం కృచ్ఛ్రేణాఽపి న యచ్ఛతి. 96

శ్లో. నియుక్తః క్షత్రియో ద్రవ్యే ఖడ్గం దర్శయతే ధ్రువమ్,
సర్వస్వం గ్రసతే బన్ధురాక్రమ్య జ్ఞాతిభావతః. 97

అను. స్తబ్ధకర్ణుడు ఇలా అన్నాడు- 'సోదరా! వినుము. ఈ దమనక కరటకులు చాలకాలంగా ఆశ్రయించి ఉన్నారు. సంధికార్యంలో విగ్రహ (యుద్ధ) కార్యంలో అధికారులు సైతం అగుదురు. అందుచే వీరికి ధనంపై అధికారం ఇవ్వరాదు. మరియూ- ధనాధికారం ఇచ్చే విషయంలో నేను విజ్ఞులవలన విన్నదానిని తెల్పెదను'-

"బ్రాహ్మణుడిని, క్షత్రియుడిని, బంధువుని అనగా ఈ ముగ్గురిని ధనాధికారంలో నియమించడం ప్రశస్తం గాదు. ఏలననగా- బ్రాహ్మణుడు సిద్ధంగా ఉండే ధనాన్ని సైతం చాల కష్టంతోగాని ఇవ్వడు. క్షత్రియుడు తప్పక ఖడ్గం చూపుతాడు. ఇక బంధువైనవాడు దాయాదిభావంతో సర్వధనం కైంకర్యం చేస్తాడు.'' 96-97

శ్లో. అపరాధేఽపి నిఃశఙ్కో నియోగీ చిరసేవకః,
స స్వామినమవజ్ఞాయ చరేచ్చ నిరవగ్రహః. 98

శ్లో. ఉపకర్తాఽధికారస్థః స్వాధికారం న మన్యతే.
ఉపకారం ధ్వజీకృత్య సర్వమేవాఽవలుమ్పతి. 99

అను. "మొదటినుండీ ఉండే సేవకుడు తాను తప్పుచేసియూ నిర్భయంగా ప్రభువును అవమానిస్తూ నిరాటంకంగా(నిరవగ్రహుడై) సంచరిస్తాడు. 98

"ఒకప్పుడు ఉపకారం చేసినవాడు అధికారంలో ఉంటే తన తప్పులను గుర్తింపడు. ఉపకారం అనే జండాను ఎగురవేస్తూ అంతా మింగివేస్తాడు". 99

శ్లో. ఉపాంశుక్రీడితోఽమాత్యః స్వయం రాజాయతే యతః,
అవజ్ఞా క్రియతే తేన సదా పరిచయాద్ ధ్రువమ్. 100

శ్లో. అన్తర్దుష్టః క్షమాయుక్తః సర్వానర్థకరః కిల,
శకునిః శకటారశ్చ దృష్టాన్తావత్ర భూపతే? 101

అను. "రహస్యంగా రాజుతో జూదం మొదలగు క్రీడలకు అలవాటుపడిన మంత్రి తనను రాజుగా భావించును. నిత్యపరిచయం కారణంగా అతడు రాజును తిరస్కరిస్తాడు. ఇది నిశ్చయం". 100

"ఓ రాజా! లోపల దుష్టుడూ(వెలుపలికి) క్షమ గలవాడూ అయిన మంత్రి అన్ని అనర్థాలు గల్గిస్తాడు. ఇందుకు దృష్టాంతంగా, దుర్యోధనుడి మేనమామ అయిన శకునిని, నందరాజు మంత్రి అయిన శకటారున్ని చెప్పవచ్చును." 101

శ్లో. సదాఽమాత్యో న సాధ్యః స్యాత్ సమృద్ధః సర్వ ఏవ హి,
సిద్ధానామయమాదేశః బుద్ధిశ్చిత్తవికారిణీ. 102

శ్లో. ప్రాప్తాఽర్థగ్రహణం ద్రవ్యపరీవర్తోఽనురోధనమ్,
ఉపేక్షా బుద్ధిహీనత్వం భోగోఽమాత్యస్య దూషణమ్. 103

అను. "ఐశ్వర్యసమృద్ధుడైన మంత్రి నిత్యం లోబడి ఉండదు. ఐశ్వర్యం సాధారణంగా అందరికీ చిత్తవికారం గల్గిస్తుంది-అని నీతిశాస్త్రవేత్తలు అందురు."

"లభించిన ప్రభుధనాన్ని తాను (సొంతానికి) గ్రహించడం, ద్రవ్యపరీవర్తనం- అనగా అధికమూల్యవస్తువునకు బదులుగా అల్పమూల్యవస్తువును ఉంచడం, స్వార్థకార్యానికై ప్రభువును ఒత్తిడిపెట్టడం, రాజాజ్ఞాదులందు అశ్రద్ధగా ఉపేక్షగా వర్తించడం, మూర్ఖత్వం, రాజధనాన్ని స్వేచ్ఛగా అనుభవించడం- అనే ఈ ఆరుగుణాలు మంత్రికి దోషాలు అనబడును." 103

శ్లో. నియోగ్యర్థగ్రహోపాయో రాజ్ఞా నిత్యపరీక్షణమ్,
ప్రతిపత్తిప్రదానఞ్చ తథా కర్మవిపర్యయః. 104

శ్లో. నిపీడితా వమన్త్యుచ్చైర న్తఃసారం మహీపతేః,
దుష్టవ్రణా ఇవ ప్రాయో భవన్తి హి నియోగినః. 105

అను. "ఉద్యోగుల (అధర్మార్జిత) ధనం గ్రహించే ఉపాయం గల్గిఉండడం, ఉద్యోగుల నడవడికలను నిత్యం పరీక్షించడం- పనిని సరిగా నిర్వహించిన వారికి బహుమానం ఇవ్వడం- ఉద్యోగుల విధులను మార్చడం- ఇత్యాదులు రాజు చేయవలసిన పనులు."

"సామాన్యంగా ఉద్యోగులు చెడుపుండ్లవలె ఉంటారు. చెడుపుండ్లనుగట్టిగా నొక్కితేనే అందలి చీము బయటికి వస్తుంది. అలాగే దుష్టులైన ఉద్యోగులను ప్రభువు పీడించి వారిని అధర్మధనం గ్రక్కునట్లు చేయాలి." 105

శ్లో. ముహుర్నియోగినో బాధ్యా వసుధారా మహీపతేః,
సకృత్ కిం పీడితం స్నానవస్త్రం ముఞ్చేద్ధృతం పయః. 106

గ. ఏతత్సర్వం యథాఽవసరం జ్ఞాత్వా వ్యవహర్తవ్యమ్.

అను. "ఓ రాజా! ధనాన్ని ధారగా స్రవించే (అధర్మంగా బహుధనం సంపాదించిన) ఉద్యోగులను మాటిమాటికి ఒత్తిడి తెచ్చి ధనం లాగాలి. స్నాన సమయంలో ధరించిన వస్త్రం, ఒకసారి పిండినంతనే తనలోని నీటిని పూర్తిగా విడువదు గదా!" 106

ఇది అంతా గ్రహించి సమయానుకూలంగా వ్యవహరించాలి!

గ. సింహో బ్రూతే- 'అస్తి తావదేవమ్. కిన్త్వేతౌ సర్వథా న మమ వచనకారిణౌ'. స్తబ్ధకర్ణో బ్రూతే- "ఏతత్సర్వమనుచితం సర్వథా. యతః-

శ్లో. ఆజ్ఞాభఙ్గకరాన్ రాజా న క్షమేత్ స్వసుతానపి,
విశేషః కో ను రాజ్ఞశ్చ రాజ్ఞశ్చిత్రగతస్య చ. 107

అను. పింగలకుడు ఇలా అన్నాడు- 'ఇది ఇంతే(నిజమే). కాని ఈ ఇరువురూ అన్నివిధాల నా మాటను అనుసరింపరు.' అంత స్తబ్ధకర్ణుడు ఇలా చెప్పాడు-

'ఇది అంతా అన్నివిధాల అనుచితం. ఏలనన- ప్రభువు తన అజ్ఞను ఉల్లంఘించే వారిని పుత్రులనైనా క్షమింపరాదు. అలా క్షమిస్తే ఆ ప్రభువునకూ చిత్రగతుడైన ప్రభువునకు భేదం ఏముంది? 107

శ్లో. స్తబ్ధస్య నశ్యతి యశో విషమస్య మైత్రీ
నష్టేన్ద్రియస్య కులమర్థపరస్య ధర్మః,
విద్యాఫలం వ్యసనినః కృపణస్య సౌఖ్యం
రాజ్యం ప్రమత్తసచివస్య నరాధిపస్య. 108

గ. అపరఞ్చ-

శ్లో. తస్కరేభ్యో నియుక్తేభ్యః శత్రుభ్యో నృపవల్లభాత్,
నృపతిర్నిజలోభాచ్చ ప్రజా రక్షేత్పితేవ హి. 109

గ. భ్రాతః! సర్వథాఽస్మద్వచనం క్రియతామ్. వ్యవహారోఽప్యస్మాభిః కృత ఏవ. అయం సఞ్జీవకః సస్యభక్షకోఽర్థాధికారే నియుజ్యతామ్."

అను. "జడచిత్తుడికి కీర్తి, సమభావశూన్యుడికి (అవిశ్వాసికి) మైత్రి, ఇంద్రియవశుడికి వంశమర్యాదా, ధనసంపాదనాసక్తుడికి ధర్మం, వ్యసనలంపటుడికి విద్యాప్రయోజనం, లోభివాడికి సుఖం, మదించిన మంత్రులు గల భూపాలుడి రాజ్యం నశిస్తాయి". (దీపకాలంకారం) 108

మరియూ- "ప్రభువు ప్రజలను తండ్రివలె, దొంగలనుండి, తన అధికారులనుండి, శత్రువులనుండి, తన ప్రియజనంనుండి, తన లోభగుణంనుండి రక్షించాలి." 109

సోదరా! అన్నియెడల మేము చెప్పినట్లు చేయుము. (ఈవిషయంలో) మేము నిశ్చయం చేసియే ఉన్నాము. సస్య (గడ్డి) భక్షకుడైన ఈ సంజీవకుడికి ధనాధికారం ఇమ్ము.''

గ. ఏతద్వచనాత్తథాఽనుష్ఠితే సతి తదారభ్య పిఙ్గలకసఞ్జీవకయోః సర్వబన్ధుపరిత్యాగేన మహతా స్నేహేన కాలోఽతివర్తతే. తతోఽనుజీవినామప్యాహారదానే శైథిల్యదర్శనాద్ దమనకకరటకా

వన్యోన్యం చిన్తయతః. తదాఽఽహ దమనకః కరటకమ్- 'మిత్ర! కిం కర్తవ్యమ్. ఆత్మకృతోఽయం దోషః. స్వయంకృతేఽపి దోషే పరిదేవనమప్యనుచితమ్. తథా చోక్తమ్-

శ్లో. స్వర్ణరేఖామహం స్పృష్ట్వా బద్ధ్వాఽఽత్మానఞ్చ దూతికా,
ఆదిత్సుశ్చ మణిం సాధుః స్వదోషాద్దుఃఖితా ఇమే.

గ. కరటకో బ్రూతే- 'కథమేతత్' దమనకః కథయతి-

అను. స్తబ్ధకర్ణుడు చెప్పినట్లే పింగలకుడు చేశాడు. అప్పటినుండి పింగలకుడు సంజీవకుడు తమ తమ బంధువులను విడిచి అధికస్నేహంగా కాలం గడుపసాగారు. అంతట సేవకులకు ఆహారం ఇచ్చే విషయంలో సైతం పింగలకుడికి శ్రద్ధ తగ్గిపోయింది. అది గాంచి దమనక కరటకులు పరస్పరం ఇలా విచారించారు. దమనకుడు కరటకుడితో ఇలా అన్నాడు-'మిత్రమా, ఏమి చేయాలి? ఇది స్వయంగా చేసికొన్న దోషం. స్వయంకృతమైన దోషాన్ని గూర్చి విచారించడం సైతం ఉచితం గాదు.

విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు-

"నేను (చిత్రగత అయిన)స్వర్ణరేఖను తాకడంవలన, దూతిక తన్ను తాను బంధించుకొనడంవలన, సాదువు మణిని తీసికొనగోరడంవలన- ఇలా స్వదోషం వలన మేము ముప్వరం దుఃఖం పొందాము."

కరటకుడు అడిగాడు- 'అది ఎట్లు'. దమనకుడు ఇలా చెప్పసాగాడు-

5. స్వర్ణరేఖాదీనాం కథా

స్వర్ణరేఖ మొదలైనవారి కథ

గ. అస్తి కాఞ్చనపురనామ్ని నగరే వీరవిక్రమో రాజా. తస్య ధర్మాధికారిణా కశ్చిన్నాపితో వధ్యభూమిం నీయమానః కన్దర్పకేతు నామ్నా పరివ్రాజకేన సాధుద్వితీయకేన-'నాఽయం హన్తవ్య'-ఇత్యుక్త్వా వస్త్రాఞ్చలే ధృతః. రాజపురుషా ఊచుః-'కిమితి నాయం వధ్యః'! స ఆహ "శ్రూయతామ్- స్వర్ణరేఖామహం స్పృష్ట్వా"-ఇత్యాది పఠతి! త ఆహుః- "కథమేతత్" పరివ్రాజకః కథయతి-

అను. కాంచనపురం అనే నగరంలో వీరవిక్రముడు అనే రాజు గలడు. అతడి ధర్మాధికారులు ఒకానొక మంగలికి మరణశిక్షను విధించారు. అందుచే రాజభటులు వాడిని వధ్యభూమికి తీసికొని పోతూ ఉన్నారు. ఇంతలో కందర్ప కేతువు అనే సంన్యాసి ఆ దారిన వచ్చాడు. అతడివెంట ఒక సాధువు సైతం ఉన్నాడు. సంన్యాసి 'ఇతడు చంపదగినవాడు కాదు'- అని పల్కి ఆ మంగలిని తన వస్త్రం అంచుతో కప్పాడు. రాజపురుషులు అడిగారు-

"వీడిని ఎందుకు చంపరాదు?" సంన్యాసి ఇలాచెప్పాడు-

"వినుడు. స్వర్ణరేఖను నేను తాకి- ఇత్యాది పఠించాడు (చూడుడు. 110 శ్లోకభావం). ఆ రాజభటులు మరల అడిగారు. "అది ఎట్లు? సన్యాసి ఇలా చెప్ప సాగాడు-

గ. అహం సింహలద్వీపస్య భూపతేర్జీమూతకేతోః పుత్రః కన్దర్పకేతుర్నామ. ఏకదా కేలికాననాఽవస్థితేన మయా పోతవణిఙ్ముఖాచ్ఛ్రుతం- యదత్ర సముద్రమధ్యే చతుర్దశ్యా మావిర్భూతకల్పతరుతలే రత్నావలీకిరణకర్బురపర్యఙ్కే స్థితా సర్వాఽలఙ్కారభూషితా లక్ష్మీ

రివ వీణాం వాదయన్తీ కన్యా కాచిద్దృశ్యతే" ఇతి. తతోఽహం పోతవ ణిజమాదాయ పోతమారుహ్య తత్ర గతః. అనన్తరం తత్ర గత్వా పర్య ఙ్కేఽర్ధమగ్నా తథైవ సాఽవలోకితా. తతస్తల్లావణ్యగుణాఽఽకృష్టేన మయాఽపి తత్పశ్చాజ్ఝమ్పో దత్తః. తదనన్తరం కనకపత్తనం ప్రాప్య సువర్ణప్రాసాదే తథైవ పర్యఙ్కే స్థితా విద్యాధరీభిరుపాస్యమానా మయాఽవలోకితా. తయాఽప్యహం దూరాదేవ దృష్ట్వా సఖీం ప్రస్థాప్య సాదరం సమ్భాషితః. తత్సఖ్యా చ మయా పృష్టయా సమాఖ్యాతమ్-

అను. నేను సింహలద్వీపాధిపతి అయిన జీమూతకేతుడి పుత్రుడను. నా పేరు కందర్పకేతువు. నేను ఒకనాడు క్రీడావనంలో విహరిస్తుండగా ఒక నౌకా వ్యాపారి ఇలా చెప్పాడు- "చతుర్దశినాడు సముద్రంలో కల్పవృక్షం ఆవిర్భవి స్తుంది. దాని క్రింద రత్నసమూహకిరణాలచే శబలితమైన ఒక మంచం కనబడు తుంది. ఆ మంచమీద సర్వాభరణభూషితయై (సాక్షాత్తుగా) లక్ష్మీదేవివలె ఒక కన్యామణి వీణ వాయిస్తూ దర్శనం ఇస్తుంది'- అంత నేను ఆ నౌకావ్యాపారిని తోడుగా తీసికొని అచ్చటికి వెళ్ళాను. అలాగే ఆ సుందరీమణిని చూచాను. మంచంపై వయ్యారంగా సగం ఆమె పరుండి ఉంది. ఆమె లావణ్యంచే ఆకర్షింప బడ్డాను- వెంటనే ఆమెను సమీపించేందుకై సముద్రంలోనికి దూకాను- కాని ఆ మీదటనే నేను ఒక బంగారునగరాన్ని చేరాను. అచ్చట బంగారుమేడలో విద్యా ధరసుందరీమణులచే సేవింపబడుతూ మంచంపై అలాగే ఆ సౌందర్యరాశి కన బడింది. ఆమెయూ దూరంనుండియే నన్ను చూచింది. సాదరంగా చెలికత్తెను పంపింది. ఆ చెలిద్వారా సంభాషించింది. పిమ్మట నేను "ఈ సుందరీమణి ఎవరు? ఇత్యాది అడుగగా ఆ చెలికత్తె ఇలా చెప్పింది-

గ. "ఏషా కన్దర్పకేలినామ్నో విద్యాధరచక్రవర్తినః పుత్రీ రత్న మఞ్జరీ నామ ప్రతిజ్ఞాపితా విద్యతే, యః కనకపత్తనం స్వచక్షుషాఽఽ గత్య పశ్యతి స ఏవ పితురగోచరోఽపి మాం పరిణేష్యతీతి మనసః సఙ్కల్పః- తదేనాం గాన్ధర్వవిధినా పరిణయతు భవాన్" ఇతి.

అను. ఈమె గంధర్వచక్రవర్తి అయిన కందర్పకేలియొక్క పుత్రిక- పేరు రత్నమంజరి. ఈమె ఇలా ప్రతిజ్ఞ చేసింది.

''ఎవడు ఈ బంగారునగరానికి స్వయంగా వచ్చి తన కన్నులతో నన్ను గాంచునో, వాన్ని నేను తండ్రికి తెలియజేయకయే వివాహం చేసికొంటాను. ఇది నా మనస్సులోని సంకల్పం. కనుక తాము ఈమెను గాంధర్వపద్ధతిని స్వీకరించండి".

గ. అథ తత్ర వృత్తే గాన్ధర్వవివాహే తయా సహ రమమాణస్తత్రాహం తిష్ఠామి. తత ఏకదా రహసి తయోక్తమ్- "స్వామిన్? స్వేచ్ఛయా సర్వమిదముపభోక్తవ్యమ్. ఎషా చిత్రగతా స్వర్ణరేఖా నామ విద్యాధరీ న కదాచిత్ స్ప్రష్టవ్యా''. పశ్చాదుపజాతకౌతుకేన మయా స్వర్ణరేఖా స్వహస్తేన స్పృష్టా. తయా చిత్రగతయాఽప్యహం చరణపద్మేన తాడిత ఆగత్య స్వరాష్ట్రే పతితః.

అను. అంత అచ్చట ఆమెను గాంధర్వ విధిని వివాహమాడాను. ఆమెతో క్రీడిస్తూ అచ్చటనే నేను ఉన్నాను. పిమ్మట ఒకనాడు ఆమె నాతో రహస్యంగా ఇలా అంది- 'స్వామీః స్వేచ్ఛగా ఈ సమస్తం అనుభవించండి. కాని ఈ చిత్రంలోని స్వర్ణరేఖ అనే విద్యాధరిని ఎప్పుడూ తాకవద్దు.' అంతట కుతూహలంతో నేను స్వర్ణరేఖను నా చేతితో తాకినాను. చిత్రంలో ఉండిననూ ఆమె పద్మంవంటి పాదంతో తన్నింది. నేను నా రాష్ట్రంలో వచ్చి పడినాను.

గ. అథ దుఃఖితోఽహం పరివ్రాజితః పృథివీం పరిభ్రామ్యన్నిమాం నగరీమనుప్రాప్తః. అత్ర చాతిక్రాన్తే దివసే గోపగృహే సుప్తః సన్నపశ్యమ్. ప్రదోషమయే పశూనాం పాలనం కృత్వా స్వగేహమాగతో గోపః స్వవధూం దూత్యా సహ కిమపి మన్త్రయన్తీమపశ్యత్. తతస్తాం గోపీం తాడయిత్వా స్తమ్భే బద్ధ్వా సుప్తః. తతోఽర్ధరాత్రే ఏతస్య నాపితస్య వధూర్దూతీ పునస్తాం గోపీముపేత్యాఽవదత్- 'తవ ప్రియో విరహాఽనలదగ్ధోఽసౌ స్మరశరజర్జరితో మముమూర్షురివ వర్తతే."

తథా చోక్తమ్

అను. అంతట నేను దుఃఖంతో సంన్యాసి నయ్యాను. భూసంచారం చేస్తూ ఈ నగరం చేరాను. పగలు గడిపాను-రాత్రి ఒక గొల్లవాడి యింటిలో శయనించి

ఈ విషయం చూచాను- గొల్లవాడు పశువులను మేపి సాయంకాలం ఇంటికి వచ్చాడు- తన భార్య దూతికతో ఏదో మాట్లాడడం చూచాడు- వెంటనే ఆ గొల్లదానిని దండించి స్తంభానికి కట్టివేసి నిద్రించాడు. పిమ్మట ఈ అర్ధరాత్రమున మంగలి భార్య అయిన ఆ దూతిక వచ్చింది-ఆ గొల్లదానితో ఇలా చెప్పింది- నీ ప్రియుడు నీ విరహం అనే అగ్నిలో కాలిపోతూ ఉన్నాడు- మన్మథుడి బాణాలచే శిథిలశరీరుడై చచ్చుటకు సిద్ధంగా ఉన్నాడు. విజ్ఞులు ఇలా చెప్పారు-

శ్లో. రజనీచరనాథేన ఖణ్డితే తిమిరే నిశి,
యూనాం మనాంసి వివ్యాథ దృష్ట్వా దృష్ట్వా మనోభవః. 111

గ. తస్య తాదృశీమవస్థామవలోక్య పరిక్లిన్నమనాస్త్వామనువర్తితుమాగతా. తదహమత్రాఽఽత్మానం బద్ధ్వా తిష్ఠామి. త్వం తత్ర గత్వా తం సన్తోష్య సత్వర మాగమిష్యసి'.

అను. "చంద్రుడు ఉదయించాడు- రాత్రియందలి చీకటిని తొలగించాడు. అంత మన్మథుడు గుఱిగా చూచి చూచి యువకుల హృదయాలను వేధించాడు."

నేను అతడి అలాంటి అవస్థను చూచాను. మిక్కిలి కలతనొందాను. నిన్ను అనుకూలంగా చేయడానికై వచ్చాను. అందుచే నేను నన్ను ఇచ్చట బంధించుకొని ఉంటాను. నీవు అచ్చటికి పొమ్ము. అతన్ని సంతోషపఱచి వెంటనే రమ్ము"

గ. తథాఽనుష్ఠితే సతి స గోపః ప్రబుద్ధోఽవదత్-'ఇదానీం త్వాం పాపిష్ఠాం జారాన్తికం నయామి'. తతో యదాఽసౌ న కిఞ్చిదపి బ్రూతే; తదా క్రుద్ధో గోపః 'దర్పాన్మమ వచసి ప్రత్యుత్తరమపి న దదాసి'-ఇత్యుక్త్వా క్రుద్ధేన తేన కర్తరికామాదాయాఽస్యా నాసికా ఛిన్నా. తథా కృత్వా పునః సుప్తో గోపో నిద్రాముపగతః. అథాఽఽగత్య గోపీ దూతీమపృచ్ఛత్- 'కా వార్తా' ఇతి. దూత్యోక్తమ్- "పశ్య మామ్. ముఖమేవ వార్తాం కథయతి" అనన్తరం సా గోపీ తథా కృత్వాఽఽత్మానం బద్ధ్వా స్థితా. ఇయఞ్చ దూతీ తాం ఛిన్ననాసికాం గృహీత్వా స్వగృహం ప్రవిశ్య స్థితా.

అను. అలాగే దూతిక తన్ను బంధించుకొని గొల్లదానిని పంపింది. కొంతసేపటికి గొల్లవాడికి మెలకువ వచ్చి ఇలా అన్నాడు- 'ఇప్పుడు పాపిష్ఠురాలు అయిన నిన్ను నీ మిండడివద్దకు పంపుతాను'. అప్పుడు గొంతు మార్పునకు భయపడి మంగలిది బదులు పల్కలేదు. అంత గొల్లవాడు క్రుద్ధుడు అయ్యాడు- 'గర్వంతో నామాటకు సమాధానం చెప్పవా'-అని కత్తెర తెచ్చాడు- దాని ముక్కును కత్తిరించాడు- పిమ్మట పోయి మరల పరుండి నిద్రించాడు. తర్వాత గొల్లది వచ్చింది- 'విశేషం ఏమి'- అని దూతికను అడిగింది.

దూతి ఇలా చెప్పింది- 'నన్ను చూడుము. నా ముఖమే జరిగిన విషయం తెల్పుతుంది'. ఆ మీదట గొల్లది దూతికబంధం విప్పింది- తనను బంధించుకొన్నది. దూతిక తెగిన తన ముక్కును తీసుకొంది. తన యింటిని చేరింది-

గ. తతః ప్రాతరేవానేన నాపితేన స్వవధూః క్షురభాణ్డం యాచితా సతీ క్షురమేకం ప్రాదాత్. తతోఽసమగ్రభాణ్డే ప్రాప్తే సముపజాతకోపోఽయం నాపితస్తం క్షురం దూరాదేవగృహే క్షిప్తవాన్. తతః కృతాఽర్తనాదేయం- "వినాఽపరాధేన మే నాసికాఽనేన ఛిన్నా"- ఇత్యుక్త్వా ధర్మాధికారిసమీపమేన మానీతవతీ.

అను. అంత తెల్లవారగనే మంగలి తన భార్యను- 'మంగలిపెట్టెను తెచ్చి ఇమ్మ' అని అడిగాడు. అందుకు ఆమె ఒక కత్తిని మాత్రమే పెట్టెనుండి తెచ్చి ఇచ్చింది. పూర్తిపెట్టెను తెచ్చి ఇవ్వనందులకు మంగలి కోపం పొందాడు- ఆ కత్తిని దూరంగా ఇంటిలోనికి విసరివేశాడు- వెంటనే ఆ మంగలిది బిగ్గరగా ఏడుస్తూ-'తప్పు ఏమీ చేయకపోయినా ఇతడు నా ముక్కు కోశాడు'-అని ధర్మాధికారులవద్దకు ఆ మంగలిని(తన భర్తను) తీసుకొనిపోయింది.

గ. అథ తత్ర చ సా గోపీ తేన గోపేన పునః పృష్టోవాచ-"అరే పాప, కో మాం మహాసతీం విరూపయితుం సమర్థః? మమ వ్యవహారమకల్మషమష్టౌ లోకపాలా ఏవ జానన్తి. యతః-

శ్లో. ఆదిత్యచన్ద్రావనిలోఽనలశ్చ
ద్యౌర్భూమిరాపో హృదయం యమశ్చ,

అహశ్చ రాత్రిశ్చ ఉభే చ సన్ధ్యే
ధర్మశ్చ జానాతి నరస్య వృత్తమ్. 112

అను. అంత అచ్చట (గొల్లవాడియింటిలో) ఆ గొల్లదియూ భర్త మరల అడుగగా ఇలా చెప్పింది- 'ఓరీ పాపాత్ముడా, నన్ను కురూపను చేయడానికి ఎవడికి శక్తి గలదు? విశుద్ధమైన నా నడవడికను లోకపాలకులు ఎనిమిదిమంది ఎరుంగుదురు. ఏలననగా-

"సూర్యుడు, చంద్రుడు, వాయువు, అగ్ని, ఆకాశం, భూమి, నీరు, హృదయం, యముడు, పగలు, రాత్రి రెండు సంధ్యలు- ధర్మం—వీరు అందరూ మానవుడి ప్రవర్తనను ఎరుంగుదురు."

గ. యద్యహం పరమసతీ స్యామ్, త్వాం విహాయాఽన్యం న జానే పురుషాన్తరం స్వప్నేఽపి న భజే, తేన ధర్మేణ ఛిన్నాఽపిమమ నాసికాఽఛిన్నాఽస్తు. మయా త్వం భస్మ కర్తుం శక్యసే. కిన్తు స్వామీ త్వమ్. లోకభయాదుపేక్షే. పశ్య మన్ముఖమ్" ఇతి. యావదసౌ దీపం ప్రజ్వాల్య తన్ముఖమవలోకతే తావదున్నసం ముఖమవలోక్య తచ్చరణయోః పతితః—"ధన్యోఽహం యస్యేదృశీ భార్యా పరమసాధ్వీ"ఇతి.

అను. నేను పరమపతివ్రతను అయినచో- నిన్ను వీడి ఇతరున్ని ఎరుగనిదానిని అయినచో- కలలోనూ పరపురుషసంబంధం లేనిదానను అయినచో-అలాటి ధర్మమహిమచే కోయబడినదైనా, నా ముక్కు పూర్వం మాదిరిగా (కోయబడనిదిగా)ఉండుగాక; నేను నిన్ను బూడిదగా చేయగలను. కాని నీవు నాకుమగడవు, లోకభయంచే వదలుతున్నాను. నా మొగం చూడుము."

అంత గొల్లవాడు దీపం వెల్గించి ఆమెమొగం చూచాడు. ముక్కు చక్కగా ఉండడం తెలిసికొన్నాడు. వెంటనే ఆమె కాళ్ళపై పడ్డాడు- 'నేను ధన్యుడను. ఇంతటి పరమపతివ్రత నాకు భార్యగా లభించింది' అని అన్నాడు.

గ. యోఽయమాస్తే సాధురేతద్వృత్తాన్తమపి కథయామి. అయం స్వగృహాన్నిర్గతో ద్వాదశవర్షైర్మలయోపకణ్ఠాదిమాం నగరీమను

ప్రాప్తః. అత్ర వేశ్యాగృహే సుప్తః. తస్యాః కుట్టన్యా గృహద్వారి స్థాపితకాష్ఠఘటితవేతాలస్య మూర్ధని రత్నమేకముత్కృష్టమాస్తే. తత్ర లుబ్ధేనాఽనేన సాధునా రాత్రావుత్థాయ రత్నం గ్రహీతుం యత్నః కృతః. తదా తేన వేతాలేన సూత్రసఞ్చారితబాహుభ్యాం పీడితః సన్నార్తనాదమయం చకార. పశ్చాదుత్థాయ కుట్టన్యోక్తమ్- "పుత్ర మలయోపకణ్ఠాదాగతోఽసి. తత్ సర్వరత్నాని ప్రయచ్ఛాఽస్మై. నోచేదనేన న త్యక్తవ్యోఽసి. ఇత్థమేవాఽయం చేటకః"-ఇతి.

అను. ఇదిగో ఈ సాధువు ఉన్నాడే అతడి విషయం చెప్పెదను- ఇతను ఇల్లు వదలి పన్డ్రెండేండ్లు మలయపర్వతప్రాంతాల్లో వసించాడు. ఇప్పుడు ఈ నగరానికి వచ్చాడు. ఒక రాత్రి ఒక వేశ్య ఇంట్లో శయనించాడు. ఆ వేశ్య యొక్క (కుట్టనియొక్క) ఇంటి ముఖద్వారంవద్ద కఱ్ఱతో చేసిన భేతాలుడి బొమ్మ ఉంది. ఆ ప్రతిమ (బొమ్మ) శిరస్సున ఒక ఖరీదైన రత్నం పొదుగబడి ఉంది. ఈ సాధువు ఆ రత్నాన్ని చూచాడు. ఆశపడ్డాడు. రాత్రివేళ లేచాడు. రత్నాన్ని తీసుకొన యత్నించాడు. వెంటనే భేతాలుడి భుజాలు దారాలచే కదలింపబడినాయి. ఇతన్ని గట్టిగా బంధించాయి. ఇతడు దీనుడై బిగ్గరగా ఏడ్వసాగాడు. వేశ్య లేచి వచ్చింది. ఇలా చెప్పింది- 'బిడ్డా! మలయ పర్వతప్రాంతంనుండి వచ్చావు. (నీదగ్గర రత్నాలు చాలా ఉంటాయి) కనుక రత్నాలు అన్నీ ఇతడికి ఇమ్ము. లేనిచో వీడు విడువడు. ఈ సేవకుడు ఇంతే'.

గ. తతోఽనేన సర్వరత్నాని సమర్పితాని. యథాఽయమపహృత సర్వస్వోఽస్మాసు సమాగమ్య మిలితః." ఏతత్ సర్వం శ్రుత్వా రాజపురుషైర్న్యాయే ధర్మాధికారీ ప్రవర్తితః. అనన్తరం తేన సా దూతీ గోపీ చ గ్రామాద్బహిర్నిఃసారితే. నాపితశ్చ గృహం గతః. స్వర్ణరేఖామహం స్పృష్ట్వా-ఇత్యాది అతః స్వయంకృతోఽయం దోషః. అత్ర విలపనం నోచితమ్. (క్షణం విమృశ్య) మిత్ర! యథాఽనయోః సౌహార్దం మయా కారితమ్, తథా మిత్రభేదోఽపి మయా కార్యః యతః-

శ్లో. అతథ్యాన్యపి తథ్యాని దర్శయన్త్యతిపేశలాః,
సమే నిమ్నోన్నతానీవ చిత్రకర్మవిదో జనాః. 113

అను. అప్పుడు ఇతను రత్నాలు అన్నీ సమర్పించుకున్నాడు. ఇలా అంతా పోగొట్టుకొని మాతో వచ్చి చేరాడు''. రాజభటులు ఇది అంతా విన్నారు. న్యాయం తెలుపవలసిందిగా ధర్మాధికారిని కోరారు. అంతట ధర్మాధికారి దూతి అయిన మంగలిదానికి మరియూ గొల్లదానికి గ్రామబహిష్కారం శిక్షగా విధించాడు. మంగలి సుఖంగా ఇల్లు చేరాడు.

అందుచే నేను (దమనకుడను) 'స్వర్ణరేఖను నేను తాకి'- ఇత్యాదిగ చెప్పుతున్నాను. ఇది స్వయంగా చేసికొన్న దోషం. దీన్ని గూర్చి విచారింపరాదు." ఇలా అని దమనకుడు క్షణకాలం ఆలోచించి మరలా ఇలా చెప్పాడు-'మిత్రమా! నేను ఎలా వీరిరువురికి మైత్రి గల్గించానో అలాగే మిత్రభేదం సైతం చేయాలి. ఏలనన—

''చిత్రకారుడు తన ప్రతిభచే చిత్తరువునందు సమతలాన్ని సైతం హెచ్చు తగ్గులుగా చూపగలడు. అలాగే నీతిశాస్త్రనిపుణుడునూ అసత్యాలను సత్యాలుగా నిరూపింపగలడు." (113)

గ. అపరఞ్చ-

శ్లో. ఉత్పన్నేష్వపి కార్యేషు మతిర్యస్య న హీయతే, 114
స నిస్తరతి దుర్గాణి గోపీ జారద్వయం యథా.

గ. కరటకః పృచ్ఛతి- 'కథమేతత్'
దమనకః కథయతి-

అను. మరియూ, "విపత్కరములైన కార్యాలు సంభవించినా ఎవరి బుద్ధి (ప్రతిభ) క్షీణింపదో అలాటివాడు మాత్రమే గొల్లది ఇద్దరు మిండగాండ్రను తప్పించినట్లు దుఃఖాలను తరిస్తాడు." (114)

కరటకుడు అడిగాడు- 'అది ఎట్లు'.

దమనకుడు ఇలా చెప్పసాగాడు—

6. గోపీ విటద్వయ కథా

గోపీ—జారద్వయ కథ

గ. అస్తి ద్వారవత్యాం పుర్యాం కస్యచిద్గోపస్య వధూర్బన్ధకీ. సా గ్రామస్య దణ్డనాయకేన తత్పుత్రేణ సమం రమతే. తథా చోక్తమ్-

శ్లో. నాఽగ్నిస్తృప్యతి కాష్ఠానాం నాఽఽపగానాం మహోదధిః,
నాఽన్తకః సర్వభూతానాం న పుంసాం వామలోచనాః. 115

అన్యచ్చ-

శ్లో. న దానేన న మానేన నాఽఽర్జవేన న సేవయా,
న శస్త్రేణ న శాస్త్రేణ సర్వథా విషమాః స్త్రియః. 116

అను. ద్వారవతి అనే నగరంలో ఒకానొక గొల్లవాడు గలడు. వాడి భార్య రంకులాడి. ఆమె ఆ గ్రామ దండనాయకుడితోనూ, అతడి పుత్రుడితోనూ వ్యభిచారం చేసేది.

విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు—

"అగ్ని కట్టెలచే, సముద్రం నదులచే, యముడు సర్వప్రాణులచే, యువతి పురుషులచే తృప్తి పొందరు. (115)

మరియూ— "స్త్రీలు భయంకరమైనవారు. వారు దానంచే గానీ, సమ్మానంచే గానీ- ఋజు (సరళ) భావంచేగానీ, శస్త్రం (దండన)చేగానీ శాస్త్రబోధచే గానీ సంస్కరింపబడజాలరు". (116)

యతః-

శ్లో. గుణాశ్రయం కీర్తియుతం చ కాన్తం
పతిం రతిజ్ఞం సధనం యువానమ్,

విహాయ శీఘ్రం వనితా వ్రజన్తి
నరాన్తరం శీలగుణాదిహీనమ్. 117

గ. అపరఞ్చ-

శ్లో. న తాదృశీం ప్రీతిముపైతి నారీ
విచిత్రశయ్యాశయితాఽపి కామమ్,
యథా హి దూర్వాదివికీర్ణభూమౌ
ప్రయాతి సౌఖ్యం పరాకాన్తసఙ్గాత్. 118

అను. ఏలననగా— "స్త్రీలు గుణవంతుడూ, కీర్తిశాలీ, సుందరుడూ, కామశాస్త్రవేత్తయూ, ధనికుడూ, యువకుడూ అగు భర్తను వీడి శీఘ్రంగా గుణహీనుడూ, దుష్టుడూ అయిన విటునితో రమింతురు"- (117)

మరియూ "గడ్డికనేలపై పరపురుషుడి సంపర్కంతో ఎంత తృప్తిని పొందుతుందో అంత తృప్తిని అదది భర్తతో సుందరమైన శయ్యపైననూ పొందదు".

గ. అథ కదాచిత్ సా దణ్డనాయకపుత్రేణ సహ రమమాణా తిష్ఠతి. అథ దణ్డనాయకోఽపి రన్తుం తత్రాఽఽగతః. తమాయాన్తం దృష్ట్వా తత్పుత్రం కుసూలే నిక్షిప్య దణ్డనాయకేన సహ తథైవ క్రీడతి. అనన్తరం తస్యా భర్తా గోపో గోష్ఠాత్ సమాగతః.

తమవలోక్య గోప్యోక్తమ్–'దణ్డనాయక! త్వం లగుడం గృహీత్వా కోపం దర్శయన్ సత్వరం గచ్ఛ'ఇతి. తథా తేనాఽనుష్ఠితే గోపేన గృహమాగత్య భార్యా పృష్టా- "కేన కార్యేణ దణ్డనాయకః సమాగత్యాఽత్ర స్థితః". సా బ్రూతే- 'అయం కేనాఽపి కార్యేణ పుత్రస్యోపరి క్రుద్ధః. స చ మార్గ్యమాణోఽప్యత్రాఽఽగత్య ప్రవిష్టో మయా నిక్షిప్య రక్షితః.

తత్పిత్రా చాఽన్విష్యాఽత్ర న దృష్టః? అత ఏవాఽయం దణ్డనాయకః క్రుద్ధ ఏవ గచ్ఛతి. తతః సా తత్పుత్రం కుసూలాద్బహిష్కృత్య దర్శితవతీ. తథాచోక్తమ్-

శ్లో. ఆహారో ద్విగుణః స్త్రీణాం బుద్ధిస్తాసాం చతుర్గుణా,
షడ్గుణో వ్యవసాయశ్చ కామశ్చాష్టగుణః స్మృతః. 119

అను. అంత ఒకనాడు ఆమె దండనాయకుడి పుత్రుడితో రమిస్తూ ఉంది. అంతలో దండనాయకుడు సైతం రమించడానికి అచ్చటికి వచ్చాడు. ఆ గొల్లది అతడు రావడం చూచింది- అతడి పుత్రుణ్ణి గాదెలో దాచింది. అతడితో (దండ నాయకుడితో) అలాగే రమింపసాగింది. కొంతసేపటికి ఆమె మగడు ఆవుల కొట్టంనుండి వచ్చాడు. ఆ గొల్లది మగని రాకను గుర్తించింది- దండనాయకుడితో ఇలా అంది- 'దండనాయక! నీవు ఆ కట్టను తీసికొమ్ము, కోపంనటిస్తూ వేగంగా పొమ్ము'. అతడు అలాగే చేశాడు. గొల్లవాడు ఇంటిలోనికి వచ్చాడు- భార్యను ఇలా అడిగాడు-'దండనాయకుడు ఎందుకు ఇచ్చటికి వచ్చాడు?' ఆ గొల్లది ఇలా బదులు చెప్పింది- 'అతను ఎందువల్లనో పుత్రుడిపై క్రుద్ధుడు అయ్యాడు. పుత్రుడు పరుగెత్తుచూ వచ్చాడు. మన ఇంటిలో దూరాడు- నేను గాదెలో ఉంచి రక్షించాను. అతడి తండ్రి ఇంటిలో వెదికాడు కనగొనలేదు. అందుచే క్రోధంతోనే పోతు న్నాడు". ఇలా అని దండనాయకుడి పుత్రుణ్ణి గాదెనుండి వెలికి రప్పించి చూపిం చింది.

పెద్దలు ఇలా చెప్పారు-

"పురుషాపేక్షతో చూస్తే స్త్రీలకు ఆహారం రెండురెట్లు, బుద్ధి నాల్గురెట్లు, ప్రయత్నశీలత ఆరు రెట్లు, కామం ఎనిమిదిరెట్లు అయి ఉంటుంది." 119

గ. అతోఽహం బ్రవీమి- 'ఉత్పన్నేష్వపి కార్యేషు'- ఇత్యాది. కరటకో బ్రూతే- 'అస్త్వేవమ్! కిన్త్వనయోర్మహానన్యోన్యనిసర్గోపజాతః స్నేహః కథం భేదయితుం శక్యః?' దమనకో బ్రూతే- "ఉపాయః క్రియ తామ్. తథా చోక్తమ్-

శ్లో. ఉపాయేన హి యచ్ఛక్యం న తచ్ఛక్యం పరాక్రమైః,
కాక్యా కనకసూత్రేణ కృష్ణసర్పో నిపాతితః. 120

గ. కరటకః పృచ్ఛతి- "కథమేతత్" దమనకః కథయతి-

అను. అందువల్ల నేను(దమనకుడను) చెప్పుతున్నాను- విపత్కరము లైన కార్యాలు సంభవించినా- ఇత్యాది. కరటకుడు ఇలా అన్నాడు-'అలాగే కానిమ్ము. కానీ ఈ ఇరువురికీ పరస్పరం సహజసిద్ధమైన మైత్రి గొప్పది. దాన్ని ఎలాభేదించ గలవు'. దమనకుడు ఇలా చెప్పాడు- "ఉపాయాన్ని వెదకాలి."

విజ్ఞులు ఇలా తెల్పారు- "ఉపాయంచే ఏది సాధ్యమో అది పరాక్రమాలచే సాధింపబడదు. ఆడకాకి బంగారుహారంద్వారా నల్లత్రాచును చంపింది." 120

కరటకుడు అడిగాడు- "అది ఎట్లు?"

దమనకుడు ఇలా చెప్పసాగాడు.

7. కాకీ - కృష్ణసర్ప కథా

(కాకి - నల్లత్రాచు కథ)

గ. కస్మింశ్చిత్తరౌ వాయసదమ్పతీ నివసతః. తయోశ్చాఽపత్యాని కోటరాఽవస్థితేన కృష్ణసర్పేణ ఖాదితాని- తతః పునర్గర్భవతీ వాయసీ వాయసమాహ- "నాథ! త్యజ్యతామయం వృక్షః. అత్రాఽవస్థితేన కృష్ణ సర్పేణాఽవయోః సన్తతిః సతతం భక్ష్యతే.

యతః-

శ్లో. దుష్టా భార్యా శఠం మిత్రం భృత్యశ్చోత్తరదాయకః,
ససర్పే చ గృహే వాసో మృత్యురేవ న సంశయః. 121

అను. ఒకానొక చెట్టుపై కాకులజంట నివసిస్తూంది. వాటి పిల్లలను ఆ చెట్టుతొఱ్ఱలో ఉండే నల్లత్రాచు తినివేసింది. మరలా (కొంతకాలానికి) ఆడకాకి గర్భవతి అయింది- తన భర్తతో ఇలా చెప్పింది- 'నాథా! ఈ చెట్టును వదలి పోదాం. ఈ చెట్టుతొఱ్ఱయందు ఉండే నల్లత్రాచు మన సంతానాన్ని తినివేస్తూ

ఉంది. ఏలనన- "దుష్టురాలు అయిన భార్య వంచకుడైన మిత్రుడు, ఎదురించి మాట్లాడే సేవకుడు, పాము ఉండే ఇంటిలో నివాసం- ఇవన్నీ మరణతుల్యాలు. ఇందు సందేహం లేదు". (121)

గ. వాయసో బ్రూతే- "ప్రియే న భేతవ్యమ్. వారం వారం మయైతస్య మహాపరాధః సోఢః. ఇదానీం పునర్న క్షన్తవ్యః. వాయస్యాహ- 'కథమేతేన బలవతా సార్ధం భవాన్ విగ్రహీతుం సమర్థః' వాయసో బ్రూతే- 'అలమనయా శఙ్కయా యతః-

శ్లో. బుద్ధిర్యస్య బలం తస్య నిర్బుద్ధేస్తు కుతో బలమ్,
పశ్య సింహో మదోన్మత్తః శశకేన నిపాతితః. 122

గ. వాయసో విహస్యాఽఽహ- 'కథమేతత్?' వాయసః కథయతి-

అను. మగకాకి ఇలా అంది. 'ప్రియురాలా! భయపడకుము. నేను చాలా మార్లు ఇతడి మహాపరాధాలు క్షమించాను. ఇక ఇప్పుడు మాత్రం క్షమింపను'.

ఆడకాకి ఇలా అంది- 'తాము ఈ బలవంతుడితో ఎలా పోరాడగలరు'?-

మగకాకి ఇలా బదులు పల్కింది- 'ఈ సందేహం విడువుము. ఏలననగా-

"ఎవడు బుద్ధి గలవాడో వాడే బలవంతుడు అనబడును. బుద్ధిహీనుడికి బలం ఎక్కడిది? చూడుము- మదంచే గర్వించిన సింహాన్ని కుందేలు చంపింది".

ఆడకాకి నవ్వుతూ అడిగింది- 'అది ఎట్లు?

మగకాకి ఇలా చెప్పసాగింది-

8 దుర్దాన్త సింహ - శశక కథా

దుర్దాంతుడు అనే సింహాన్ని చంపిన కుందేలు కథ

గ. అస్తి మన్దరనామ్ని పర్వతే దుర్దాన్తో నామ సింహః. స చ సర్వదా పశూనాం వధం కుర్వన్నాస్తే. తతః సర్వైః పశుభిః మిలిత్వా స సింహో విజ్ఞప్తః-'మృగేన్ద్ర! కిమర్థ మేకదా బహుపశుఘాతః క్రియతే. యది ప్రసాదో భవతి తదా వయమేవ భవదాహారాయ ప్రత్యహమేకైకం పశుముపఢౌకయామః - ఇతి. తతః సింహేనోక్తమ్-'యద్యేతదభిమతం భవతాం తర్హి భవతు తత్'. తతః ప్రభృత్యేకైకం పశుముపకల్పితం భక్షయన్నాస్తే. అథ కదాచిద్వృద్ధశశకస్య వారః సమాయాతః. సోఽచిన్తయత్.

శ్లో. 'త్రాసహేతోర్వినీతిస్తు క్రియతే జీవితాఽఽశయా,
పఞ్చత్వం చేద్గమిష్యామి కిం సింహానునయేన మే. 123

గ. మన్దం మన్దం గచ్ఛామి' ఇతి.

అను. మందరం అనే పర్వతంలో దుర్దాంతుడు అనే సింహం ఉంది. అది నిత్యం జంతువులను చంపుతూ ఉండేది. అప్పుడు [ఆ అడవిలోని] జంతువులు అన్నీ కలిశాయి. సింహంవద్దకు పోయి ఇలా విన్నవించాయి - "మృగరాజా ఒకేసారి జంతువులను అన్నిటిని ఏల చంపెదవు? తాము అనుగ్రహిస్తే మేమే తమకు ఆహారంగా ప్రతిదినం ఒక్కొక్క జంతువును సమర్పిస్తాము', అందుకు సింహం ఇలా అంది-'మీకు అది సమ్మతం అయితే అలాగే చేయండి.' అదిమొదలు ఆ సింహం తనకు పంపబడిన జంతువును భక్షిస్తూ ఉండేది. అంత ఒకనాడు ఒక ముసలికుందేలు వంతు వచ్చింది. అది ఇలా తలచింది.

"జీవించే ఆశతో అపాయ (భయ) కారణాన్ని గూర్చి వినయం (ప్రార్థన)

చేయబడుతూంది. మరణం తప్పక గల్గేటప్పుడు సింహాన్ని ఎందుకు నేను ప్రార్థించాలి" 123

మెల్లమెల్లగా పోయెదను.?

తతః సింహోఽపి క్షుధా పీడితః కోపాత్తమువాచ - 'కుతస్త్వం విలమ్బ్య సమాగతోఽసి'. శశకోఽబ్రవీత్ - "దేవ నాఽహమపరాధీ. ఆగచ్ఛన్ పథి సింహాన్తరేణ బలాద్ధృతః. తస్యాగ్రే పునరాగమనాయ శపథం కృత్వా స్వామినం నివేదయితు మత్రాఽఽగతోఽస్మి. సింహః సకోపమాహ - "సత్వరం గత్వా తం దురాత్మానం దర్శయ. క్వ స దురాత్మా తిష్ఠతి". తతః శశకస్తం గృహీత్వా గభీరకూపం దర్శయితుం గతః. తత్రాఽఽగత్య - 'స్వయమేవ పశ్యతు స్వామీ' - ఇత్యుక్త్వా తస్మిన్ కూపజలే తస్య సింహస్యైవ ప్రతిబింబం దర్శితవాన్. తతోఽసౌ క్రోధాఽఽధ్మాతో దర్పాత్తస్యోపర్యాత్మానం నిక్షిప్య పఞ్చత్వం గతః. అతోఽహం బ్రవీమి - "బుద్ధిర్యస్య బలం తస్య - " ఇత్యాది.

అను. [ఇలా తలంచి ఆ కుందేలు ఆలస్యంగా పోయింది]. అందువల్ల సింహానికి ఆకలిచే చాల బాధ గల్గింది - కుందేలును చూచి కోపంతో ఇలా అడిగింది-'ఓయీ నీవు ఎందుకుఆలస్యంగా వచ్చావు?' కుందేలు అందుకు ఇట్లు సమాధానం చెప్పింది - 'ప్రభూ ఇందు నా అపరాధం లేదు. ఇచ్చటికి వస్తూ ఉండగా దారిలో మరియొక సింహం బలంగా పట్టుకొంది. అప్పుడు నేను తమ్మ దర్శించి మరలా వచ్చెదను - అని దానిముందు ప్రమాణంచేసి ఆ విషయం తెల్పడానికి వచ్చాను". అది వినగానే సింహానికి మిక్కిలి కోపం వచ్చింది - ఇలా అంది - 'వెంటనే నన్ను తీసికొని పొమ్ము - ఆ దుర్మార్గుడు ఎచ్చట ఉన్నాడో చూపుము " అప్పుడు కుందేలు సింహాన్ని తనవెంట రమ్ము-అని కోరింది. మిక్కిలి లోతైన బావివద్దకు తీసుకొని పోయింది - ఇదిగో ఈ బావిలోనికి ప్రభువులు స్వయంగా చూడండి" - ఇలా అని బావిలోని నీటిలో ఆ సింహంయొక్క నీడను చూపింది. వెంటనే సింహం క్రోధంచే కన్నులు గానక గర్వంతో ఆ సింహంమీదికి - అనగా బావిలోనికి దూకింది. మరణించింది. అందుచే నేను (మగకాకిని) చెప్పుతున్నాను. ఎవడు తెలివిగలవాడో వాడే బలవంతుడు - ఇత్యాదిగ.

గ. వాయస్యాహ - "శ్రుతం మయా సర్వమ్ సమ్ప్రతి యథా కర్తవ్యం తద్బ్రూహి" ఇతి. వాయసోఽవదత్ "అత్రాఽఽసన్నే సరసి రాజపుత్రః ప్రత్యహమాగత్య స్నాతి. స్నానసమయే తదఙ్గాదవతారితం తీరస్థశిలానిహితం కనకసూత్రం చఞ్చ్వా విధృత్యాఽఽనీయాఽస్మిన్ కోటరే ధారయిష్యసి." అథ కదాచిత్ స్నాతుం జలం ప్రవిష్టే రాజపుత్రే వాయస్యా తదనుష్ఠితమ్. అథ కనకసూత్రాఽనుసరణప్రవృత్తై రాజపురుషైస్తత్ర తరుకోటరే కృష్ణసర్పో దృష్టో వ్యాపాదితశ్చ. అతోఽహం బ్రవీమి - "ఉపాయేన తు యచ్ఛక్యమ్ - ఇత్యాది". 1

అను. ఆడకాకి ఇలా అంది - 'నేను అంతా విన్నాను. ఇప్పుడు ఎలా చేయాలో చెప్పుము . మగకాకి ఇలా చెప్పింది - 'ఒక రాజకుమారుడు ప్రతిదినం ఇచ్చటికి సమీపంలో ఉండే కొలనుకు వచ్చి స్నానం చేస్తాడు - అప్పుడు తీరంలో ఉండే రాతిమీద తన మెడలోని బంగారుహారాన్ని ఉంచుతాడు. నీవు ఆ గొలుసును ముక్కుతో పట్టుకొనుము - తెచ్చి ఈ తొఱ్ఱలో పడవేయుము.' ఒకనాడు రాజపుత్రుడు స్నానం చేసేందుకు నీటిలోనికి దిగగానే ఆడకాకి అలాగే చేసింది. అంత బంగారుహారాన్ని అనుసరిస్తూ రాజభటులు వచ్చారు - [చెట్టుతొఱ్ఱలో ఆడకాకి వేయడం చూచారు] తొఱ్ఱలో నల్లత్రాచు ఉండడం గాంచారు - దాన్ని చంపారు. అందుచే నేను (దమనకుడను) చెప్పుతున్నాను - "ఉపాయంచే ఏవి సాధ్యం అగునో - ఇత్యాది (చూడుడు - 120 శ్లోకభావం)

గ. కరటకో బ్రూతే - "యద్యేవం తర్హి గచ్ఛ. శివాస్తే సన్తు పన్థానః." తతో దమనకః పిఙ్గలక - సమీపం గత్వా ప్రణమ్యోవాచ - 'దేవ ఆత్యయికం కిమపి మహాభయకారి కార్యం మన్యమానః సమాగతోఽస్మి. యతః -

శ్లో. ఆపద్యున్మార్గగమనే కార్యకాలాఽత్యయేషు చ,
కల్యాణవచనం బ్రూయాదపృష్టోఽపి హితో నరః. 124

అను. కరటకుడు అన్నాడు - 'అలా అయితే వెళ్ళుము. నీ మార్గాలు శుభమయాలు అగుగాక.' అంతట దమనకుడు పింగలకుడివద్దకు వెళ్ళాడు -

ప్రణామం చేశాడు - ఇలా విన్నవించాడు - "ప్రభూ తమకు సంభవించే మిక్కిలి భయంకరమైన ఆపదను గుర్తించాను - అందుచే (పిలువకపోయినా) వచ్చాను. ఏలనన -

"ఆపత్కాలంలో, చెడుదారిని పయనించే సమయంలో, అవశ్య కర్తవ్యమైన కార్యానికి సమయం మించే వేళలో - మేలుగోరేవాడు తనను అడుగకపోయినా హితమైన మాటను తెలుపాలి." (124)

అన్యచ్చ

శ్లో. భోగస్య భాజనం రాజా న రాజా కార్యభాజనమ్,
రాజకార్యపరిధ్వంసీ మన్త్రీ దోషేణ లిప్యతే. 125

గ. తథాహి పశ్య. అమాత్యానామేష క్రమః

శ్లో. వరం ప్రాణపరిత్యాగః శిరసో వాఽపి కర్తనమ్,
న తు స్వామిపదాఽవాప్తిపాతకేచ్ఛోరుపేక్షణమ్. 126

అను. మరియూ - "ప్రభువు భోగమయజీవనుడై ఉంటాడు. అతడు కార్యకర్తయై ఉండడు. ప్రభుకార్యాలను చెడగొట్టే మంత్రి దోషం పొందును".

మరియూ చూడండి - మంత్రులకు ఇది నియమం -

"ప్రాణాలు వీడడంగాని లేక శిరస్సును ఖండించుకొనడం గాని ఉత్తమం. రాజపీఠాన్ని పొందగోరే పాతకుణ్ణిమాత్రం ఉపేక్షించడం (మంత్రికి) తగదు."

గ. పిఙ్గలకః సాదరమాహ- 'అథ భవాన్ కిం వక్తుమిచ్ఛతి'? దమనకో బ్రూతే- 'దేవ! సఞ్జీవక స్తవోపర్యసదృశవ్యవహారీవ లక్ష్యతే. తథా చాఽస్మత్సన్నిధానే శ్రీమద్దేవపాదానాం శక్తిత్రయనిన్దాం కృత్వా రాజ్యమేవాఽభిలషతి". ఏతచ్ఛ్రుత్వా పిఙ్గలకః సభయం సాశ్చర్యం మత్వా తూష్ణీం స్థితః. దమనకః పునరాహ-దేవ! సర్వామాత్యపరిత్యాగం కృత్వైక ఏవాఽయం యద్భవతా సర్వాధికారీ కృతః, స ఏష దోషః. యతః-

శ్లో. అత్యుచ్ఛ్రితే మన్త్రిణి పార్థివే చ
విష్టభ్య పాదావుపతిష్ఠతే శ్రీః,
సా స్త్రీస్వభావాదసహా భరస్య
తయోర్ద్వయోరేకతరం జహాతి. 127

అను. పింగలకుడు ఆదరంగా ఇలా అన్నాడు- 'మంచిది; తాము ఏమి చెప్పదలుస్తున్నారు?'

దమనకుడు- 'ప్రభూ! సంజీవకుడు తమ విషయంలో అనుచితంగా వ్యవహరిస్తున్నట్లు తోస్తూ ఉంది. ఎట్లన- అతను మాముందు పూజ్యపాదులైన శ్రీమంతులైన ప్రభువులయొక్క త్రివిధశక్తులను (ప్రభు-మంత్ర-ఉత్సాహశక్తులను) నిందించాడు- రాజ్యాన్నే కాంక్షించాడు!'

ఇది విని పింగలకుడు భయాన్నీ, ఆశ్చర్యాన్ని పొందాడు. మౌనం వహించాడు. అంత దమనకుడు మరలా ఇలా అన్నాడు- "ప్రభూ! తాము మంత్రులను అందర్నీ పరిత్యజించారు. అతన్నే సర్వాధికారిగా చేశారు. ఇదియే దోషం. ఏల ననగా-

"మిక్కిలి ఉన్నతుడైన మంత్రి మీదా అలాగే రాజుమీదా లక్ష్మి తన రెండు కాళ్లను మోపి నివసిస్తుంది. కాని ఆమె తన స్త్రీసహజమైన చాంచల్యంవలన (రెండుప్రక్కల పాదాలు ఉంచడం అనే) కార్యభారం సహింపజాలనిదై వారిరువురిలో ఒకరిని వదలివేస్తుంది." (127)

గ. అపరఞ్చ

శ్లో. ఏకం భూమిపతిః కరోతి సచివం రాజ్యే ప్రమాణం యదా
తం మోహాచ్ఛ్రయతే మదః స చ మదాలస్యేన నిర్విద్యతే,
నిర్విణ్ణస్య పదం కరోతి హృదయే తస్య స్వతన్త్రస్పృహా
స్వాతన్త్ర్యస్పృహయా తతః స నృపతేః ప్రాణాన్తికం ద్రుహ్యతి.

అ. మరియూ- "ప్రభువు రాజ్యంలో ఒక మంత్రినే సర్వాధికారయుక్తుణ్ణి (ప్రమాణమైనవాణ్ణి) చేస్తే, ఆ మంత్రిని అధికార మోహంవల్ల మదం అనగా అహంకారం ఆవరిస్తుంది. అట్టి అహంకారంవలన గల్గిన సోమరితనంచే (నిర్ల

క్ష్యంచే) భేదభావం పొడసూపుతుంది. భేదభావాన్ని పొందిన హృదయంలో స్వతంత్ర వాంఛ జనిస్తుంది. పిమ్మట అలాంటి స్వాతంత్ర్యవాంఛచే అతను రాజునకు ప్రాణహానికరమైన ద్రోహం చేయనారంభిస్తాడు".

గ. అపరఞ్చ-

శ్లో. విషదగ్ధస్య భక్తస్య దన్తస్య చలితస్య చ,
అమాత్యస్య చ దుష్టస్య మూలాదుద్ధరణం సుఖమ్.. 129

గ. కిఞ్చ—

శ్లో. యః కుర్యాత్ సచివాఽఽయత్తాం శ్రియం తద్వ్యసనే సతి,
సోఽన్ధవజ్జగతీపాలః సీదేత్ పఞ్చారకైర్వినా. 130

అ. మరియూ- "విషమిశ్రం అయిన అన్నమునూ— కదులుతూ ఉండే పంటినీ— దుష్టుడు అయిన మంత్రినీ సమూలంగా తీసివేయడం సుఖకరం."

ఇంకనూ— "ఏ భూపాలుడు తన రాజ్యలక్ష్మిని తన మంత్రియొక్క అధీనం చేస్తాడో- ఆ భూపాలుడు తనకు ఏదేని ఆపద సంభవించినచో దారిచూపేవాడు లేని గ్రుడ్డివాడివలె దుఃఖం అనుభవిస్తాడు". (130)

గ. స చ సర్వకార్యేషు స్వేచ్ఛాతః ప్రవర్తతే. తదత్ర ప్రమాణం స్వామీ. ఏతచ్చ జానాతి-

శ్లో. న సోఽస్తి పురుషో లోకే యో న కామయతే శ్రియమ్,
పరస్య యువతిం రమ్యాం సాదరం నేక్షతేఽత్ర కః. 131

అను. అతను అన్నికార్యాల్లో స్వేచ్ఛగా ప్రవర్తిల్లుతున్నాడు. ఆపైన ఈ విషయంలో ప్రభువుల చిత్తం. (తాము) ఇదియూ ఎరుంగుదురు-

"ఈ ప్రపంచంలో సంపదను కోరనివాడు ఎవడూ లేడు. అందంగా ఉండే పరుడి జవరాల్ని చూడనివా డెవడు ?" (131)

గ. సింహో విహస్యాఽఽహ- 'భద్ర ? యద్యప్యేవం తథాపి సఞ్జీవకేన సహ మమ మహాన్ స్నేహః. పశ్య-

శ్లో. కుర్వన్నపి వ్యలీకాని యః ప్రియః ప్రియ ఏవ సః,
అశేషదోషదుష్టోఽపి కాయః కస్య న వల్లభః ? 132

గ. అన్యచ్చ-

శ్లో. అప్రియాణ్యపి కుర్వాణో యః ప్రియః ప్రియ ఏవ సః,
దగ్ధమన్దిరసారేఽపి కస్య వహ్నావనాదరః. 133

అను. సింహం నవ్వి ఇలా అంది- 'శుభమూర్తీ ! ఇలా అయినప్పటికీ నాకు సంజీవకుడియెడ స్నేహం గొప్పదిగానే ఉంటుంది. చూడుము-

"ఇష్టుడైనవాడు తప్పులు చేసినా ఇష్టుడుగానే ఉంటాడు. రోగాదిదోషాలతో పరిపూర్ణంగా ఉండినా శరీరం ఎవరికి ప్రియంగా ఉండదు ?" (132)

మరియూ- "అప్రియం అయిన కార్యాలు ఎన్ని చేస్తూ ఉండినా ప్రియమైన వాడు ప్రియుడుగానే ఉంటాడు. ఎన్ని గృహాలను కాల్చివేసిననూ అగ్నిని ఎవరూ అగౌరవంగా చూడరు గదా !"

గ. దమనకః పునరేవాఽఽహ- 'దేవ ! స ఏవాఽతి దోషః యతః-

శ్లో. యస్మిన్నేవాధికంచక్షురారోహయతి పార్థివః,
సుతేఽమాత్యేఽప్యుదాసీనే స లక్ష్మ్యాఽఽశ్రీయతే జనః. 134

గ. శృణు దేవ-

శ్లో. అప్రియస్యాఽపి పథ్యస్య పరిణామః సుఖావహః,
వక్తా శ్రోతా చ యత్రాఽస్తి రమన్తే తత్ర సమ్పదః. 135

అను. దమనకుడు మరలా ఇలా చెప్పాడు- 'దేవా ! అదే మిక్కిలి దోషం. ఏననగా-

"ప్రభువుల ఆదరదృష్టి ఎవడిపై అధికంగా ప్రసరిస్తుందో వాడు పుత్రుడైనా మంత్రి అయినా తుదకు ఆ ప్రభువును ఉపేక్షించేవాడైనా లక్ష్మిచే ఆశ్రయింపబడును." (134)

ప్రభూ ! వినుము- "హితం గల్గించేదీ, వినడానికి కటువుగా ఉన్నా దాని పరిణామం సుఖదాయకంగా ఉంటుంది. అలాంటి హితం చెప్పేవాడూ వినేవాడూ ఎక్కడ ఉంటారో అచ్చట సంపదలు ఆనందంతో ఉంటాయి." (135)

గ. త్వయా చ మూలభృత్యానపాస్యాఽయమాగన్తుకః పుర స్కృతః. ఏతచ్చానుచితం కృతమ్. యతః-

శ్లో. మూలభృత్యాన్ పరిత్యజ్య నాఽఽగన్తూన్ ప్రతిమానయేత్,
నాఽతః పరతరో దోషో రాజ్యభేదకరో యతః. 13

అను. మీరు పూర్వసేవకులను తొలగించి ఈ క్రొత్తగా వచ్చినవాని పెద్దగా గౌరవించారు. ఇలా చేయడం అనుచితం. ఏలననగా- "ప్రాచీన సేవకు లను తొలగించి క్రొత్తగా వచ్చినవారిని ఆదరింపరాదు. ఏలనన రాజ్యంలో భేదా లను గల్గించేందుకు ఇంతకుమించి వేఱే దోషం లేదు." (13)

గ. సింహో బ్రూతే- 'కిమాశ్చర్యమ్' మయా యదభయవాచం దత్వాఽఽనీతః సంవర్ధితశ్చ తత్కథం మహ్యం ద్రుహ్యతి ? దమనకో బ్రూతే- దేవ !

శ్లో. దుర్జనో నార్జవం యాతి సేవ్యమానోఽపి నిత్యశః,
స్వేదనాఽభ్యఞ్జనోపాయైః శ్వపుచ్ఛమివ నామితమ్. 13

అపరఞ్చ-

శ్లో. స్వేదితో మర్దితశ్చైవ రజ్జుభిః పరివేష్టితః,
ముక్తో ద్వాదశభిర్వర్షైః శ్వపుచ్ఛః ప్రకృతిం గతః. 13

అను. సింహం ఇలా అంది- 'ఎంత ఆశ్చర్యం అయిన విషయం? నే అభయవాగ్దానం చేశాను- పిలిపించాను. అభివృద్ధికి తెచ్చాను, అలాంటప్పుడు నాకే ద్రోహం ఎలా చేయదలుస్తాడు'?

అందుకు దమనకుడు ఇలా చెప్పాడు- "దేవా ! నిత్యం సేవితుడైనా దుర్జ నుడు మంచిగుణాన్ని (ఋజుతను) పొందడు. కుక్కతోక వేడితైలంచే ఎంత స్వేదితం అయినా వంకరగా ఉండడాన్ని వీడదు." 13

మరియూ— "కుక్కతోక తైలంచే స్వేదితం (అనగా వేడితైలంచే తడువ బడడం) అయినా- తోమబడినా- త్రాళ్ళచే పంద్రెండేండ్లు చుట్టబడినదై విడువ బడినా, అది తన ప్రకృతిగుణమైన వంకరతనాన్ని పొందనే పొందును." 138

అన్యచ్చ

శ్లో. వర్ధనం వాథ సమ్మానం ఖలానాం ప్రీతయే కుతః,
ఫలన్త్యమృతసేకేఽపి న పథ్యాని విషద్రుమాః. 139

గ. తతోఽహం బ్రవీమి-

శ్లో. అపృష్టోఽపి హితం బ్రూయాద్యస్య నేచ్ఛేత్ పరాభవమ్,
ఏష ఏవ సతాం ధర్మో విపరీతమతోఽన్యథా. 140

అను. ఇంకనూ— "అభివృద్ధికి తేవడంగానీ సన్మానించడంగానీ దుష్టులకు ప్రీతిని గల్గింపజాలవు. అమృతం పోసి పెంచినా విషవృక్షాలు ఆరోగ్యదాయకాలు అయిన ఫలాలను ఇవ్వవు గదా!" ఇందువల్ల నేను చెప్పుచున్నాను-

"ఎవడి పరాభవాన్ని ఎవడు కోరడో- అలా కోరినవాడు అడగకపోయినా పరాభవలక్ష్యమైనవాడికి హితాన్ని బోధించాలి. ఇదే సత్పురుషుల ధర్మం. ఇందుకు భిన్నంగా ప్రవర్తిల్లడం దుర్జనుల లక్షణం అనబడుతుంది. 140

తథా చోక్తమ్-

శ్లో. సః స్నిగ్ధోఽకుశలాన్నివారయతి యస్తత్కర్మ యన్నిర్మలం,
సా స్త్రీ యాఽనువిధాయినీ స మతిమాన్ యః సద్భిరభ్యర్చ్యతే.
సా శ్రీర్యా న మదం కరోతి స సుఖీ యస్తృష్ణయా ముచ్యతే
తన్మిత్రం యదకృత్రిమం స పురుషో యః ఖిద్యతే నేన్ద్రియైః.

అను. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు— "అశుభంనుండి నివారించేవాడే ప్రేమ గలవాడు అనీ, పవిత్రం అయినదానినే కార్యం(కర్మ) అనీ, అనుసరించేదాన్నే భార్య అనీ, సజ్జనుల గౌరవం పొందినవాడినే బుద్ధిమంతుడు అనీ, గర్వంగల్గింపని దానినే లక్ష్మి (సంపద) అనీ, ఆశ లేనివాడినే సుఖి అనీ, కపటం లేనివాడినే మిత్రుడు అనీ, ఇంద్రియాలచే దుఃఖం పొందనివాడినే పురుషుడు అనీ అంటారు."

గ. యది సఞ్జీవకవ్యసనాదితో విజ్ఞాపితోఽపి స్వామీ న నివర్తతే తదీదృశే భృత్యే న దోషః. తథా చ-

శ్లో. నృపః కామాసక్తో గణయతి న కార్యం న చ హితం
యథేష్టం స్వచ్ఛన్దః ప్రవిచరతి మత్తో గజ ఇవ.
తతో మానధ్మాతః స పతతి యదా శోకగహనే
తదా భృత్యే దోషాన్ క్షిపతి న నిజం వేత్త్యవినయమ్. 142

అను. నేను ఇంతగా విన్నవించినా ప్రభువులవారు సంజీవకుడిపై ఉండే వ్యసనరూపమైన ప్రేమ మొదలైన కారణాలవలన మనస్సును మార్చుకొనకపోతే అప్పుడు ఈ విషయంలో ఈ సేవకుడి దోషం ఏమీ లేదు. మరియూ-

"కామాసక్తుడైన ప్రభువు (అవశ్యమైన) కార్యాన్ని గణించడు. హితం వినడు. మదగజం వలె ఇష్టం వచ్చినట్లు స్వచ్ఛందంగా ప్రవర్తిస్తాడు. అప్పుడు అభిమానంచే ఉన్మత్తుడు అయిపోతాడు. అలాంటప్పుడు (క్రమంగా) దుఃఖం అనే దుర్గమారణ్యంలో చిక్కుపడుతాడు. ఆ దోషాన్ని సేవకులపై నెట్టివేస్తాడు. తన అవినయాన్ని అందుకు కారణంగా గుర్తించడు". 142

గ. పిఙ్గలకః (స్వగతమ్)-

శ్లో. న పరస్యాపరాధేన పరేషాం దణ్డమాచరేత్,
ఆత్మనాఽవగతం కృత్వా బధ్నీయాత్పూజయేచ్చ వా. 143

గ. తథా చోక్తమ్

శ్లో. గుణదోషావనిశ్చిత్య విధిర్న గ్రహనిగ్రహే,
స్వనాశాయ యథా న్యస్తో దర్పాత్ సర్పముఖే కరః. 144

గ. ప్రకాశం బ్రూతే- 'తదా సఞ్జీవకః కిం ప్రత్యాదిశ్యతామ్':

అను. అంత పింగలకుడు తనలో ఇలా తలంచాడు-

"ఒకడి అపరాధంచే మఱియొకణ్ణి దండింపరాదు. స్వయంగా గ్రహించాలి. ఆమీదట దండించడంగానీ, గౌరవించడంగానీ చేయాలి". 143

మరియూ విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు-

"మంచిచెడ్డలను నిశ్చయింపక అనుగ్రహంగానీ ఆగ్రహంగానీ చూపడం సముచితం గాదు. అలా చేయడం అనేది అహంకారంతో (గర్వంతో) పాము నోటిలో చేతిని ఉంచడంవంటిది." ఇలా తలంచి ప్రకాశంగా దమనకుడితో ఇలా చెప్పాడు- 'అలాంటప్పుడు సంజీవకుణ్ణి బహిష్కరింపవలయునా ఏమిః'

గ. దమనకః ససంభ్రమమాహ- 'దేవ! మామైవమ్. ఏతావతా మన్త్రిభేదో జాయతే'. తథాహ్యుక్తమ్-

శ్లో. మన్త్రిబీజమిదం గుప్తం రక్షణీయం యథా తథా,
మనాగపి న భిద్యేత తద్భిన్నం న ప్రరోహతి. 145

కిఞ్చ-

శ్లో. ఆదేయస్య ప్రదేయస్య కర్తవ్యస్య చ కర్మణః,
క్షిప్రమక్రియమాణస్య కాలః పిబతి తద్రసమ్. 146

అను. అందుకు దమనకుడు తొట్రుపాటుతో ఇలా అన్నాడు-'ప్రభూ! వద్దు అలా వద్దు. ఇందుచే మంత్రం (ఆలోచన-రహస్యం) పొక్కుతుంది. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు-

"ప్రభువు మంత్రం అనే బీజాన్ని ఉన్నది ఉన్నట్లుగా(జాగ్రత్తగా) రక్షిం చాలి. అది అల్పంగా స్ఫుటితం(పగిలినది)అయినా మరలా మొలక ఎత్తదు" 145

మరియూ- "తీసికొనడంగాని, ఇవ్వడంగాని, ఇతరకర్తవ్య కార్యంగాని త్వరగా చేయబడనిచో వాటి సారాన్ని కాలం పీల్చివేస్తుంది". అనగా శీఘ్రంగా చేయబడని ఆదాన- ప్రదాన కర్తవ్యకార్యాదుల పరిణామం సుఖావహం గాదు-అని భావం. 146

గ. తదవశ్యం సమారబ్ధం మహతా ప్రయత్నేన సమ్పాదనీయమ్.

కిఞ్చ-

శ్లో. మన్త్రో యోధ ఇవాధీరః సర్వాఙ్గైః సంవృతైరపి,
చిరం న సహతే స్థాతుం పరేభ్యో భేదశఙ్కయా. 147

గ. యద్యసౌ దృష్టదోషోఽపి దోషాన్నివర్త్య సన్ధాతవ్యస్తద తీవాఽనుచితమ్. యతః-

శ్లో. సకృద్దుష్టస్తు యో మిత్రం పునః సన్ధాతుమిచ్ఛతి,
స మృత్యుమేవ గృహ్ణాతి గర్భమశ్వతరీ యథా. 148

అను. అందుచే ఆరంభించిన కార్యాన్ని మిక్కిలి ప్రయత్నంతో అవశ్యం పూర్తిచేయాలి. మరియూ-

"పిరికివాడైన యుద్ధవీరుడు తన అవయవాలను అన్నింటినీ కవచాదికంచే కప్పుకొని ఉన్నా శత్రువులు భేదిస్తారు అనే భయంచే యుద్ధభూమిలో చాలాకాలం నిలవజాలనివిధంగా మంత్రాన్ని(రాజకీయరహస్యాన్ని)సైతం చాలాకాలం అలాగే ఉంచరాదు.'' 147

ఇక ఇతడి దోషం తెలిసినా- 'దోషంనుండి మరలించి ఇతడితో సంధిని చేసుకొందము'-అని తలంతుమేని అది మిక్కిలి అనుచితం. ఏలననగా-

"ఒకమారు దుష్టుడైన (వంచనచేసిన) మిత్రుడితో ఎవడు మరల సంధిని కోరునో- వాడు కంచరగాడిద గర్భం దాల్చినట్లు మరణమునే స్వీకరిస్తున్నాడు".

గ. సింహో బ్రూతే—'జ్ఞాయతాం తావత్ కిమస్మాకమసౌ కర్తుం సమర్థః ?' ఇతి దమనక ఆహ—దేవ !

శ్లో. అఙ్గాఙ్గిభావమజ్ఞాత్వా కథం సామర్థ్యనిర్ణయః,
పశ్య టిట్టిభమాత్రేణ సముద్రో వ్యాకులీకృతః. 149

గ. సింహః పృచ్ఛతి—'కథమేతత్ ?' దమనకః కథయతి—

అను. సింహం అడిగింది-'ఇతను మమ్ము ఏమి చేయగలడో (మొదట)

తెల్పుము?. దమనకుడు ఇలా చెప్పాడు- 'ప్రభూ ? "సహాయ్య-సహాయక రూప మైన ఇతడి అంగాంగిసంపదను తెలిసుకొనకుండా ఎలా సామర్థ్యం నిర్ణయింప గలం ? చూడండి-చిన్న తీతువుపిట్ట సముద్రుణ్ణి ఎంతగా కలత పెట్టిందో ?

సింహం అడిగింది-'అది ఎట్లు'.

దమనకుడు ఇలా చెప్పసాగాడు-

9. సముద్ర - టిట్టిభకథా

(సముద్రంయొక్కయూ తీతువుపిట్టలజంటయొక్కయూ కథ)

గ. దక్షిణసముద్రతీరే టిట్టిభదమ్పతీ నివసతః. తత్ర చాసన్న ప్రసవా టిట్టిభీ భర్తారమాహ—"నాథ ? ప్రసవయోగ్యస్థానం నిభృత మనుసన్ధీయతామ్" ఇతి.

టిట్టిభోఽవదత్ — "ప్రియే ! నన్విదమేవస్థానం ప్రసూతి యోగ్యమ్". సా బ్రూతే—"సముద్రవేలయా వ్యాప్యతే స్థాన మేతత్". టిట్టిభోఽవదత్—"కిమహం నిర్బలః సముద్రేణ నిగ్రహీతవ్యః"? టిట్టిభీ విహస్యాఽఽహ—"స్వామిన్ త్వయా సముద్రేణ చ మహద న్తరమ్. అథవా

శ్లో. పరాభవం పరిచ్ఛేత్తుం యోగ్యాయోగ్యఞ్చ వేత్తి యః,
అస్తీహ యస్య విజ్ఞానం కృచ్ఛ్రేణాఽపి న సీదతి. 150

గ. అపిచ-

శ్లో. అనుచితకార్యారమ్భః స్వజనవిరోధో బలీయసా స్పర్ధా,
ప్రమదాజనవిశ్వాసో మృత్యోర్ద్వారాణి చత్వారి. 151

అను. దక్షిణసముద్రతీరంలో తీతువుపిట్టల జంట నివసిస్తూంది. ప్రసవ కాలం సమీపించడంతో ఆడతీతువు భర్తతో ఇలా చెప్పింది- 'నాథ ! పురుటికి తగిన ఏకాంత స్థానం వెదుకండి'. అందుకు మగతీతువు ఇలా అంది 'ప్రియురాలా! ఈ చోటే నీ పురుటికి తగినదై ఉంది గదా ?' ఆడ తీతువు ఇలా అంది- 'నాథా! ఈ ప్రదేశం సముద్రంయొక్క అలలచే నిండి పోతుంది'? (అందుకు) మగతీతువు ఇలా బదులు పల్కింది- 'సముద్రంచే నిగ్రహింపబడడానికి (అవమానింపబడ డానికి) నేనేమి అంత బలహీనుడనా ! అది విని ఆడ తీతువు పక్కున నవ్వింది- మగడితో ఇలా అంది- సముద్రుడికి తమకుచాల భేదం ఉంది. మరియూ-స్వామీ !

"ఎవడు తన అవమానాన్ని తొలగించుకొనే విషయంలో తన యోగ్యతను గుర్తింపగలడో-తన శక్తిని గూర్చిన (సమగ్ర) జ్ఞానం గల్గి ఉంటాడో- అలాంటి వాడు ఎలాంటి ఆపదలందూ దుఃఖితుడు గాడు". 150

ఇంకనూ-"తగని పనిని ఆరంభించడం, తనవారితో విరోధం, బలవంతు డితో పోటీపడడం, ఆడవారిని నమ్మడం-అనే ఈ నాలుగు మృత్యుద్వారాలు అంటారు".

గ. తతః కృచ్ఛ్రేణ స్వామివచనాత్ సా తత్రైవ ప్రసూతా. ఏతత్సర్వం శ్రుత్వా సముద్రేణాఽపి తచ్ఛక్తిజ్ఞానార్థం తదణ్డాన్యపహృ తాని. తతష్టిట్టిభీ శోకాఽఽర్తా భర్తారమాహ-"నాథ! కష్టమాపతితమ్. తాన్యణ్డాని మే నష్టాని టిట్టిభోఽవదత్-'ప్రియే? మా భైషీః'. ఇత్యుక్త్వా పక్షిణాం మేలకం కృత్వా పక్షిస్వామినో గరుడస్య సమీపం గతః. తత్ర గత్వా సకలవృత్తాన్తం టిట్టిభేన భగవతో గరుడస్యపురతో నివే దితమ్ 'దేవ! సముద్రేణాఽహం స్వగృహోఽవస్థితో వినాఽపరాధేనైవ నిగృహీతః? తత స్తద్వచనమాకర్ణ్య గరుత్మతా ప్రభుర్భగవాన్నారాయణః సృష్టి-స్థితి ప్రలయ హేతుర్విజ్ఞప్తః. స సముద్రమణ్డదానాయాఽఽదిదేశ. తతో భగవదాజ్ఞాం మౌళౌ నిధాయ సముద్రేణ తాన్యణ్డాని టిట్టిభాయ సమర్పితాని. అతోఽహం బ్రవీమి-'అజ్ఞాత్విభావమజ్ఞాత్వా ఇత్యాది."

అను. అంత ఆడతీతువు తనకు కష్టంగా ఉన్నా భర్తమాటను

పాటించింది. అచ్చటనే ప్రసవించింది (గ్రుడ్లు పెట్టింది). ఇది అంతా సముద్రుడు విన్నాడు- వాటి శక్తిని పరీక్షింపదలచాడు-అందుచే ఆ గ్రుడ్లను అపహరించాడు. అప్పుడు ఆడతీతువు మిక్కిలి దుఃఖంచే పీడిత అయింది-మగడితో ఇలా అంది-'నాథ : కష్టం వచ్చిపడింది. ఆ నా గ్రుడ్లు నశించాయి'. అందుకు మగతీతువు ఇలా బదులు చెప్పింది-'ప్రియురాలా ? భయపడవద్దు'. ఇలా అని మగతీతువు పక్షులను అన్నింటినీ సమావేశపరచింది-(ఆ సమావేశంలోని నిర్ణయం ప్రకారం పక్షులకు అన్నింటికి ప్రభువు అయిన గరుడునివద్దకు పోయింది. విషయం అంతా తెలిపి ఇలా విన్నవించింది-'దేవ ? నేను ఏ దోషం చేయలేదు. నా యింటిలో ఉండే నన్ను సముద్రుడు ఇలా శిక్షించాడు?. గరుడుడు అది అంతా విన్నాడు- భగవానుడు సర్వజగత్ప్రభువు సృష్టి-స్థితి-ప్రలయకారకుడు అయిన నారాయణుడికి విన్నవించాడు. నారాయణుడు గ్రుడ్లను ఇవ్వవలసినదిగా సముద్రుణ్ణి ఆజ్ఞాపించాడు. అంత సముద్రుడు భగవదాజ్ఞను శిరమున వహించాడు. గ్రుడ్లను తీతువునకు ఇచ్చాడు. అందుచే నేను(దమనకుడను) చెప్పుతున్నాను. (అంగాంగి భావం తెలుసుకొనక) సహాయ సహాయకసంపదను గుర్తింపక- ఇత్యాది. (చూడుడు-149 శ్లోకభావం)

గ. రాజాఽఽహ-'కథమసౌ జ్ఞాతవ్యో ద్రోహబుద్ధిరితి' దమనకో బ్రూతే-"యదాఽసౌ సదర్పః శృఙ్గాగ్రప్రహరణాఽభిముఖశ్చకిత ఇవాఽఽగచ్ఛతి తదా జ్ఞాస్యతి స్వామీ" ఇతి. ఏవముక్త్వా స సఞ్జీవక సమీపం గతః. తత్ర గతశ్చ మన్దం మన్దముపసర్పన్ విస్మితమివాఽఽత్మానమదర్శయత్. సఞ్జీవకేన సాదరముక్తమ్— 'భద్ర, కుశలం తే'? దమనకో బ్రూతే- 'అనుజీవినాం కుతః కుశలమ్. యతః—

శ్లో. సమ్పత్తయః పరాధీనాః సదా చిత్తమనిర్వృతమ్,
స్వజీవితేఽప్యవిశ్వాసస్తేషాం యే రాజసేవకాః. 152

అను. అది విని ప్రభువైన పింగలకుడు ఇలా అడిగాడు-'ఇతనుద్రోహబుద్ధి గలవాడని తెలిసికొనడం ఎలా?" దమనకుడు ఇలా చెప్పాడు-"ఎప్పుడు అతను కొమ్ములకొనలతో పొడవడానికి తయారైనవాడులా తత్తరపాటుతో వస్తాడో అప్పుడు ప్రభువులు(అతడి ద్రోహిబుద్ధిని)తెలుసుకోగలరు". ఇలా అచ్చటి

నుండి కదలాడు దమనకుడు. సంజీవకుడివద్దకు పోయాడు- మెల్లమెల్లగా అతన్ని సమీపిస్తూ తనను ఆశ్చర్యంతో కూడియున్నట్లుగా కనబడజేశాడు. సంజీవకుడు అతన్ని చూచాడు- ఆదరంగా ఇలా అడిగాడు- 'శుభమూర్తీ, మీరు క్షేమంగా ఉన్నారా?' అది విని దమనకుడు ఇలా అన్నాడు- 'సేవకులకు కుశలం ఎక్కడిది?

ఏలననగా- "రాజసేవకుల సంపదలు నిత్యం పరాధీనాలై ఉంటాయి. మనస్సునకు శాంతి ఉండదు. తమ జీవితమునందే నమ్మకం ఉండదు.'' 152

అన్యచ్చ

శ్లో. కోఽర్థాన్ ప్రాప్య న గర్వితో విషయిణః కస్యాపదోఽస్తంగతాః
స్త్రీభిః కస్య న ఖణ్డితం భువి మనః కో వాఽస్తి రాజ్ఞాం ప్రియః,
కః కాలస్య భుజాన్తరం న చ గతః కోఽర్థీ గతో గౌరవం
కో వా దుర్జనవాగురాసు పతితః క్షేమేణ యాతః పుమాన్. 153

అను. మరియూ- "ఈ ప్రపంచంలో సంపదలు పొంది గర్వించనివాడూ, విషయాసక్తుడై ఆపదలను తొలగించుకొన్నవాడూ, ఆడవారిచే మనస్సు విఱుగడను పొందనివాడూ, ప్రభువులకు (నిత్యం) ఇష్టమైనవాడూ, మృత్యువు కౌగిట్లో చిక్కనివాడూ, యాచకుడై గౌరవం పొందినవాడూ, దుర్జనుల వలల్లో చిక్కి క్షేమంగా మరలినవాడూ ఎవ్వడు ఉన్నాడు?"- అనగా ఎవ్వడు లేడు అని భావం.

గ. సఞ్జీవకేనోక్తమ్- "సఖే ! కిమేతత్?" ఇతి. దమనక ఆహ- "కిం బ్రవీమి మన్దభాగ్యః. పశ్య-

శ్లో మజ్జన్నపి పయోరాశౌ లబ్ధ్వా సర్పావలమ్బనమ్,
న ముఞ్చతి న చాఽఽదత్తే తథా ముగ్ధోఽస్మి సమ్ప్రతి. 154

యతః-

శ్లో. ఏకత్ర రాజవిశ్వాసో నశ్యత్యన్యత్ర బాన్ధవః,
కిం కరోమి క్వ గచ్ఛామి పతితో దుఃఖసాగరే. 155

గ. ఇత్యుక్త్వా దీర్ఘం నిఃశ్వస్యోపవిష్టః.

అను. సంజీవకుడు అడిగాడు- 'మిత్రమా! ఇదేమి? (ఇలా మాట్లాడుతున్నావు)'. దమనకుడు ఇలా చెప్పాడు- 'అభాగ్యుణ్ణి. ఏం చెప్పగలను' చూడుము. "ఒకడు సముద్రంలో మునుగుతూ ఉండగా ఒక పాము ఆధారంగా చేతికి అందింది. కాని అతను దాన్ని విడువలేడు. గట్టిగా పట్టుకోలేడు. అలానే ప్రస్తుతం భ్రాంతిలో ఏమి చేయడానికి తెలియనిస్థితిలో ఉన్నాను." 154

ఏలననగా- "ఒకప్రక్క రాజువద్ద నమ్మకం నశిస్తుంది. ఇంకొకప్రక్క (నీవంటి) బంధువు నశిస్తాడు. ఏమి చేయుదును? ఎక్కడికి పోవాలి? దిక్కుతోచక దుఃఖసముద్రంలో మునిగిపోయాను." 155

ఇలా పల్కి నిట్టూర్పు విడిచి చతికిలబడ్డాడు.

గ. సఞ్జీవకో బ్రూతే- 'మిత్ర! తథాపి సవిస్తరం మనోగతముచ్యతామ్' ఇతి. దమనకః సునిభృతమాహ- 'యద్యపి రాజవిశ్వాసో న కథనీయః తథాపి భవానస్మదీయప్రత్యయాదాగతః. మయా పరలోకార్థినాఽవశ్యం తవ హితమాఖ్యేయమ్, శృణు. అయం స్వామీ తవోపరి వికృతబుద్ధీ రహస్యుక్తవాన్- "సఞ్జీవకమేవ హత్వా స్వపరివారం తర్పయామి". ఏతచ్ఛ్రుత్వా సఞ్జీవకః పరం విషాదమగమత్. దమనకః పునరాహ- "అలం విషాదేన; ప్రాప్తకాలం కార్యమనుష్ఠీయతామ్."

అను. సంజీవకుడు అడిగాడు– 'మిత్రమా! అలా అయిన వివరంగా నీ మనస్సులోని విషయం తెల్పుము'. అంత దమనకుడు మిగుల నమ్రతతో(మెల్లగా-గోప్యంగా) ఇలా చెప్పాడు- ప్రభువు నమ్మకంతో చెప్పినదాన్ని తెలుపరాదు. ఏమైనా తాము నన్ను నమ్మి వచ్చినవారు. అందుచే చావును కోరి అయినా నేను తప్పక తమకు హితం బోధించాలి. వినండి- ఈ ప్రభుబుద్ధి మీయెడ వికృతంగా మారింది. అతను నాతో రహస్యంగా ఇలా అన్నాడు- 'ఈ సంజీవకుణ్ణి చంపి ఈ నా పరివారానికి విందు చేస్తాను'. ఇది వినగానే సంజీవకుడు మిగుల విషాదం పొందాడు. అంతట దమనకుడు మరలా ఇలా అన్నాడు-'తాము విషాదం పొందవద్దు. సమయానికి తగినట్లు ఆచరించండి'.

గ. సఞ్జీవకః క్షణం విమృశ్యాఽఽహ స్వగతమ్-"సుష్ఠు ఖల్విద ముచ్యతే - కిం వా దుర్జనచేష్టితం న వేత్త్యేతద్ వ్యవహారాన్నిర్ణేతుం న శక్యతే. యతః-

శ్లో. దుర్జనగమ్యా నార్యః ప్రాయేణాపాత్రభృద్భవతి రాజా,
కృపణానుసారి చ ధనం మేఘో గిరిజలధివర్షీ చ. 156

శ్లో. కశ్చిదాశ్రయసౌన్దర్యాద్ధత్తే శోభామసజ్జనః,
ప్రమదాలోచనన్యస్తం మలీమసమివాఞ్జనమ్. 157

అను. సంజీవకుడు క్షణకాలం విచారించి తనలో తాను తలంచాడు-'విజ్ఞులు ఈ విషయంలో చక్కగా చెప్పారు- మరియూ ఇది దుర్జనులు పన్నిన కుట్రయా-కాదా అని సైతం నడవడికవల్ల నిర్ణయం చేయడానికి వీలుపడదు. ఏలననగా-

''స్త్రీలు దుర్జనులనే పొందుతారు. ప్రభువు అయోగ్యులనే పోషిస్తాడు ధనం లోభివానినే చేరుతుంది. మేఘం కొండలపై సముద్రంపై వర్షిస్తుంది." 156

"ఎలా సుందరీమణియొక్క అందమైన కంటిని చేరడంతో నల్లనైన కాటుకసైతం కాంతి నందుతోందో అలాగే దుష్టుడుసైతం తాను ఆశ్రయించిన వస్తువుయొక్క శోభచే విరాజిల్లుతాడు.'' 157

గ. తత్ర విచిన్త్యోక్తమ్– 'కష్టం కిమిదమాపతితమ్. యతః-

శ్లో. ఆరాధ్యమానో నృపతిః ప్రయత్నా
న్న తోషమాయాతి కిమత్ర చిత్రమ్,
అయం త్వపూర్వప్రతిమావిశేషో
యః సేవ్యమానో రిపుతాముపైతి. 158

గ. తదయమశక్యార్థః ప్రమేయః. యతః-

శ్లో. నిమిత్తముద్దిశ్య హి యః ప్రకుప్యతి
ధ్రువం స తస్యాఽపగమే ప్రసీదతి,

అకారణద్వేషి మనస్తు యస్య వై
కథం జనస్తం పరితోషయిష్యతి. 159

గ. కిం మయాఽపకృతం రాజ్ఞః. అథవా నిర్నిమిత్తాఽపకారిణశ్చ భవన్తి రాజానః".

అను. ఇలా తనలో విచారించి దమనకుడితో సంజీవకుడు అన్నాడు- 'ఈ కష్టమైన(గొప్పదైన) ఆపద ఇలా వచ్చిపడింది.'

ఏలననగా- ''ఏదేని ప్రతిమారూపమైన (అర్చావతారమైన) దైవాన్ని అల్పంగా ఆరాధించినా సుకృతం లభిస్తుంది- కానీ ఈ నూతనప్రతిమారూపమైన ప్రభువునుమాత్రం ఎంతగా ఆరాధించినా సంతోషం పొందదు. ఇందు ఆశ్చర్యం లేదు. సేవించేకొద్దీ శత్రుతనే పొందును." అనగా- ప్రభువును సేవించేకాలంలో అల్పకాలాన్ని దైవసేవకు వినియోగిస్తే మానవుడు తరిస్తాడు అని భావం. 158

అందువలన ఈ రాజసేవావిషయం (ప్రమేయం) మిక్కిలి అసాధ్యమైన కార్యం. ఏలననగా-

''ఏదేని కారణంవల్ల ఎవడేని కోపం పొందితే, ఆ కారణం తొలగించి అతన్ని సంతోషం పొందించడానికి సాధ్యం అవుతుంది. కాని అకారణంగా ద్వేషించే మనస్సు గలవాడిని ఎలా సంతుష్టున్ని చేయగలం?'' 159

నేను ప్రభువునకు ఏమి కీడు చేశాను ? అయినా ప్రభువులు అకారణంగా అపకర్తలుగా ఉంటారు?

గ. దమనకో బ్రూతే- 'ఏవమేతత్' శృణు-

శ్లో. విజ్ఞైః స్నిగ్ధైరుపకృతమపి ద్వేష్యతామేతి కైశ్చిత్
సాక్షాదన్యైరపకృతమపి ప్రీతిమేవోపయాతి,
చిత్రం చిత్రం కిమథ చరితం నైకభావాశ్రయాణాం
సేవాధర్మః పరమగహనో యోగినామప్యగమ్యః. 160

అను. దమనకుడు ఇలా చెప్పాడు- 'ఇది ఇంతే. వినుము-

"విజ్ఞులూ మేలుకోరేవారూ అయిన కొందరు సేవకులు చేసిన ఉపకారం సైతం ప్రభువులచే ద్వేషింపబడుతూంది. ఇక అహితులు చేసిన సాక్షాత్తుగా అపకారంసైతం ప్రీతికారణం అవుతూంది. స్థిరచిత్తంలేని ప్రభువుల చరితంలో ఇంత కంటె ఆశ్చర్యం ఏముంది ? అందువల్ల ఈ సేవాధర్మం దుర్గ్రాహ్యమైంది. యోగులకునూ బోధపడదు.'' 160

అన్యచ్చ -

శ్లో. కృతశతమసత్సు నష్టం సుభాషితశతం చ నష్టమబుధేషు,
వచనశతమవచనకరే బుద్ధిశతమచేతనే నష్టమ్. 161

కిఞ్చ—

శ్లో. చన్దనతరుషు భుజఙ్గా జలేషు కమలాని తత్ర చ గ్రాహాః,
గుణఘాతినశ్చ భోగే ఖలా న చ సుఖాన్యవిఘ్నాని. 162

అను. మరియూ- ''నీచులకు చేసిన వందలకొలది ఉపకారాలూ, మూర్ఖులకు చెప్పిన వందలకొలది సుభాషితాలూ, ఆచరింపనివాడికి బోధించిన వందలకొలది సలహాలు, తెలివిలేనివాడికి చేసిన వందలకొలది ఉపదేశాలు- ఇవన్నీ నిష్ఫలాలు.'' 161

ఇంకనూ- ''పరిమళం ఉండే గంధపుచెట్లలో పాములూ, కమలాలు ఉండే నీళ్ళలో మొసళ్ళూ, భోగములలో గుణఘాతకులైన నీచులూ ఉండడం లోకస్థితి. సుఖాలు ఏవీ విఘ్నాలులేనివై లేవు''. అనగా విఘ్నయుక్తాలు అని భావం. 162

(ద్వితీయాభావం వస్తురూపం అని న్యాయశాస్త్రసిద్ధాంతం).

గ. అయం స్వామీ వాచిమధురో విషహృదయో జాతః. యతః-

శ్లో. దూరాదుచ్ఛ్రితపాణిరార్ద్రనయనః ప్రోత్సారితార్ధాసనో
గాఢాలిఙ్గనతత్పరః ప్రియకథాప్రశ్నేషు దత్తాదరః,
అన్తర్భూతవిషో బహిర్మధుమయశ్చాతీవ మాయాపటుః
కో నామాఽయమపూర్వనాటకవిధిర్యః శిక్షితో దుర్జనైః. 163

అను. ఈ ప్రభువు మాటలో తియ్యనివాడుగా హృదయంలో విషయుక్తుడుగా అయినట్లున్నాడు. ఏలననగా—

"వచ్చే వ్యక్తిని చూడగానే దూరంనుండియే స్వాగతభావంతో చేతిని ఎత్తడం, ఆనందబాష్పాలతో కన్నులను నింపడం, గాఢంగా కౌగలించుకోడానికి ఆసక్తితో ఉండడం, ప్రియజనుల విషయాలను అడుగడంలో ఆదరాన్ని చూపడం, లోపల విషంతో నిండిఉన్నా బయటికి మధురంగా కనబడడం- మొదలైన మాయానైపుణ్యాన్ని అద్భుతంగా ప్రదర్శించే ఈ అపూర్వనాటకవిధానం ఎంత విచిత్రమైంది? దీన్ని దుర్జనులు చక్కగా నేర్పుతారు." 163

గ. తథాహి-

శ్లో. పోతో దుస్తరవారిరాశితరణే దీపోఽన్ధకారాఽఽగమే
నిర్వాతే వ్యజనం మదాన్ధకరిణాం దర్పోపశాన్త్యై సృణిః,
ఇత్థం తద్భువి నాస్తి యస్య విధినా నోపాయచిన్తా కృతా
మన్యే దుర్జనచిత్తవృత్తిహరణే ధాతాఽపి భగ్నోద్యమః. 164

అను. అది యుక్తమే- (ఎట్లనగా)-

"దాటశక్యంగాని సముద్రం దాటడానికి నౌక, చీకటిని తొలగించడానికి దీపం, గాలి లేనప్పుడు విసనకఱ్ఱ, మదగజాల మదాన్ని అణచేందుకు అంకుశం ఇలా ప్రతిదానికి ప్రతీకారోపాయం బ్రహ్మ చేశాడు. అలా ప్రతీకారం లేనిది లోకంలో లేదు. కానీ దుర్జనుల చిత్తవృత్తిని మార్చే విషయంలో బ్రహ్మదేవుడు సైతం ప్రయత్నవిఫలుడనియే తలుస్తాను". 164

గ. [తచ్ఛ్రుత్వా]సఞ్జీవకః పునర్నిశ్వస్య 'కష్టం భోః' కథమహం సస్యభక్షకః సింహేన నిపాతయితవ్యః! యతః-

శ్లో. యయోరేవ సమం విత్తం యయోరేవ సమం బలమ్,
తయోర్వివాదో మన్తవ్యో నోత్తమాధమయోః క్వచిత్. 165

గ. (పునర్విచిన్త్య) కేనాఽయం రాజా మమోపరి వికారితః, న జానే. భేదముపగతాద్రాజ్ఞః సదా భేతవ్యమ్.

యద్వా-

శ్లో. మన్త్రిణా పృథివీపాలచిత్తం విఘటితం క్వచిత్,
వలయం స్ఫటికస్యేవ కో హి సన్ధాతుమీశ్వరః. 166

అను. (అది విని) సంజీవకుడు మరల నిట్టూర్పు విడిచాడు- ఇలా తలంచాడు. 'అయ్యో! కష్టం, నేను గడ్డితినేవాడనై ఉండియూ సింహంచే చంప బడుతున్నాను- ఏలననగా-

"లోకంలో సమానధనం అలాగే సమానబలం గలవారికే విరోధం (లేక స్నేహం) సంభవమగును. ఉత్తములకు అధములకు ఎచ్చటా సంభవం గాదు". (మరల ఆలోచించి) ఈ రాజుకు నాపై ఎవడు విపరీతభావము పుట్టించినాడో తెలియదు. భేదమును పొందిన రాజునుండి భయపడవలెను. ఎందుచేతననగా "స్ఫటికకంకణాన్ని విరగగొట్టినట్లు ఎవడో మంత్రి రాజుమనస్సును విఱిచి ఉంటాడు. దాన్ని అతికించే సమర్థుడు ఎవడు గలడు?" 165-166

గ. అన్యచ్చ -

శ్లో. వజ్రం చ రాజతేజశ్చ ద్వయమేవాతిభీషణమ్,
ఏకమేకత్ర పతతి పతత్యన్యత్ సమన్తతః. 167

తతః సఙ్గ్రామే మృత్యురేవ వరమ్. ఇదానీం తదాజ్ఞాఽనువర్తన మయుక్తమ్. యతః-

శ్లో. మృతః ప్రాప్నోతి వా స్వర్గం శత్రుం హత్వా సుఖాని చ,
ఉభావపి హి శూరాణాం గుణావేతౌ సుదుర్లభౌ. 168

అను. మరియూ- "వజ్రాయుధం, రాజశక్తి- ఈ రెండూ మిక్కిలి భయంకరమైనట్టివి. ఇందులో ఒకటి (అయిన వజ్రాయుధం) ఒకచోటనే పడు తుంది. రెండవది (రాజశక్తి) అంతటా పడుతుంది''. 167

అందువల్ల యుద్ధంలో మరణించడమే ఉత్తమం. ఇప్పుడు అతడి ఆజ్ఞను పాలించడం సముచితం గాదు. ఏలననగా- ''వీరుడైనవాడు మరణిస్తే స్వర్గానికి

పోతాడు. శత్రువును చంపితే సుఖాలు అనుభవిస్తాడు. వీరులైనవారికి ఈ రెండూ లాభాలే''. (ఇతరులకుమాత్రం ఇవి కష్టసాధ్యాలు) 168

గ. యుద్ధకాలశ్చాయమ్.

శ్లో. యత్రాఽయుద్ధే ధ్రువం మృత్యుర్యుద్ధే జీవితసంశయః,
తమేవ కాలం యుద్ధస్య ప్రవదన్తి మనీషిణః. 169

యతః-

శ్లో. అయుద్ధే హి యదా పశ్యేన్న కిఞ్చిద్ధితమాత్మనః,
యుధ్యమానస్తదా ప్రాజ్ఞో మ్రియతే రిపుణా సహ. 170

అను. ఇది యుద్ధానికి తగిన కాలం.

"ఎచ్చట యుద్ధం లేకుండినా మరణం తప్పదో - యుద్ధంనందే జీవితం సంశయయుక్తంగా ఉంటుందో- అలాంటి పరిస్థితినే యుద్ధానికి .తగిన కాలం అని విజ్ఞులు అంటారు''. 169

ఏలననగా- "యు ద్ధం చేయనందువల్ల తనకు ఏవిధమైన మేలు లేనప్పుడు ప్రాజ్ఞుడైనవాడు యుద్ధం చేస్తూ శత్రువుచే మరణిస్తాడు". 170

శ్లో. జయే చ లభతే లక్ష్మీం మృతే చాఽపి సురాఙ్గనామ్,
క్షణవిధ్వంసినః కాయాః కా చిన్తా మరణే రణే. 171

ఏతచ్చిన్తయిత్వా సఞ్జీవక ఆహ- 'భో మిత్ర ! కథమసౌ మాం జిఘాంసుర్జ్ఞాతవ్యః' ఇతి.

అను. ''జయిస్తే రాజ్యలక్ష్మి లభిస్తుంది. మరణిస్తే వీరస్వర్గంలో దేవకాంతసుఖం లభిస్తుంది. శరీరాలు క్షణికాలు. అలాంటి స్థితిలో యుద్ధంలో సంభవించే మరణాన్ని గూర్చి విచారించడం దేనికి ?" 171

ఇలా తలంచి సంజీవకుడు (ప్రకాశంగా) ఇలా అన్నాడు- ఓ మిత్రమా ! ఇతను నన్ను చంపదలచాడు- అని ఎలా తెలుసుకోవాలి ?

గ. దమనకో బ్రూతే- 'యదాఽసౌ పిఙ్గలకః సమున్నతలాఙ్గూల ఉన్నతచరణో వివృతాస్యస్త్వాం పశ్యతి, తదా త్వమపి సవిక్రమం దర్శయిష్యసి. యతః-

శ్లో. బలవానపి నిస్తేజాః కస్య నాఽభిభవాఽఽస్పదమ్,
నిఃశఙ్కం దీయతే లోకైః పశ్య భస్మచయే పదమ్. 172

గ. కిన్తు సర్వమేతత్ సుగుప్తమనుష్ఠాతవ్యమ్. నోచేన్న త్వం నాఽహమ్'-ఇత్యుక్త్వా దమనకః కరటకసమీపం గతః.

అను. దమనకుడు ఇలా అన్నాడు- ఎప్పుడైతే ఈ పింగలకుడు తోకను పైకి ఎత్తి ఉంటాడో అలాగే ముందరికాళ్ళను సైతం పైకెత్తి నోరు బాగుగా తెఱచి దాడిచేయడానికి సిద్ధమైనట్లుగా ఉండి నిన్ను చూస్తాడో అప్పుడు నీవూ నీ పరాక్రమం చూపగలవు. ఏలననగా-

''బలం ఉన్నా తేజస్సు (పరాక్రమం) లేనిచో ఎవడైనా అవమానం పొందుతాడు. చూడుము- జనులు బూడిదరాశిపై నిర్భయంగా పాదం ఉంచుతారు''. 172

కానీ ఇదంతా మిక్కిలి రహస్యంగా ఆచరించాలి. అలా కానిచో నీవూ ఉండవు; నేనూ ఉండను. ఇలా అని దమనకుడు కరటకుడివద్దకు పోయాడు.

గ. కరటకేనోక్తమ్ - 'కిం నిష్పన్నమ్'? దమనకేనోక్తమ్- "నిష్పన్నోఽసావన్యోన్యభేదః". కరకకో బ్రూతే- కోఽత్ర సన్దేహః యతః-

శ్లో. బన్ధుః కో నామ దుష్టానాం కుప్యతే కో న యాచితః,
కో న దృప్యతి విత్తేన కుకృత్యే కో న పణ్డితః. 173

గ. అన్యచ్చ-

శ్లో. దుర్వృత్తః క్రియతే ధూర్తైః శ్రీమానాత్మవివృద్ధయే,
కిం నామ ఖలసంసర్గః క్రియతే నాఽఽశ్రయాశవత్. 174

అను. కరటకుడు అడిగాడు- 'ఏమి చేశావు?" అందుకు దమనకుడు ఇలా చెప్పాడు- "ఇరువురికి భేదభావాలు పుట్టించాను". అది విని కరటకుడు ఇలా అన్నాడు- 'ఇందు సందేహం ఏముంది? ఏలనన- "దుష్టులకు బంధువు ఎవడు ఉన్నాడు? యాచిస్తే కోపం పొందనివాడు ఎవడు గలడు? ధనంచే గర్వం పొందనివాడెవడు గలడు? చెడ్డపనిని చేయడానికి నేర్పులేనివాడు ఎవడు గలడు?

మరియూ- "వంచకులు తమ అభివృద్ధికై ధనికుడిని దుష్టునిగా చేస్తారు. దుష్టసహవాసం అగ్నివలె ఏపనినైనా చేస్తుంది".

గ. తతో దమనకః పిఙ్గలకసమీపం గత్వా- "దేవ! సమాగతోఽసౌ పాపాశయః. తతః సజ్జీభూయ స్థీయతామ్-ఇత్యుక్త్వా పూర్వోక్తాకారం కారయామాస. సఞ్జీవకోఽప్యాగత్య తథావిధం వికృతాకారం సింహం దృష్ట్వా స్వానురూపం విక్రమం చకార. తతస్తయోర్యుద్ధే సఞ్జీవకః సింహేన వ్యాపాదితః.

అను. ఇలా కరటకుడు అనుచుండగా దమనకుడు పింగలకుడి వద్దకు పోయాడు. ఇలా విన్నవించాడు- "దేవా! ఆ పాపబుద్ధి (అయిన సంజీవకుడు) వచ్చాడు. దాడికి సిద్ధంగా ఉండండి. ఇలా అని పింగలకుడిని ఆలాంటి రూపం గలవాడిని (సంజీవకుడి దగ్గర తాను తెల్పిన రూపం గలవాడిని)గా చేశాడు. తర్వాత సంజీవకుడు వచ్చాడు- అలా వికృతరూపంతో ఉండే సింహాన్ని చూచాడు. తన శక్తికి తగినట్లుగా ఎదిరించాడు. ఆ ఇరువురికి జరిగిన యుద్ధంలో పింగలకుడు సంజీవకుణ్ణి వధించాడు.

గ. అథ సంజీవకం సేవకం పిఙ్గలకో వ్యాపాద్య విశ్రాన్తః సశోక ఇవ తిష్ఠతి, బ్రూతే చ- "కిం మయా దారుణం కర్మ కృతమ్? యతః-

శ్లో. పరైః సంభుజ్యతే రాజ్యం స్వయం పాపస్య భాజనమ్,
ధర్మాతిక్రమతో రాజా సింహో హస్తివధాదివ. 175

గ. అపరఞ్చ-

శ్లో. భూమ్యేకదేశస్య గుణాన్వితస్య
భృత్యస్య వా బుద్ధిమతః ప్రణాశః,
భృత్యప్రణాశో మరణం నృపాణాం
నష్టాపి భూమిః సులభా న భృత్యాః. 176

అను. అంత తన సేవకుడైన సంజీవకుణ్ణి చంపి (అలసిపోయిన) పింగలకుడు విశ్రాంతి తీసికొంటూ దుఃఖితుడయ్యాడు. ఇలా అన్నాడు- 'అయ్యో! నేను ఈ పాపమైన పనిని ఎందుకు చేశాను? -ఏలననగా-

"సింహం ఏనుగును చంపి పాపం పొందుతుంది. ఏనుగుమాంసాన్ని తక్కిన జంతువులన్నీ భుజిస్తాయి. అలాగే రాజు ధర్మాతిక్రమణం చేసి (రాజ్యం సంపాదించి) తాను పాపానికి పాత్రుడౌతాడు. కానీ రాజ్యసుఖాన్ని ఇతరులు హాయిగా అనుభవిస్తారు". 175

మరియూ - "రాజ్యంలో సారవంతమైన కొంతభాగం లేక గుణవంతుడూ బుద్ధిమంతుడూ అయిన సేవకుడూ - అనే ఈ రెండింటిని తులనాత్మకంగా పరిశీలిస్తే అలాంటి సేవకుడి మరణం రాజునకు తన మరణంతో సమానం. ఏలనన- పోయిన రాజ్యాన్ని మరల సంపాదించవచ్చును. మరణించిన సేవకుడు మరల తిరిగిరాడు గదా!" 176

గ. దమనకో బ్రూతే- "స్వామిన్! కోఽయం నూతనో న్యాయో యదరాతిం హత్వా సన్తాపః క్రియతే. తథా చోక్తమ్ -

శ్లో. పితా వా యది వా భ్రాతా పుత్రో వా యది వా సుహృత్,
ప్రాణచ్ఛేదకరా రాజ్ఞా హన్తవ్యా భూతిమిచ్ఛతా. 177

అపిచ-

శ్లో. ధర్మార్థకామతత్త్వజ్ఞో నైకాన్తకరుణో భవేత్,
న హి హస్తస్థమప్యన్నం క్షమావాన్ భక్షితుం క్షమః. 178

అను. అప్పుడు దమనకుడు ఇలా చెప్పాడు - "దేవా ! ఇదేమి క్రొత్త రాజనీతిగా ఉందే. శత్రువును చంపి దుఃఖం పొందుతున్నారు. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు-

"ఐశ్వర్యం కోరే ప్రభువు - తన ప్రాణానికి అపాయంగా తోస్తే తండ్రిని గాని, సోదరుణ్ణి గాని - పుత్రున్ని గాని - మిత్రుని గాని వధించవలసిందే."

మరియూ - "ధర్మార్థకామాలు అనే పురుషార్థముల తత్త్వం చక్కగా నెరింగినవాడు, పూర్తిగా దయామయుడై ఉండరాదు. ఏలనన, అధికక్షమ గల వాడు చేతిలోని అన్నాన్నిసైతం భక్షింపలేడు". 178

అపరఞ్చ-

శ్లో. క్షమా శత్రౌ చ మిత్రే చ యతీనామేవ భూషణమ్,
అపరాధిషు సత్వేష నృపాణాం సైవ దూషణమ్. 179

కిఞ్చ-

శ్లో. రాజ్యలోభాదహంకారాదిచ్ఛతః స్వామినః పదమ్,
ప్రాయశ్చిత్తన్తు తస్యైకం జీవోత్సర్గో న చాపరమ్. 180

అను. మరియూ - "శత్రువునందు, మిత్రుడియందు సహనంగా ఉండడం అనేది సంన్యాసులకు (యతీశ్వరులకు) మాత్రమే శోభను గల్గిస్తుంది. అపరాధులైన ప్రాణులను క్షమించడం అనేది మాత్రం రాజులకు దోషం - అవగా కీడును గల్గిస్తుంది". 179

ఇంకా - "రాజ్యంపై ఆశచేగానీ - అహంకారంచేగానీ రాజపీఠం గోరే వాడికి ప్రాయశ్చిత్తం మరణమే. ఇతరశిక్ష యేదీ సరిపోదు." 180

అన్యచ్చ-

శ్లో. రాజా ఘృణీ బ్రాహ్మణః సర్వభక్షీ
స్త్రీ చావశా దుష్ప్రకృతిః సహాయః,
ప్రేష్యః ప్రతీపోఽధికృతః ప్రమాదీ
త్యాజ్యా ఇమే యశ్చ కృతం న వేత్తి. 181

విశేషతశ్చ-

శ్లో. సత్యానృతా చ పరుషా ప్రియవాదినీ చ
హింస్రా దయాలురపి చార్థపరా వదాన్యా,
నిత్యవ్యయా ప్రచురరత్నధనాగమా చ
వారాఙ్గనేవ నృపనీతిరనేకరూపా. 182

అను. మరియూ- "దయావంతుడైన ప్రభువు, అన్నీ భుజించే బ్రాహ్మణుడు, లోబడి ఉందని ఆడది, చెడుస్వభావం గల సహాయకుడు, ఎదురించే సేవకుడు, తప్పులు చేసే అధికారీ, చేసిన ఉపకారం గుర్తింపనివాడు, - ఈ ఏడుగురిని పరిత్యజించాలి.'' 181

విశేషించి "ఈ రాజనీతి అనేది వేశ్యవలె - ఒకచో సత్యవాక్కు గలదైనచో మఱియొకచోట అసత్యం పల్కుతూంది. కొన్నియెడల కఠినంగా ఉంటే మఱియొకచోట మృదుమధురంగా మాట్లాడుతుంది. ఒకచో హింసకమైతే వేఱొకచో దయామయంగా భాసిల్లుతుంది. ఒకచో ధనార్జనపరంగా ఉంటే మరియొకచో అధికదానశీలతతో విరాజిల్లుతుంది. ఒకచో నిత్యం వ్యయం చేసేదిగా ఉంటే ఇంకొకచోట అధికంగా ధనాన్ని ఆర్జించేదిగా ఉంటుంది. ఇలా ఈ రాజనీతి అనేకరూపంగా విరాజిల్లుతూంది." 182

గ. ఇతి దమనకేన సన్తోషితః పిఙ్గలకః స్వాం ప్రకృతిమాపన్నః. సింహాసనే సముపవిష్టః. దమనకః ప్రహృష్టమనాః - "విజయతాం మహారాజః. శుభమస్తు సర్వజగతామ్' - ఇత్యుక్త్వా యథాసుఖమవస్థితః.

అను. ఇలా దమనకుడు సంతోషకరమైన మాటలు పల్కాడు. అది విని పింగలకుడు ఆనందం పొందాడు. మొదటి స్థితికి వచ్చాడు. సింహాసనం అధిష్ఠించాడు. అప్పుడు దమనకుడు మిక్కిలి సంతృప్తుడయ్యాడు - 'మహారాజుకు విజయం కల్గుగాక. సర్వప్రపంచానికి శుభం అగుగాక ! అని పల్కి సుఖంగా (అతడిముందు) కూర్చున్నాడు."

గ. విష్ణుశర్మోవాచ - 'సుహృద్భేదః శ్రుతస్తావద్భవద్భిః.' రాజ

పుత్రా ఊచుః - "భవత్ప్రసాదాచ్ఛ్రుతః. సుఖినో భూతా వయమ్.
విష్ణుశర్మాఽబ్రవీత్ - ' అపరమపీదమస్తు.

శ్లో. సుహృద్భేదస్తావద్భవతు భవతాం శత్రుభవనే
ఖలః కాలాఽఽకృష్టః ప్రలయముపసర్పత్వహరహః,
జనో నిత్యం భూయాత్ సకలసుఖసంపత్తివసతిః
కథారమ్భే రమ్యే సతతమిహ బాలోఽపి రమతామ్. 183

ఇతి హితోపదేశే నారాయణపణ్డితసఙ్గృహీతే సుహృద్భేదో నామ ద్వితీయః కథాసఙ్గ్రహః సమాప్తః.

అను. విష్ణుశర్మ ఇలా చెప్పాడు - 'తాము ఈ మిత్రభేదం విన్నారు గదా?'
రాజపుత్రులు అన్నారు-'తమ అనుగ్రహంవల్ల విన్నాం. మేము సుఖం పొందాం.
విష్ణుశర్మ (మరల) ఇలా అన్నాడు - 'మరియు ఈ శుభంసైతం గల్గుగాక.

"ఈ మిత్రభేదం మీ శత్రువుల ఇండ్లలో సంభవించుగాక. దుష్టులు ప్రతిదినం మృత్యువుచే ఆకృష్టులై నశింతురు గాక. ప్రజలు అందరు సకలశుభసంపదలకు నివాసం అగుదురుగాక. నా యీ అందమైన కథల ఆరంభాదికంచే శిశువులుసైతం ఆనందం పొందుదురుగాక." శుభం. 183

ఇది శ్రీ నారాయణ పండిత సంగృహీతమైన హితోపదేశంలో మిత్రభేదం అనే ద్వితీయకథాసంగ్రహానికి శ్రీ జీరెడ్డి బాలచెన్నారెడ్డి విరచితమైన ఆంధ్రానువాదం సమాప్తం.

ఓమ్ - తత్ - సత్

అకారాదిక్రమ శ్లోకసూచిక